

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

СУХАНОВ МАКСИМ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Прим. № _____

УДК 347.72: 347.191.

ДИСЕРТАЦІЯ
КОРПОРАТИВНІ ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ УЧАСНИКА ТОВАРИСТВА З
ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

Галузь знань 08 – Право
Спеціальність 081 «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ (М.О. Суханов)

Науковий керівник: Яворська Олександра Степанівна, завідувач кафедри інтелектуальної власності, інформаційного та корпоративного права Львівського національного університету імені Івана Франка, доктор юридичних наук, професор.

ЛЬВІВ - 2022

АНОТАЦІЯ

Суханов М.О. Корпоративні права та обов'язки учасника товариства з обмеженою відповідальністю. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2022.

Дисертація є комплексним дослідженням корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю.

Мета та завдання, поставлені в дисертаційному дослідженні, зумовили побудову відповідної структури дослідження. Дисертація складається з трьох розділів, в яких розкриваються такі питання: становлення та розвиток законодавчого регулювання корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю в Україні; роль локальних актів та корпоративного договору в механізмі реалізації корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю; підстави набуття та припинення корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю; зміст корпоративних прав учасника товариства з обмеженою відповідальністю (право на участь в управлінні товариством, право на отримання інформації про господарську діяльність товариства, право вимагати проведення аудиту фінансової звітності товариства, право на участь в розподілі прибутку товариства, право на дивіденди, право на отримання частини майна або його вартості у разі ліквідації товариства, право учасника на вихід з товариства); зловживання корпоративними правами учасником товариства; обов'язки учасника товариства з обмеженою відповідальністю.

На основі проведеного аналізу наукових поглядів, нормативно-правових актів України та зарубіжних країн, локальних актів товариства з обмеженою відповідальністю та судової практики проведено дослідження корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю.

Зокрема, у Розділі 1 «Загальнотеоретичні положення правового регулювання корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю в Україні» проаналізовано нормативно-правові акти України, а

також наукові погляди щодо становлення та розвитку законодавчого регулювання корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю в сучасній Україні. Базуючись на проведеному дослідженні, виділено такі етапи: 1) становлення корпоративного права в незалежній Україні (1991-2004 рр.); 2) кодифікація корпоративного законодавства внаслідок прийняття ЦК та ГК України та гармонізація його з правом ЄС (2004-2017 рр.); 3) новелізація законодавства щодо ТОВ, що характеризується прийняттям спеціального Закону України «Про ТОВ», затвердженням нового Модельного статуту ТОВ та подальше вдосконалення законодавства щодо корпоративних прав та обов'язків учасників ТОВ (2018 р. – триває до сьогодні).

Підтримано наукові твердження про те, що статут та корпоративний договір займають важливе місце в механізмі правового регулювання корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ. Запропоновано під локальними актами ТОВ розуміти акти, що приймаються уповноваженими органами товариства або його засновниками/учасниками для досягнення визначеної мети діяльності та врегулювання відносин в товаристві із врахуванням інтересів учасників ТОВ та вимог законодавства. Встановлено, що ними є установчий документ ТОВ – статут, а також інші акти не індивідуальної дії (положення, порядки, інструкції тощо), які приймаються у встановленому законом порядку.

В результаті детального дослідження приписів, що регламентують корпоративний договір, удосконалено положення про забезпечення виконання корпоративного договору. Обґрунтовано, що найбільш ефективним способом забезпечення належного виконання обов'язків сторонами такого договору є неустойка, яка може носити виключно договірний характер;

З аналізу нормативних приписів встановлено, що на законодавчому рівні міститься заборона закріплювати у корпоративному договорі обов'язок учасників ТОВ забезпечити голосування згідно з вказівками органів управління товариства. Визнано за доцільне, у разі, якщо таке положення закріплено у корпоративному договорі, визнавати нікчемним саме його, а не весь договір в цілому.

Розділ 2 присвячено дослідженню підстав набуття та припинення корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю. В межах цього розділу розглянуто також ключові підходи до визначення поняття корпоративних прав учасника ТОВ. За результатами наукової розвідки запропоновано корпоративні права учасника ТОВ розглядати як сукупність самостійних суб'єктивних прав, що виникають з майнової та/або особистої участі в товаристві, види, зміст та особливості реалізації яких визначені законодавством, локальними актами товариства та корпоративними договорами у разі їх укладення учасником.

Підтримано наукові позиції щодо поділу підстав набуття корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ на первинні і похідні. Обґрунтовано, що набуття корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ з первинних підстав (тобто права на частку, а відтак і права, що випливають з неї, виникають вперше і раніше нікому не належали) можливе у разі: 1) внесення вкладу у зв'язку зі створенням ТОВ; 2) внесення додаткового вкладу у межах суми збільшення статутного капіталу ТОВ.

Базуючись на аналізі законодавчих приписів та наукової доктрини, підставами набуття корпоративних прав учасника ТОВ визнано юридичний склад – прийняття рішення про створення товариства; державна реєстрація товариства; внесення майнового вкладу в статутний капітал ТОВ (якщо прийнято відповідне рішення про його формування).

Обґрунтовано доцільність закріплення у чинному законодавстві України можливості внесення до статутного капіталу ТОВ не лише майнових вкладів, а й особистих (наприклад, зобов'язання щодо виконання робіт чи надання послуг у визначеному обсязі та строки на користь товариства).

Встановлено, що похідними підставами набуття корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ є: 1) відчуження частки в статутному капіталі ТОВ; 2) перехід частки до спадкоємця або правонаступника учасника-юридичної особи в процесі реорганізації; 3) звернення стягнення на частку учасника товариства.

Проаналізовано переважне право учасника ТОВ на придбання частки, що пропонується для продажу третій особі. Запропоновано механізм повідомлення

учасників ТОВ про намір продати свою частку (частину частки) третій особі. Учасник ТОВ, що бажає відчужити частку, подає письмове повідомлення товариству. Товариство зобов'язане направити копію повідомлення всім іншим учасникам ТОВ протягом встановленого строку за рахунок того учасника ТОВ, який має намір відчужити частку. Запропоновано процедурні моменти механізму повідомлення визначати локальними актами товариства.

Аргументовано необхідність доповнення Закону «Про ТОВ» нормами, згідно з якими: 1) уступка переважного права на придбання частки (частини частки) іншого учасника товариства, що продається третій особі, не допускається; 2) визначатимуться правові наслідки відсутності згоди учасників ТОВ на відчуження частки (її частини) іншим учасником у вигляді обов'язку викупити відповідну частку (її частину) незгідним (-ими) учасником (-ами) або ж самим товариством. У разі невиконання такого обов'язку, учасник повинен отримати можливість відчужити частку (її частину) будь-якій особі на власний розсуд.

Вказано, що застосування правових наслідків прострочення внесення вкладу учасником, визначених у ст. 15 Закону «Про ТОВ», до правонаступника учасника ТОВ можливе лише після подання такими особами заяви про вступ до ТОВ та проведення відповідної реєстраційної дії.

Виявлено та запропоновано шляхи подолання правових колізій у Законах України «Про ТОВ», «Про держреєстрацію» та «Про виконавче провадження», що регламентують окремі питання у процедурі звернення стягнення на частку учасника ТОВ: 1) до переліку документів, на підставі яких державний реєстратор проводить реєстраційні дії у разі накладення арешту на частку в статутному капіталі, додати постанову про накладення арешту; 2) розширити перелік суб'єктів, які можуть звертатися з відповідними документами до державного реєстратора, додавши до нього приватного виконавця; 3) включити до переліку документів, які є підставою для внесення змін до відомостей про юридичну особу у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань акт виконавця про проведені електронні торги.

Розділ 3 «Зміст корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю» містить шість підрозділів, в яких детально розглянуто основні корпоративні права та обов'язки учасника ТОВ. Встановлено, що здійснення корпоративного права на участь в управлінні товариством впливає на реалізацію інших корпоративних прав учасника ТОВ. Вказано на те, що право на участь у загальних зборах учасників – це комплекс правових можливостей (правомочностей), що належать всім учасникам ТОВ, і здійснюються пропорційно до частки у статутному капіталі. В силу прямої законодавчої вказівки окремим учасникам ТОВ, які володіють часткою в статутному капіталі певного розміру, надаються додаткові повноваження (наприклад, право самостійно скликати позачергові загальні збори).

Визначено, що право учасника ТОВ на отримання інформації про господарську діяльність ТОВ є похідним від загального конституційного права людини на інформацію. Воно є спеціальним, оскільки надається лише учасникам цього товариства. З метою збереження конфіденційності такої інформації, встановлено за доцільне розробити внутрішні правила ТОВ щодо режиму користування та розкриття інформації з обмеженим доступом.

Досліджено особливості права на виплату дивідендів учаснику ТОВ. Доведено доцільність зміни ч. 3 ст. 27 Закону «Про ТОВ», надавши учаснику ТОВ, який частково вніс свій вклад у статутний капітал, право на отримання дивідендів пропорційно до внесеного вкладу. Запропоновано закріпити виконавчий напис нотаріуса на документах, за якими стягнення заборгованості здійснюється у безспірному порядку, як правову підставу стягнення нарахованих та несплачених дивідендів учаснику ТОВ. Обґрунтовано необхідні зміни до Закону України «Про ТОВ» та відповідних підзаконних нормативно-правових актів.

У межах згаданого розділу окрему увагу приділено дослідженню поняття «зловживання корпоративним правом». Аргументовано, що його зміст включає не лише активні дії, пов'язаних зі здійсненням такого права, але й у пасивній поведінці, тобто в утриманні від реалізації цього права. Водночас акцентовано на важливій ролі корпоративного договору в аспекті попередження таких зловживань та визначення їх правових наслідків.

Визначено сутність та систему корпоративних обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю. Обґрунтовано, що корпоративні обов'язки учасника ТОВ можуть встановлюватися законом, статутом та корпоративним договором.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані: *в науково-дослідній сфері* для подальших наукових досліджень щодо корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ; *у правотворчій діяльності* – для підготовки законопроектів про внесення змін та доповнень до Закону «Про ТОВ»; *у правозастосовній сфері* – при розробленні статуту ТОВ або корпоративного договору; *у навчальному процесі* – при викладанні курсів «Корпоративне право», спеціальних курсів («Європейські моделі корпоративного управління», «Право товариств з обмеженою відповідальністю», «Припинення господарських товариств»), при підготовці підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій з даних навчальних дисциплін.

Ключові слова: товариство з обмеженою відповідальністю, юридична особа, локальні акти, статут, корпоративний договір, корпоративні права, право на участь в управлінні ТОВ, виконавчий орган, право на інформацію про господарську діяльність ТОВ, правовий статус, дивіденди, право учасника на вихід з товариства з обмеженою відповідальністю, зловживання корпоративними правами учасником ТОВ, корпоративні обов'язки учасника ТОВ.

Список опублікованих автором праць за темою дисертації

Праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Суханов М.О. Характеристика правового регулювання діяльності товариств з обмеженою відповідальністю та корпоративних прав їхніх учасників за правом країн ЄС ТА США. *Науковий Вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. Випуск №57. Том №1. 2019. С.88-91.

2. Суханов М.О. Сутність і зміст корпоративного договору як підстави набуття корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. №1. С. 70-73.

3. Суханов М.О. Роль статуту в механізмі правового регулювання корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю. *Право і суспільство*. 2019. №6. С. 111-116.

4. Суханов М.О. Характеристика підстав набуття корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю в порядку правонаступництва. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №4. С.48-53.

5. Суханов М.О. Право на участь в управлінні товариством з обмеженою відповідальністю. *Науковий Вісник Чернівецького юридичного інституту Одеської юридичної академії*. Випуск №1. 2020. С.43-46. (внесено до Міжнародної наукометричної бази «Index Copernicus International» (Польща).

6. Суханов М.О. Аналіз практики Верховного суду щодо судового захисту корпоративних прав учасників товариства з обмеженою відповідальністю. *Право і суспільство*. 2021. №1. С.56-61.

7. Суханов М.О. Переважні права учасника товариства з обмеженою відповідальністю: окремі аспекти їх реалізації та захисту. *Knowledge, Education, Law, Management*. № 8 (36). 2021. С. 126-133.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Суханов М.О. Особливості виходу учасника товариства з обмеженою відповідальністю. Збірник матеріалів XVII науково-практичної конференції «Актуальні проблеми приватного права» (Харків, 22 лютого 2019 р.). Харків: Нац. Юрид. Ун-т ім. Я. Мудрого. С. 379-383.

2. Суханов М.О. Зловживання корпоративними правами та їх попередження в контексті оновлення законодавства Про ТОВ з обмеженою відповідальністю. Тези XVIII Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи». 18-19 квітня 2019 року. Львів. С.89-91.

3. Суханов М.О. Інформаційні права учасника товариства з обмеженою відповідальністю. Збірник матеріалів Третньої Всеукраїнської науково-практичної конференції *«Актуальні проблеми інтелектуального, інформаційного та ІТ права»*, м. Львів. 2019. С.150-156.

4. Суханов М.О. Щодо ролі локальних актів товариства з обмеженою відповідальністю в механізмі правового регулювання корпоративних прав та обов'язків учасника товариства. Збірник наукових праць за матеріалами XVII Міжнародної науково-практичної конференції *«Правовий захист корпоративних прав за законодавством України та країн Європейського Союзу»*. м. Івано-Франківськ, 2019. С. 222-226.

5. Суханов М.О. До питання про генезу розвитку правового регулювання корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю в Україні. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали XXVI звітної науково-практичної конференції (Львів, 6-7 лютого 2020 р.): у 2-ох ч. Ч. 1. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2020. С. 208-212.

6. Суханов М.О. До питання про сферу дії корпоративних договорів у Великобританії та Сполучених Штатах Америки. Тези XIX Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції *«Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи»*. 24 квітня 2020 року. Львів. С.103-105.

7. Суханов М.О. Класифікація корпоративних обов'язків учасників товариства з обмеженою відповідальністю. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матеріали XXVII звітної науково-практичної конференції (Львів, 6-7 лютого 2021 р.) : у 2-ох ч. Ч. 1. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2021. С. 223-226

8. Суханов М.О. Особливості захисту корпоративних прав учасника товариства з обмеженою відповідальністю. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матеріали XXVIII звітної науково-практичної конференції (Львів, 3-4 лютого 2022 р.) : у 2-ох ч. Ч. 1. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2022. С. 208-210

ANNOTATION

M.O. Sukhanov, Limited liability company shareholder's corporate rights and obligations. – Qualifying scientific work on the rights of manuscript.

Dissertation for the Doctor of Philosophy Degree in specialty 081 – Law. – Ivan Franko National University of Lviv. Lviv city, 2022.

The dissertation is a comprehensive study of limited liability company shareholder's corporate rights and obligations.

The goal and task set in the dissertation research have determined the construction of an appropriate research structure. The dissertation consists of three sections, which reveal the following questions: limited liability company shareholder's corporate rights and obligations legislative regulation formation and development in Ukraine; the role of local acts and corporate agreement in the limited liability company shareholder's corporate rights and obligations regulation mechanism; grounds for limited liability company shareholder's corporate rights and obligations acquisition and termination; limited liability company shareholder's corporate rights essence (the right to participate in the company management, the right to receive information about the company's business activity, the right to demand the company's financial statements audit, the right to participate in the distribution of the company's profits, the right to receive dividends, the right to receive part of the property or its value in case of company's liquidation, the shareholder's right to withdraw from the company); abuse of corporate rights by company's shareholder; limited liability company shareholder's obligations.

The limited liability company's shareholder corporate rights and obligations research is conducted on the basis of the analysis of the scientific views, regulatory and legal acts of Ukraine and foreign countries, limited liability companies' local acts and court practice.

In particular, the normative legal acts of Ukraine, as well as scientific views on the limited liability company shareholder's corporate rights and obligations formation and development in modern Ukraine are analysed in Section 1 'General theoretical provisions of the limited liability company's shareholder corporate rights and obligations legal regulation in Ukraine'. The following stages are pointed out based on the conducted research: 1) corporate law formation in independent Ukraine (1991-2004); 2) corporate

legislation codification as a result of the Civil and Commercial Codes of Ukraine adoption and its harmonisation with EU law (2004-2017); 3) legislation on LLCs novelisation, which is characterised by the special Law of Ukraine ‘On LLCs’ adoption, the approval of new LLC’s Model Statute and further improvement of LLC’s shareholders corporate rights and obligations legislation (since 2018 till present time).

Scientific assertions that the charter and corporate agreement take important place in the LLC shareholder’s corporate rights and obligations legal regulation mechanism are supported. It is suggested the LLC’s local acts should be understood as the acts, which are adopted by the company’s authorised bodies or its founders/shareholders to achieve a defined goal of an activity and relations regulation in the company, considering the LLC shareholders’ interests and the requirements of law. It is established the LLC’s constituent document is the charter, as well as other acts of non-individual effect (regulations, orders, instructions, etc.), which are adopted in accordance with the procedure established by law.

The provision on ensuring the corporate agreement execution was improved as a result of a detailed prescriptions research, which regulate the corporate agreement. It is substantiated that the most effective way to ensure the proper performance of obligations by the parties of this contract kind is a penalty, which can be exclusively contractual in nature;

It is established from the regulations analysis that at the legislative level there is a prohibition to enshrine in the corporate agreement the obligation of the LLC’s shareholders to ensure voting in accordance with the instructions of the company’s management bodies. It is recognised as expedient, if such provision is stated in the corporate agreement to consider it as null and void, and not the entire agreement.

Section 2 is devoted to the research of grounds for limited liability company shareholder’s corporate rights and obligations acquisition and termination. Key approaches to defining the LLC shareholder’s corporate rights concept are also considered within this section. It is proposed to consider the LLC shareholder’s corporate rights according to the scientific research results as a set of independent subjective rights arising from property and/or personal participation in the company, types, content, and implementation specifics of which are determined by legislation, company’s local acts and corporate contracts in case of their conclusion by shareholder.

Scientific positions on the division of the grounds for the acquisition of the LLC shareholder's corporate rights and obligations into primary and derivative ones are supported. It is substantiated that the acquisition of the LLC shareholder's corporate rights and obligations on primary grounds (that is the rights to the share, and consequently the rights arising from it, arise for the first time and have never belonged to anyone before) is possible in the case of 1) making a contribution in connection with forming of an LLC; 2) making an additional contribution within the amount limits of the increase in the authorised capital of an LLC.

Based on an analysis of the legal regulations and scientific doctrine, the grounds for the acquisition of corporate rights by the LLC shareholder are recognised as the legal structure – the adoption of the decision to form the company; state registration of the company; making a property contribution to the LLC authorised capital (if a relevant decision on its formation has been made).

The expediency of fixing in current legislation of Ukraine the possibility of contributing to the authorised capital of the LLC not only property contributions but also personal (for example, obligations to perform works or provide services in a specified scope and terms for the benefit of the company) was substantiated.

It is established that derivative grounds for the acquisition of the LLC shareholder's corporate rights and obligations are: 1) alienation of share in the authorised capital of LLC; 2) transfer of share to the heir or legal successor of a shareholder-legal entity in a reorganisation process; 3) foreclosure on a share of the shareholder of the company.

The pre-emptive right of the LLC shareholder to purchase a share offered for sale to a third party is analysed. A mechanism for notifying the LLC shareholders of their intention to sell their share (part of a share) to a third party is proposed. The LLC shareholder wishing to alienate a share submits a written notice to the company. The company is obliged to send a copy of the notice to all other LLC shareholders within a specified period at the expense of the LLC shareholder, who intends to alienate a share. It is suggested the procedural aspects of the notification mechanism should be defined by the company local acts.

It is argued the Law 'On LLC' should be supplemented with provisions according to which 1) the assignment of the pre-emptive right to purchase a share (part of a share) of

another shareholder of the company, which is being sold to a third party shall not be permitted; 2) legal consequences of the consent absence of the LLC shareholders to the alienation of a share (or part thereof) by another shareholder in the form of an obligation to redeem the corresponding share (or part thereof) by the disagreeing shareholder(s) or by the company itself will be determined. In case of non-compliance with such an obligation, the shareholder should be allowed to alienate the share (or part thereof) to any person at his own discretion.

It is specified application of legal consequences of delayed contribution by the shareholder defined in Article 15 of the Law ‘On LLC’ to the legal successor of the LLC’s shareholder is possible only after submission of an application to join LLC by such persons and carrying out of corresponding registration action.

The ways to overcome legal conflicts in the Laws of Ukraine ‘On LLC’, ‘On State Registration’ and ‘On Enforcement Proceedings’ which regulate separate issues of foreclosure procedure on the share of the LLC’s shareholder were revealed and proposed: 1) add a resolution on seizure to the list of documents based on which state registrar carries out registration actions in case of seizure of a share in the authorised capital; 2) expand the list of entities that may apply with relevant documents to the state registrar by adding a private executor to it; 3) include in the list of documents grounds for amending the data on a legal entity in the Unified State Register of Legal Entities, Private Entrepreneurs, and Public Organisations an act of the executor on the conducted electronic bidding.

Section 3 ‘Content of the LLC shareholder’s corporate rights and obligations’ contains six sub-sections in which the LLC shareholder’s main corporate rights and obligations are considered in detail. It is set the realisation of the corporate right to participate in the company management has an impact on the realisation of other corporate rights of the LLC shareholder. It is pointed out the right to participate in the general meeting of shareholders is a set of legal opportunities (eligibilities) belonging to all LLC shareholder’s and is realised in proportion to the share in the authorised capital. Due to direct legislative instruction, additional powers are granted to some LLC shareholders holding a certain size of share in the authorised capital (e.g., the right to call an extraordinary general meeting by themselves).

It was determined that the LLC shareholder right to receive information on the business activities of the LLC is derived from the general constitutional law of a person to information. It is special as it is only granted to shareholders of that company. In order to preserve the confidentiality of such information, it was found expedient to develop internal LLC rules concerning the mode of use and disclosure of information with limited access.

The specifics of the dividends payment right to the LLC shareholder were studied. The expediency of changing Part 3, Article 27 of the Law 'On LLC', by giving to the LLC shareholder who partly contributed to the authorised capital, the right to receive dividends proportional to the contribution made was proved. It is proposed to fix a notary executive inscription on documents under which indebtedness is recovered incontestably as a legal basis for the recovery of accrued and unpaid dividends from the LLC's shareholder. Necessary amendments to the Law of Ukraine 'On LLC' and relevant by-laws are justified.

Within the mentioned section, special attention is paid to the 'corporate right abuse' concept research. It is substantiated that its content includes not only active actions related to such a right exercise, but also passive behaviour, that is refraining from this right exercising. At the same time the corporate agreement essential role is emphasized in such abuses prevention and determining their legal consequences aspect.

The limited liability company shareholder's corporate obligations essence and system are determined. It is substantiated the LLC shareholder's corporate obligations may be established by law, the charter and the corporate agreement.

The obtained results practical significance is they might be used: *in the research area* for the LLC shareholder's corporate rights and obligations further scientific research; *in law-making activity* for the draft laws on amendments and additions to the Law 'On LLC' preparation; *in the law enforcement area* while drawing up the LLC charter or the corporate agreement; *in the educational process* while teaching 'Corporate law' courses, special courses ('European models of corporate management', 'Limited liability companies law', 'Legal entities termination'), while preparing textbooks, study guides, methodological recommendations for these educational disciplines.

Key words: limited liability company, legal entity, local acts, charter, corporate agreement, corporate rights, right to participate in the LLC's management, executive body, right to information on LLC's business activity, legal status, dividends, the shareholder's right to withdraw from the limited liability company, abuse of corporate rights by company's shareholder, LLC shareholder's corporate obligations.

The list of author's published works on the dissertation topic

Works in which the main scientific results of the dissertation are published:

1. M.O. Sukhanov The limited liability companies' activities and their shareholders' corporate rights legal regulation characteristics under the EU members and the USA laws. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. 'Law' Series. Edition No. 57. Volume No. 1. 2019. 88-91.*

2. M.O. Sukhanov The corporate agreement essence and content as a limited liability company shareholder's corporate rights and obligations acquisition basis. *Prykarpattia Legal Bulletin. 2019. No. 1. 70-73.*

3. M.O. Sukhanov The charter role in the limited liability company shareholder's corporate rights and obligations legal regulation mechanism. *Law and Society. 2019. No. 6. 111-116.*

4. M.O. Sukhanov The limited liability company shareholder's corporate rights and obligations acquisition in the succession order basis characteristics. *Entrepreneurship, Economy and Law. 2020. No. 4. 48-53.*

5. M.O. Sukhanov Right to participate in the limited liability company's management. *Chernivtsi Law Institute of Odesa Law Academy Scientific Bulletin. Edition No.1. 2020. 43-46. (Included in the International scientometric database 'Index Copernicus International' (Poland)).*

6. M.O. Sukhanov The Supreme Court's practice research on the limited liability company shareholder's corporate rights court defence. *Law and Society. 2021. No. 1. 56-61.*

7. M.O. Sukhanov The limited liability company shareholder's pre-emptive rights: certain aspects of their exercise and protection. *Knowledge, Education, Law, Management*. No. 8 (36). 2021. 126-133.

Works certifying the approval of the dissertation materials:

1. M.O. Sukhanov The shareholder's withdrawal from the limited liability company features. *Current issues of private law: a collection of materials of the XVII scientific-practical conference (Kharkiv, 22nd of February, 2019)*. Kharkiv: Yaroslav Mudryi National Law University. 379-383.

2. M.O. Sukhanov The corporate rights abuse and its prevention in the context of the legislation on limited liability companies update. *Current issues of human rights, the state and the legal system: materials of the XVIII International Student and Postgraduate Scientific Conference*. 18-19th of April, 2019. Lviv. 89-91.

3. M.O. Sukhanov The limited liability company shareholder's information rights. *Current issues of intellectual, information and IT law: a collection of materials of the Third All-Ukrainian Scientific-practical Conference*. Lviv. 2019. 150-156.

4. M.O. Sukhanov On the limited liability company local acts role in the mechanism of the company shareholder's corporate rights and obligations legal regulation. *Corporate rights legal defence under Ukrainian and European Union countries' legislation: a collection of scientific works of materials of the XVII International Scientific-practical Conference*. Ivano-Frankivsk, 2019. 222-226.

5. M.O. Sukhanov On the limited liability company shareholder's corporate rights and obligations legal regulation genesis development issues in Ukraine. *Problems of state formation and protection of human rights in Ukraine: materials of the XXVI Reporting Scientific-practical Conference (Lviv, 6-7th of February, 2022): in 2 parts. Part 1*. Lviv: Law Faculty of Ivan Franko National University of Lviv, 2020 208-212.

6. M.O. Sukhanov Regarding the corporate agreements scope in Great Britain and the United States of America. *Current issues of human rights, the state and the legal system: materials of the XIX International Student and Postgraduate Scientific Conference*. 24th of April, 2020. Lviv. 103-105.

7. M.O. Sukhanov The limited liability company shareholder`s obligations classification. *Problems of state formation and human rights protection in Ukraine: materials of the XXVII Reporting Scientific-Practical Conference (Lviv, 6-7th of February, 2021): in 2 parts. Part 1. Lviv: Law Faculty of Ivan Franko National University of Lviv, 2021. 223-226*

8. M.O. Sukhanov Features of the limited liability company shareholder`s corporate rights protection. *Problems of state formation and human rights protection in Ukraine: materials of the XXVIII Reporting Scientific-Practical Conference (Lviv, 3rd-4th of February, 2022): in 2 parts. Part 1. Lviv: Law Faculty of Ivan Franko National University of Lviv, 2022. 208-210*

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	20
ВСТУП	21
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ ТА ОБОВ'ЯЗКІВ УЧАСНИКА ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ В УКРАЇНІ	30
1.1. Становлення та розвиток законодавчого регулювання корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю в Україні	30
1.2. Локальні акти товариства з обмеженою відповідальністю в механізмі правового регулювання корпоративних прав та обов'язків його учасників	41
1.3. Корпоративний договір в механізмі реалізації корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю	51
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	65
РОЗДІЛ 2. ПІДСТАВИ НАБУТТЯ ТА ПРИПИНЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ ТА ОБОВ'ЯЗКІВ УЧАСНИКА ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ	68
2.1. Первинні підстави набуття корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю	68
2.2. Набуття корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю з похідних підстав	88
2.3. Підстави припинення корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю	121
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	141
РОЗДІЛ 3. ЗМІСТ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ ТА ОБОВ'ЯЗКІВ УЧАСНИКА ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ	145
3.1. Право на участь в управлінні товариством	145
3.2. Право на отримання інформації про господарську діяльність товариства. Право вимагати проведення аудиту фінансової звітності товариства	171

3.3. Право на участь в розподілу прибутку товариства. Право на дивіденди. Право на отримання частини майна або його вартості у разі ліквідації товариства	184
3.4. Право учасника на вихід з товариства	194
3.5. Зловживання корпоративними правами учасником товариства	201
3.6. Обов'язки учасника товариства з обмеженою відповідальністю	210
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	219
ВИСНОВКИ	224
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	232
ДОДАТОК	258

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВС – Верховний суд

ВСУ – Верховний Суд України

ГК України – Господарський кодекс України

Закон «Про держреєстрацію» – Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань»

Закон «Про ТОВ» – Закон України «Про ТОВ з обмеженою та додатковою відповідальністю»

ЄДР ЮО – Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань

ЄС – Європейський Союз

Ст. – стаття

ТОВ – товариство з обмеженою відповідальністю

ЦК України – Цивільний кодекс України

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. На початку XXI ст. в Україні відбувається суттєве оновлення корпоративного законодавства. Важливим кроком в цьому стало прийняття 6 лютого 2018 р. Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» (далі – Закон «Про ТОВ»). Цей Закон став першим спеціальним правовим актом, який врегульовує правовий статус, порядок створення та діяльності товариств з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ) та товариств з додатковою відповідальністю, а також правовий статус їх учасників.

Однією із передумов прийняття Закону «Про ТОВ» став обов’язок України, відповідно до Угоди про партнерство та співробітництво між Україною і Європейським Співтовариством, привести вітчизняне корпоративне законодавство у відповідність до сучасних європейських стандартів, серед яких важливу роль відведено вдосконаленню правового регулювання корпоративних прав та обов’язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю (corporate legal rights and obligations in the limited liability company).

Новим Законом «Про ТОВ» змінюються підходи у правовому регулюванні статусу товариства та його учасників, здійснюється реформування системи корпоративного управління, запроваджуються нові поняття та інструменти (корпоративний договір, безвідклична довіреність з корпоративних прав, значні правочини, правочини із заінтересованістю, що прямо або опосередковано стосуються корпоративних прав та обов’язків учасника у такому товаристві). Новели законодавчого регулювання потребують ґрунтовного наукового осмислення щодо підстав набуття, здійснення та припинення корпоративних прав та обов’язків учасників товариства з обмеженою відповідальністю.

Теоретичну базу дослідження склали наукові праці таких вчених: О.В. Бігняк, Т.І. Бровченко, Н.С. Бутрин, О.М. Вінник, Н.Д. Вінтоняк, Н.В. Галіцина, В.Г. Жорнокуй, О.Р. Кібенко, В.М. Коссак, С.С. Кравченко, В.М. Кравчук, В.В. Кулаков, В.В. Луць, Я.С. Марущак, М.В. Оприско, В.Г. Оцел, Н.В. Погорецька, Ю.Ю. Попов, Ю.Я. Самагальська, Л.В. Сіщук, А.В. Смітюх, А.В. Сороченко, І.В. Спасибо-Фатєєва,

Л.Л. Тарасенко, О.Ю. Тичкова, Ф.М. Ханієва, В.І. Цікало, А.В. Чайковська, І.І. Шпуганич, Ю.М. Юркевич, О.С. Яворська та інших. Водночас видається, що наявний обсяг досліджень з означеної теми в загальному масиві наукових праць є все ж недостатнім, з огляду на суттєві зміни у корпоративному законодавстві, що пов'язані із прийняттям та набранням законної сили Закону України «Про ТОВ».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дисертаційну роботу виконано відповідно до теми науково-дослідної роботи кафедри інтелектуальної власності, інформаційного та корпоративного права Львівського національного університету імені Івана Франка «Проблеми охорони і захисту прав інтелектуальної власності» на 2016-2018рр. (Номер державної реєстрації 0116U001651), «Новелізація законодавства України у сфері інтелектуальної власності та його гармонізація з правом Європейського Союзу» на 2019-2021 рр. (Номер державної реєстрації 0119U002408), «Національні та світові стандарти правової охорони інтелектуальних, інформаційних та корпоративних прав» (2022 – 2024 рр.), а також програми розвитку кафедри на 2021 – 2026 роки.

Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою Радою Львівського національного університету імені Івана Франка у 2018 році (протокол № 28 від 23 жовтня 2018 року).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є комплексне дослідження корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю.

Для досягнення поставленої мети в дослідженні передбачено вирішення таких *завдань*:

- дослідити становлення та розвиток законодавчого регулювання корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю в Україні;
- проаналізувати види та визначити роль локальних актів в механізмі правового регулювання корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю;

- охарактеризувати роль корпоративного договору в механізмі реалізації корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю;
- розглянути первинні підстави набуття корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю;
- дослідити особливості набуття корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю з похідних підстав;
- визначити підстави припинення корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю;
- проаналізувати право на участь в управлінні товариством з обмеженою відповідальністю;
- з'ясувати особливості права на отримання інформації про господарську діяльність товариства з обмеженою відповідальністю;
- розкрити сутність права вимагати проведення аудиту фінансової звітності товариства з обмеженою відповідальністю;
- здійснити аналіз змісту права учасника на участь в розподілу прибутку товариства з обмеженою відповідальністю та права на дивіденди;
- охарактеризувати право учасника на отримання частини майна або його вартості у разі ліквідації ТОВ;
- розглянути сутність та особливості реалізації права учасника на вихід з товариства з обмеженою відповідальністю;
- дослідити особливості зловживання корпоративними правами учасником товариства з обмеженою відповідальністю;
- на підставі аналізу чинних нормативно-правових актів, локальних актів, корпоративних договорів та судової практики охарактеризувати обов'язки учасника товариства з обмеженою відповідальністю;
- на основі проведеного дослідження обґрунтувати та запропонувати конкретні пропозиції з удосконалення чинного законодавства України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини щодо реалізації корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю.

Предметом дослідження є наукові погляди, законодавство України і практика його застосування, нормативно-правові акти іноземних держав, що регламентують корпоративні права та обов'язки учасника товариства з обмеженою відповідальністю, а також судова практика України.

Методи дослідження. З огляду на предмет дослідження, мету й завдання підґрунтям дослідження є загальнофілософські підходи, а також загальнонаукові, спеціальні та власне юридичні методи наукового пошуку.

Історико-правовий метод було використано для визначення особливостей становлення та розвитку законодавчого регулювання корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю в Україні (підрозділ 1.1). Логічний метод став основним інструментом виявлення основних ознак локальних актів, корпоративного договору, а також при визначенні сутності окремих корпоративних прав учасника (підрозділи 1.2, 1.3 та 3.1-3.5).

Порівняльно-правовий метод дозволив виявити відмінності правового регулювання корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю в зарубіжних країнах (підрозділ 1.3). Діалектичний метод використовувався під час аналізу сутності локальних актів ТОВ, їх різновидів та особливостей (підрозділ 1.2), а також при дослідженні змісту окремих корпоративних прав та обов'язків учасника товариства (підрозділи 3.1-3.6).

Формально-юридичний метод застосовувався для констатації та аналізу окремих законодавчих положень і норм (розділи 2 та 3).

Під час написання всіх розділів дисертаційної роботи використовувалися також різноманітні прийоми наукового пізнання, такі як: аналіз, індукція, дедукція, узагальнення тощо. Крім того, для розроблення висновків та пропозицій щодо внесення законодавчих змін до Закону «Про ТОВ» були використані прийоми моделювання та прогнозування.

Дотримання вимог правильної логічної побудови понять, суджень та умовиводів забезпечило обґрунтованість і достовірність зроблених висновків.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що дисертація є одним з перших комплексних досліджень корпоративних прав та обов'язків учасника

ТОВ. Наукова новизна дисертації конкретизується в нових або таких, що містять елементи новизни, положеннях, що виносяться на захист:

Вперше:

– запропоновано корпоративні права учасника ТОВ розглядати як сукупність самостійних суб'єктивних прав, що виникають з майнової та/або особистої участі в товаристві, види, зміст та особливості реалізації яких визначені законодавством, локальними актами товариства та корпоративними договорами у разі їх укладення учасником;

– запропоновано механізм повідомлення учасників ТОВ про намір продати свою частку (частину частки) третій особі. Учасник ТОВ, що бажає відчужити частку, подає письмове повідомлення товариству. Товариство зобов'язане направити копію повідомлення всім іншим учасникам ТОВ протягом встановленого строку за рахунок того учасника ТОВ, який має намір відчужити частку. Запропоновано процедурні моменти механізму повідомлення визначати локальними актами товариства;

– аргументовано доцільність заборонити на законодавчому рівні уступку переважного права на придбання частки (частини частки) іншого учасника товариства, що продається третій особі;

– запропоновано закріпити у Законі «Про ТОВ» обов'язок учасників ТОВ викупити частку (її частину) у разі їхньої незгоди на відчуження частки (її частини) іншим учасником ТОВ на запропонованих ним умовах. У разі невиконання такого обов'язку, учасник ТОВ повинен отримати можливість відчужити частку (її частину) будь-якій особі на власний розсуд;

– доведено доцільність надання учаснику ТОВ, який частково вніс свій вклад у статутний капітал, право на отримання дивідендів пропорційно до внесеного вкладу. Оскільки норма частини 3 ст. 27 Закону «Про ТОВ» забороняє виплату дивідендів такому учаснику ТОВ, запропоновано відповідні зміни до Закону;

– запропоновано закріпити виконавчий напис нотаріуса на документах, за якими стягнення заборгованості здійснюється у безспірному порядку як правову підставу стягнення нарахованих та несплачених дивідендів учаснику ТОВ. Обґрунтовано

необхідні зміни до Закону України «Про ТОВ» та відповідних підзаконних нормативно-правових актів.

Удосконалено:

– положення про спосіб внесення вкладів до статутного капіталу ТОВ. Обґрунтовано доцільність закріплення у чинному законодавстві України можливості внесення до статутного капіталу ТОВ не лише майнових вкладів, а й особистих (наприклад, зобов'язання щодо виконання робіт чи надання послуг у визначеному обсязі та строки на користь товариства);

– положення про забезпечення виконання корпоративного договору. Встановлено, що найбільш ефективним способом забезпечення належного виконання обов'язків сторонами такого договору є неустойка, яка може носити виключно договірний характер;

– положення щодо визнання нікчемним корпоративного договору. На законодавчому рівні встановлено заборону закріплювати у корпоративному договорі обов'язок учасників ТОВ забезпечити голосування згідно з вказівками органів управління товариства. Визнано за доцільне, у разі, якщо таке положення закріплено у корпоративному договорі, визнавати нікчемним саме його, а не весь договір в цілому;

– позицію про застосування правових наслідків прострочення внесення вкладу учасником ТОВ, визначених у ст. 15 Закону «Про ТОВ», до спадкоємця чи іншого правонаступника учасника ТОВ. Запропоновано закріпити на законодавчому рівні можливість застосування їх лише після подання такими особами заяви про вступ до ТОВ та проведення відповідної реєстраційної дії;

– положення щодо звернення стягнення на частку учасника в статутному капіталі ТОВ. Запропоновано: 1) до переліку документів, на підставі яких державний реєстратор проводить реєстраційні дії у разі накладення арешту на частку в статутному капіталі, додати постанову про накладення арешту; 2) розширити перелік суб'єктів, які можуть звертатися з відповідними документами до державного реєстратора, додавши до нього приватного виконавця; 3) включити до переліку документів, які є підставою для внесення змін до відомостей про юридичну особу у

Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, акт виконавця про проведені електронні торги;

Обґрунтовано відповідні зміни до Законів України «Про ТОВ», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» та «Про виконавче провадження»;

– положення про представництво учасників ТОВ на загальних зборах. З метою уникнення конфлікту інтересів запропоновано встановити у Законі «Про ТОВ» заборону представництва учасника ТОВ на загальних зборах посадовими особами такого товариства;

– положення про інформацію з обмеженим доступом, що міститься в документах товариства, з якими бажає ознайомитися учасник ТОВ. З метою збереження конфіденційності такої інформації, встановлено за доцільне розробити внутрішні правила ТОВ щодо режиму користування та розкриття інформації з обмеженим доступом.

Дістали подальший розвиток ідеї та положення:

– щодо виокремлення етапів розвитку законодавчого регулювання корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ в сучасній Україні. Виділено такі етапи: 1) становлення корпоративного права в незалежній Україні (1991-2004 рр.); 2) кодифікація корпоративного законодавства внаслідок прийняття ЦК та ГК України та гармонізація його з правом ЄС (2004-2017 рр.); 3) новелізація законодавства щодо ТОВ, що характеризується прийняттям спеціального Закону України «Про ТОВ» та подальшим вдосконаленням цього та інших актів щодо корпоративних прав та обов'язків учасників ТОВ (2018 р. – триває до сьогодні);

– визначення локальних актів ТОВ як актів, що приймаються уповноваженими органами товариства або його засновниками/учасниками для досягнення визначеної мети діяльності та врегулювання відносин в товаристві із врахуванням інтересів учасників ТОВ та вимог законодавства;

– про те, що зловживання корпоративними правами учасниками ТОВ є різновидом зловживання суб'єктивним правом і може проявлятися не лише у активних діях, пов'язаних зі здійсненням такого права, але й у пасивній поведінці,

тобто в утриманні від реалізації цього права. Одним із ефективних способів запобігання зловживання корпоративними правами учасниками ТОВ, а також захисту прав інших учасників чи самого товариства у таких випадках, може бути укладення корпоративного договору.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані:

- в науково-дослідній сфері для подальших наукових досліджень щодо корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ;
- у правотворчій діяльності – для підготовки законопроектів про внесення змін та доповнень до Закону «Про ТОВ»;
- у правозастосовній сфері – при розробленні статуту ТОВ або корпоративного договору;
- у навчальному процесі – при викладанні курсів «Корпоративне право», спеціальних курсів («Європейські моделі корпоративного управління», «Право товариств з обмеженою відповідальністю», «Припинення господарських товариств»), при підготовці підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій з даних навчальних дисциплін.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійною, завершеною науковою працею, в якій досліджено загальнотеоретичні положення правового регулювання корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю в Україні, підстави набуття та припинення корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ, а також їх систему. Викладені у дисертації наукові положення, висновки та рекомендації були отримані автором особисто. Всі наукові праці виконані без участі співавторів.

Апробація матеріалів дисертації. Результати дисертації обговорювались на засіданнях кафедри інтелектуальної власності, інформаційного та корпоративного права Львівського національного університету імені Івана Франка, а також відображені у 15 наукових публікаціях, з них 6 публікацій надрукованих у фахових виданнях, 1 стаття у науковому періодичному виданні іншої держави, а також у 8 тезах доповідей і повідомлень на конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, 3 розділів, що містять 12 підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації складає 261 сторінку. Список використаних джерел складає 258 найменувань.

РОЗДІЛ 1.

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ ТА ОБОВ'ЯЗКІВ УЧАСНИКА ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ В УКРАЇНІ

1.1. Становлення та розвиток законодавчого регулювання корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю в Україні

Суспільно-політичні реалії наприкінці ХХ ст. обумовили реформування не тільки вітчизняного конституційного законодавства, а і корпоративного. Першими та значущими для розвитку корпоративних відносин стали наступні Закони України: «Про економічну самостійність України» від 3 серпня 1990 р., «Про власність» від 7 лютого 1991 р., «Про підприємництво» від 7 лютого 1991 року, «Про підприємства в Україні» від 27 березня 1991 р., «Про цінні папери та фондову біржу» від 18 червня 1991 р. Перехід економіки від планової до ринкової зумовив те що всі ці закони містили революційні підходи правового регулювання корпоративних відносин. Відповідно на законодавчому рівні було закріплене не лише право на підприємницьку діяльність, а й нові організаційно-правові форми юридичних осіб.

19 вересня 1991 р. Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про господарські товариства» [171], у розділі 2 якого було відведено важливе місце ТОВ як самостійному виду господарських товариств та присвячено окрему главу (Глава 2).

Відповідно до ч. 1 ст. 3 цього Закону «Засновниками та учасниками товариства можуть бути підприємства, установи, організації, а також громадяни, крім випадків, передбачених законодавчими актами України. В ч. 3 цієї статті було передбачено, що іноземні громадяни, особи без громадянства, іноземні юридичні особи, а також міжнародні організації можуть бути засновниками та учасниками господарських товариств нарівні з громадянами та юридичними особами України, крім випадків, встановлених законодавчими актами України [171].

Права та обов'язки учасників ТОВ були визначені в Розділі 1 «Загальні положення» Закону України «Про господарські товариства» [171]. Зокрема, в окремих статтях (ст. 10-11) цього закону містяться переліки прав та обов'язків

учасника ТОВ, які є загальними для всіх інших господарських товариств. Знову ж таки, ці переліки не є вичерпними і Закон України «Про господарські товариства» допускав, що законодавством України та установчими документами можуть бути передбачені також інші права та обов'язки учасника ТОВ. Наприклад, щодо обов'язків учасника ТОВ, то ч. 3 ст. 53 цього ж закону передбачала, що учасник зобов'язаний повністю внести свій вклад не пізніше року після реєстрації товариства. Щодо прав учасника ТОВ, то ч.3 ст. 60 Закону України «Про господарські товариства» встановлювала, що будь-хто з учасників вправі вимагати розгляду питання на зборах учасників за умови, що воно було ним поставлено не пізніш як за 25 днів до початку зборів.

Загалом, в 90-ті роки інтенсивно відбувалися приватизаційні процеси та корпоратизація. Правовою основою для цих процесів послужило нижченаведене законодавство: Закони України «Про приватизацію державного майна» від 04 березня 1992 р., «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)» від 6 березня 1992 р., «Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі» від 10.07.1996 р.; «Про державну програму приватизації» від 18 травня 2000 р.; Указ Президента України «Про корпоратизацію підприємств» від 15 червня 1993 р. № 210/93; інші нормативно-правові акти, прийняті Кабінетом Міністрів України, Фондом державного майна України та Державною комісією України з цінних паперів та фондового ринку [104, с. 56-57].

Період з 1997 по 2004 рр. супроводжувався істотними змінами законодавства щодо ТОВ. Зокрема, були внесені суттєві зміни до Закону України «Про підприємництво», Закону України «Про господарські товариства». Наприклад, 23 грудня 1997 р. право брати участь у розподілі прибутку товариства та одержувати його частку було деталізовано в п. б) ч. 1 ст. 10 Закону України «Про господарські товариства». Відповідно до змін право на отримання частки прибутку пропорційно частці кожного з учасників отримали особи, які є учасниками товариства на початок строку виплати дивідендів.

У 2002 році також були внесені зміни щодо правил виключення учасника з ТОВ. У відповідності до цих змін вже не потрібно було одностайно прийнятого рішення

учасників зборів ТОВ для виключення учасника, який систематично не виконував або неналежним чином виконував обов'язки, або перешкодив своїми діями досягненню цілей ТОВ, а достатньо було рішення, за яке проголосували учасники, що володіють у сукупності більш як 50 % загальної кількості голосів учасників товариства.

Аналізуючи норми Закону України «Про господарські товариства», Н.В. Погорецька робить цілком обґрунтований висновок, що на відміну від норм ЦК України 1963 р., які регулюють право власності, вони (норми спеціального закону) більше віддають перевагу волевиявленню самих учасників товариств, розширюють їх права як власників. Однак їх волевиявлення, на думку науковця, в більшості випадків повинно бути закріплено в установчих документах ТОВ [120, с. 15].

На думку М. В. Соколовського «до 2003 року корпоративні права в Україні розглядались лише як права власності на статутний фонд (капітал) юридичної особи або його частку (пай), включаючи певні правомочності». Натомість, корпоративні права та обов'язки є специфічним обсягом правомочностей, які обумовлюються правовою природою самих корпоративних відносин до моменту їх формалізації шляхом створення відповідного товариства. Тому доцільно говорити що цей період розвитку законодавчого закріплення правосуб'єктності учасників ТОВ доцільно обмежити 2003 роком, тобто роком коли було прийнято цілу низку основних нормативно-правових актів в даній сфері, зокрема ГК України та ЦК України [224, с. 211].

Друга віха розвитку корпоративних прав та обов'язків учасників ТОВ пов'язана із набранням чинності з 1 січня 2004 р. ЦК та ГК України. Ці кодекси варто визнати загальними законодавчими актами у цій сфері.

У ч. 1. ст. 167 ГК України викладено поняття корпоративних прав, як прав особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) цієї організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами [43]. Загалом це визначення достатньо комплексно розкриває сутність корпоративних прав, однак, слід вказати на

декілька важливих моментів. По-перше, такі права виникають в особи з її майнової та/або особистої участі в юридичній особі корпоративного типу (в нашому випадку – ТОВ). По-друге, це визначення не включає такого важливого корпоративного права, як право на інформацію про господарську діяльність юридичної особи, що наскрізно згадується, як у ЦК України, так і в спеціальних законодавчих актах, і є дуже важливим для учасників. По-третє, у наведеній нормі вказується, що корпоративні права можуть визначатися законом та статутними документами. Однак, локальне регулювання не обмежується лише установчими документами юридичної особи, а є значно ширшим, про що йтиметься далі. Окрім цього, запроваджений відносно недавно у національному законодавстві інститут корпоративного договору також дає можливість розкривати в такому договорі додаткові корпоративні права учасників. З огляду на це, пропонуємо власне визначення корпоративних прав учасника ТОВ як сукупності суб'єктивних прав, які виникають з майнової та/або особистої участі в товаристві, види, зміст та особливості реалізації яких можуть визначатися в законодавстві, локальних актах товариства та корпоративному договорі.

ЦК України 2003 року визначив, що учасники господарського товариства мають право у порядку, встановленому установчим документом товариства та законом: 1) брати участь в управлінні товариством у порядку, визначеному в установчому документі, крім випадків, встановлених законом; 2) брати участь у розподілі прибутку товариства і одержувати його частину (дивіденди); 3) вийти у встановленому порядку з товариства; 4) здійснити відчуження часток у статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів, що засвідчують участь у товаристві, у порядку, встановленому законом; 5) одержувати інформацію про діяльність товариства у порядку, встановленому установчим документом. Учасники господарського товариства можуть також мати інші права, встановлені установчим документом товариства та законом (ст. 116) [246]. Отже, ця норма здебільшого дублює ст. 10 Закону України «Про господарські товариства», в якому до 27 квітня 2007 р. було відсутнє право на продаж часток у статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів, що засвідчують участь у товаристві, у порядку, встановленому законом.

Щодо обов'язків учасників ТОВ, які закріплені в ст. 117 ЦК України, то вони в повній мірі аналогічні тим, що закріплені в ст. 11 Закону України «Про господарські товариства».

Мягкий А.В. зазначає, що ЦК та ГК України створили правове підґрунтя для корпоративного управління, але водночас неврегульованими залишилося ще певне коло питань діяльності органів товариства, зокрема, голосування на загальних зборах в електронному форматі тощо [104, с. 58-59].

Аналізуючи тогочасне корпоративне законодавство України О.Р. Кібенко зауважує, що воно являло собою вкрай суперечливий конгломерат правових норм, які безсистемно розкидані по кількох основних джерелах [59, с. 6].

На виконання Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» та з метою реформування законодавства України за умови прийняття нових ЦК і ГК України у 2006 році розпочалася робота над проектом Закону України «Про товариства з обмеженою відповідальністю», який був підготовлений Міністерством юстиції України у 2008 р., але не був прийнятий. Окрім цього законопроекту, у Верховній Раді знаходився і проект Закону України «Про ТОВ» від 30.12.2009 р. [40, с. 66-67].

16 листопада 2011 р. постановою КМУ були передбачені вимоги щодо модельного статуту ТОВ [102]. Відповідно до цієї постанови в модельному статуті мають бути передбачені лише «загальні» законодавчі положення, і, відповідно, усі «спеціальні» положення щодо конкретного суб'єкта господарювання мають бути відображені в рішенні засновників про створення ТОВ. Тобто ідентифікуючі ознаки товариства, такі як найменування, мета і предмет господарської діяльності, місцезнаходження, склад учасників, розмір статутного капіталу, розмір часток кожного із учасників, порядок внесення ними вкладів, зазначаються у рішенні про створення товариства [252, с. 156].

В пп.10-12 модельного статуту (затвердженого Постановою КМУ №1182) були передбачені права та обов'язки учасників ТОВ. Зокрема відповідно до п. 10 цього акту учасники ТОВ мали право: 1) брати участь в управлінні ТОВ; 2) отримувати відповідно до законодавства частку прибутку пропорційно своїй частці у статутному

капіталі ТОВ; 3) брати участь у діяльності ТОВ на підставі трудового договору (контракту) або договору цивільно-правового характеру; 4) придбавати у пріоритетному порядку продукцію, роботи та послуги, що виробляються ТОВ; 5) одержувати інформацію про діяльність ТОВ, стан його майна, розміри прибутку та збитків; 6) обирати та бути обраними до органів ТОВ; інші права, передбачені законодавством та цим Статутом [102]. Окрему увагу у Постанові № 1182 було приділено праву учасника на вихід з ТОВ. Також в п. 12 модельного статуту було визначено систему обов'язків учасника ТОВ, які були деталізовані в наступних пунктах цього акту.

У 2014 році було підписано Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (надалі – Угода про асоціацію між Україною та ЄС). В подальші роки відбувається значне оновлення українського законодавства (зокрема, корпоративного) із врахуванням європейського досвіду.

У зв'язку з підписанням Угоди про асоціацію між Україною та ЄС актуальними стали питання ознайомлення, вивчення, аналізу різних актів права ЄС. Але такі акти не мають обов'язкового характеру для України і, відповідно, не можуть розцінюватися як форми права. Акти права ЄС можуть слугувати джерелом права України у тому сенсі, що апробовані моделі правового регулювання, їх ефективність, якість можуть бути корисними для національного права, але з урахуванням національних інтересів та особливостей [69, с. 40].

Право ЄС – це система правових норм, які регулюють процеси європейської інтеграції та діяльність ЄС [103, с. 23]. Варто погодитися з О.Р. Кібенко, яка зазначає, що право ЄС є унікальною системою, що поєднує у собі риси як міжнародного, так і внутрішньодержавного права [60, с. 21].

Право ЄС за своєю структурою традиційно поділяють на первинне та вторинне.

До первинного права ЄС належать норми міжнародних установчих договорів (Договір про заснування Європейського об'єднання вугілля та сталі Париж, 1951 р. (втратив чинність 23.07.2002 р.), Договір про функціонування Європейського Союзу,

Рим, 1957 р. Договір про Європейський Союз 1992 р.), які становлять правову основу для функціонування всіх складових елементів, що формують Союз.

Вторинне право ЄС є складнішою підсистемою норм. До нього належать норми, які закріплені в актах органів Союзу, а також у міжнародних угодах, що уклали між собою європейські співтовариства та інші суб'єкти міжнародного права [103, с. 24]. Серед видів вторинного права ЄС вирізняють наступні акти: директиви, регламенти, рішення, рекомендації та висновки, які приймаються інституційними органами ЄС в межах їх повноважень.

Директива обов'язкова для кожної держави-члена, якій її адресовано, щодо результатів, що їх треба досягти, однак залишає національній владі цілковиту свободу вибрати форму та засоби досягнення цих результатів [98, с. 103]. Держава, що порушує свої обов'язки з імплементації директиви, може бути притягнута до відповідальності Єврокомісією на підставі ст.ст. 226, 228 Римського договору. Однак, така процедура є тривалою, крім того, у будь-якому разі суд не може спонукати державу, яка порушила свої обов'язки, імплементувати директиву.

Директиви ЄС відіграють певну роль для правового статусу учасників ТОВ в європейських державах, які хоч і не створюють прав та обов'язків для фізичних чи юридичних осіб держави-члена, проте держава ж зобов'язана створити дієві правові механізми забезпечення виконання приписів національного законодавства на виконання відповідних директив. Водночас слід зауважити, що ХХІ ст. стало початком кодифікаційних робіт у сфері корпоративного права, що мали на меті зробити регуляторну базу більш зручною для користувачів.

Перша директива Ради від 9 березня 1968 року про узгодження гарантій, які вимагаються державами-членами від товариств у розумінні пункту 2 статті 58 Договору з метою захисту інтересів учасників та третіх осіб, з огляду на встановлення рівності таких гарантій у всьому Співтоваристві присвячена питанням розкриття інформації Про ТОВ, визнання недійсними правочинів товариства та самого товариства [60, с. 25-26].

Дванадцята директива Ради від 21 грудня 1989 року про ТОВ з єдиним учасником була спрямована на легітимацію в рамках ЄС відповідних товариств.

Серед сучасних директив, які в певній мірі стосуються ТОВ, також варто виділити Директиву 2011/35/ЄС, яка врегульовувала питання щодо злиття публічних компаній з обмеженою відповідальністю, а також Директиву 2012/30ЄС. Ці директиви 14 червня 2017 р. втратили свою чинність у зв'язку з прийняттям Європейським парламентом та Радою Директиви 2017/1132 щодо деяких аспектів корпоративного права [46]. Остання вмістила у собі значний обсяг норм, правил та засад щодо заснування, функціонування та припинення товариств з обмеженою відповідальністю. З-поміж іншого, окремі глави у ній присвячені онлайнним процедурам (заснування, реєстрація та подання), розкриттю інформації, формуванню та зміні статутного капіталу компанії, а також перетворенню, злиттю та поділу ТОВ (зокрема, й транскордонним).

Регламент є нормативно-правовим актом загального характеру, обов'язковим для виконання на території усіх держав ЄС (за винятками, передбаченими установчими договорами), і актом прямої дії, тобто наділяє фізичних та юридичних осіб суб'єктивними правами та обов'язками. Регламенти не потребують ратифікації державами-членами чи виконання інших дій, які є необхідними для вступу у дію міжнародних договорів. Вони не вимагають також імплементації і діють безпосередньо, але це не звільняє держави-члени від обов'язку впроваджувати відповідні внутрішні нормативні акти для забезпечення ефективної дії регламентів [60, с. 32-33; 70, с. 42]. Серед Регламентів можна виділити, зокрема, Регламенти Ради від 29 травня 2000 «Про провадження у справах про неплатоспроможність» [183], від 20 січня 2004 року щодо контролю за концентраціями суб'єктів господарювання [184], від 25 липня 1985 року «Про Європейське об'єднання з економічних інтересів (ЄОЕІ)» [185] та від 8 жовтня 2001 «Про Статут європейського товариства (SE) (ЄТ)» [186]. Важливо згадати також Регламент Європейського парламенту та Ради від 16 квітня 2014 року, який встановлює вимоги до проведення обов'язкового аудиту річної та консолідованої фінансової звітності суспільно значимих суб'єктів господарювання, правила організації та вибору аудиторів та аудиторських фірм суспільно значимими суб'єктами господарювання з метою посилення їхньої

незалежності та запобігання конфліктів інтересів, а також правила нагляду за виконанням аудиторами та аудиторськими фірмами цих вимог [182].

Рекомендації та висновки є засобами так званого «м'якого права» і відповідно вони не мають обов'язкової юридичної сили. Ці акти можуть лише рекомендувати втілювати відповідні положення у законодавство певних країн. У сфері корпоративного права було прийнято такі основні Рекомендації: від 3 квітня «Про визначення малих та середніх підприємств» [189], від 6 травня 2003 «Про визначення мікро-, малих та середніх підприємств» [187], від 22 квітня 1997 року «Про покращення та спрощення умов підприємницької діяльності для новостворених підприємств» [188].

Проведення відповідних реформ та необхідність імплементації європейських норм в корпоративне законодавство України сприяло прийняттю нового законодавчого акта, який визначив би правовий статус учасників товариства з обмеженою відповідальністю та статус самого товариства із врахуванням європейського досвіду. Тому важливим кроком стало прийняття 6 лютого 2018 року спеціального Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» (далі – Закон «Про ТОВ»), метою якого стало запровадження нових підходів до правового регулювання діяльності ТОВ.

В результаті прийняття цього Закону правове регулювання найпоширенішого виду господарських товариств набуло конкретики, значно оновилося, вирішилось чимало практичних проблем та юридичних колізій. Зокрема, Закон «Про ТОВ» визначив поняття та вимоги до корпоративного договору, уперше законодавець відмовився від застосування кворуму загальних зборів, встановивши вимоги щодо кількості голосів, необхідних для прийняття управлінських рішень, здійснення права на вихід з товариства поставлено у залежність від розміру частки, якою володіє учасник та багато інших новел, які можуть бути оцінені у процесі правозастосовної діяльності [69, с. 29].

27 березня 2019 р. постановою Кабінету Міністрів України був затверджений новий модельний статут ТОВ [101]. У цьому статуті містяться загальні положення про статус товариства з обмеженою відповідальністю, його учасників, статутний

капітал, майно, прибутки і порядок їх використання. Окремо прописані функції органів товариства: загальних зборів, виконавчого органу, а також ревізійної комісії; порядок припинення товариства.

На відміну від модельного статуту 2011 р. новий статут не містить в окремих пунктах переліку основних прав та обов'язків учасника ТОВ.

Позитивною особливістю нового модельного установчого документу є можливість для учасників ТОВ обрати один з декількох варіантів положень статуту в частині переважного права на придбання частки, необхідної кількості голосів, строків внесення вкладів, вимог до посвідчення підписів тощо [227, с. 115]. Особливу увагу в новому модельному статуті приділено обов'язку учасника щодо внесення вкладу чи його частини (п. 7-8 статуту).

В межах виокремленого періоду розвитку законодавчого регулювання корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ слід згадати також і прийнятий 27 липня 2022 р. Закон України «Про акціонерні товариства» [168]. Зазначений акт набере чинності 1 січня 2023 року. У перехідних та прикінцевих положеннях (п. 28) цього закону містяться зміни і до Закону України «Про ТОВ». Ними впроваджується облік часток товариства в обліковій системі часток ТОВ, що ведеться Центральним депозитарієм цінних паперів. Також зазначеним актом деталізуються положення щодо посадових осіб органів управління ТОВ. Він доповнює Закон України «Про ТОВ» окремою статтею, що розкриває поняття та окремі елементи правового статусу незалежного члена органу товариства. Інші зміни та доповнення, що закріплені у вказаному Законі, розглядатимуться і в інших підрозділах цієї роботи.

У наш час щодо правового регулювання ТОВ наявні певні дискусійні моменти. Так, А.С. Довгерт, Н.С. Кузнецова та інші науковці пропонують повернути до ЦК України загальні положення про ТОВ та окремо зазначити про наявність спеціального регулювання у Законі України «Про ТОВ». У ЦК України повинні міститися основні положення (наприклад, про корпоративні права, про корпоративний договір, про відповідальність менеджменту товариства перед його учасниками тощо) для всіх передбачених ним форм юридичних осіб. З цією метою, на думку авторів Концепції оновлення ЦК України, доцільно критично переглянути положення чинного Закону

України «Про господарські товариства» та інкорпорувати його положення, що не втратили своєї актуальності, до тексту ЦК, а сам Закон визнати таким, що втратив чинність [68, с. 9-10].

На нашу думку, неможливо лише в ЦК України врегулювати корпоративні відносини в ТОВ, так як це призведе до громіздкості цього кодифікованого правового акту. Тому прийняття Закону «Про ТОВ» є позитивним кроком в правовому регулюванні корпоративних відносин.

Загалом, норми, що регулюють корпоративні відносини, наявні як і у ЦК так і у ГК України. Водночас між нормами цих двох кодексів існують дублювання та суперечності. Тому і досі залишається проблема узгодження правових підходів у ЦК і ГК України та в корпоративному законодавстві.

Отже, становлення та розвиток законодавчого регулювання корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ в сучасній Україні можна поділити на декілька етапів:

1) становлення корпоративного права в незалежній Україні (1991-2004 рр.). В цей період були прийняті такі закони: «Про господарські товариства», «Про підприємництво», «Про цінні папери та фондову біржу»;

2) кодифікація корпоративного законодавства внаслідок прийняття ЦК та ГК України та гармонізація його з правом ЄС (2004-2017 рр.). Не дивлячись на існуючі суперечності, дублювання та інші проблематичні моменти, згадані акти все ж забезпечили нові умови господарювання в тогочасних реаліях. На цьому етапі КМУ було також затверджено модельний статут ТОВ.

В ці роки також відбувається гармонізація корпоративного права України з правом ЄС. Знаковим для цього періоду є підписання Угоди про асоціацію, низка положень якої присвячена і питанням корпоративного законодавства [69, с. 29-30].

3) новелізація законодавства щодо ТОВ, що характеризується прийняттям спеціального Закону України «Про ТОВ», затвердження нового модельного статуту ТОВ та подальше вдосконалення законодавства щодо корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ (2018 р. – триває до сьогодні).

Отже, подальший розвиток законодавства України про корпоративні права та обов'язки учасника ТОВ характеризується поділом нормативно-правових актів у цій сфері на загальні (ЦК, ГК України) та спеціальні (новий Закон «Про ТОВ»).

1.2. Локальні акти товариства з обмеженою відповідальністю в механізмі правового регулювання корпоративних прав та обов'язків його учасників

Важливе значення в механізмі правового регулювання корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ відіграють локальні акти товариства. За допомогою локальних актів ТОВ деталізуються положення Закону України «Про ТОВ» та врегульовуються відносини, які відповідно до законодавства віднесено до компетенції органів ТОВ з огляду на недоцільність, неефективність їх урегулювання на законодавчому рівні. Локальні акти, викладені на основі загальних засад правового регулювання, також є дієвим інструментарієм для усунення існуючих законодавчих прогалин.

Основна цінність локальних актів товариств полягає у спроможності задовольняти цілком конкретні потреби та запити із врегулювання питань охорони прав та інтересів учасників таких товариств. На відміну від законодавчого забезпечення функціонування суб'єктів господарювання, локальні акти мають достатню кількість переваг, що пояснюється їх вузькою спрямованістю та обмеженою конкретним колом проблем праворегуючою здатністю.

Як зазначає О.Ю. Тичкова, «витоки локального регулювання лежать у площині приватного права, завдяки чому центр ваги зміщується з їх державного регулювання на нижчий рівень, локальний, більш наближений до суб'єктів цих відносин. Останні наділяються можливістю врегулювати відносини між собою як в договірному порядку, так і шляхом прийняття локальних корпоративних актів» [235, с. 10]. Це пояснює й основні відмінності локальних актів товариств від інших нормативно-правових актів. По-перше, варто звернути увагу на їх дозвільний характер та надзвичайний рівень диспозитивності. Сутність таких актів проявляється у тому, що вони є результатом домовленості учасників корпоративних відносин або результатом

дії такого механізму врегулювання внутрішньокорпоративних відносин, який відкидає саму можливість імперативного елементу регулювання.

По-друге, для локальних актів ТОВ характерна автономність та самостійність, оскільки їх праворегулююча дія поширюється лише на відносини всередині товариства, а форма, зміст та інші вимоги мають лише рамкове закріплення на рівні законодавчих актів.

При цьому, як зазначає В. В. Форманюк, «найважливішими особливостями сутності правозастосовної діяльності є наявність юридичних фактів для їх винесення, реалізація матеріально-правових норм шляхом їх застосування» [240, с. 185-186]. Тобто локальні акти ТОВ урегульовують відносини, які є настільки поодинокі або унікальні в своєму виразі, що уточнювати спосіб їх врегулювання на законодавчому рівні просто недоцільно. Саме тому, такі акти розглядаються як елемент саморегуляції функціонування товариств, але виключно в тих рамкових обмеженнях, які встановлюються в законодавстві. Через такий зв'язок із нормативно-правовими актами локальні акти товариств, особливо ті з них, які регулюють корпоративні права учасників товариства, не можуть розглядатися як результат або формальне втілення правочину.

Локальні акти поділяють за наступними критеріями:

1. За обов'язковістю розроблення та прийняття: а) акти, що обов'язково розробляються та приймаються; б) акти, що можуть прийматися компетентними органами юридичної особи.

2. За колом осіб, на яких поширюється дія локальних корпоративних актів: а) акти загальної дії; б) індивідуальні акти [69, с. 57].

Гончаренко О.М. характеризує локальні акти як саморегулювні акти, до яких відносить: договір про створення товариства, статут, корпоративний договір [42, с. 252]. Водночас системний аналіз положень ст. 43 Закону України «Про ТОВ» дає змогу визначити приблизний перелік актів товариства, до яких відносяться: «протокол зборів засновників товариства (рішення одноосібного засновника); статут товариства та зміни до статуту; протоколи загальних зборів учасників; документи товариства, що регулюють діяльність органів товариства, та зміни до них; положення

про філії (представництва) товариства у разі їх створення (відкриття); протоколи засідань наглядової ради товариства та колегіального виконавчого органу товариства, накази і розпорядження виконавчого органу товариства». Наведений перелік свідчить, що локальні акти товариства – це акти, які приймаються уповноваженими органами товариства або його учасниками/засновниками з метою досягнення статутних цілей діяльності та врегулювання відносин всередині товариства, з урахуванням потреб його учасників та вимог законодавства. При чому може виникати спір щодо того, на якому саме етапі створення або функціонування товариства слід вирізняти акти товариства та відмежовувати їх від актів учасників, що є результатом певних домовленостей у вигляді правочину [231, с. 224]. Це, перш за все, стосується корпоративного договору.

Сіщук Л. зазначає, що «предметом корпоративного договору варто визначати корпоративні права учасників товариства, що реалізуються способами, що визначені домовленістю сторін договору та не суперечать закону та установчим документам» [210, с. 52-53]. Тобто корпоративний договір все ж таки виступає актом регулювання корпоративних відносин, але навряд чи його можна ототожнити із локальним актом товариства. Хоча, з точки зору його функціональної спроможності та праворегулюючої здатності, а також з огляду на правову природу, – він може розглядатися як окремий локальний акт у сфері врегулювання корпоративних відносин між учасниками товариства. Такий підхід цілком відповідає розумінню природи корпоративного договору, який пропонується в законодавстві, але при цьому його важко визначити як акт товариства. Це розкриває певні особливості його дії в межах правової реальності, оскільки логічним вбачається його зміна кожен раз при зміні учасників товариства. Натомість, такі локальні акти як статут, протоколи загальних зборів, розпорядчі акти органів управління, таких змін не потребують.

Згідно з ч. 2 ст. 10 Закону України «Про ТОВ», якщо ТОВ створюється кількома особами, такі особи у разі необхідності визначення взаємовідносин між ними щодо створення товариства можуть укласти договір про створення товариства. Договір про створення товариства діє до дня державної реєстрації товариства, якщо інше не встановлено договором або не впливає із суті зобов'язання. Засновницький договір

є регулятором зобов'язальних відносин стосовно формування майнового зв'язку між засновниками та майбутньою юридичною особою [53, с. 114].

В умовах договору про створення (засновницького договору) ТОВ можливо передбачити норми про зобов'язання майнового характеру та форми відповідальності засновників один щодо одного або перед товариством у разі невиконання ними їх обов'язків чи несхвалення товариством вчинених дій.

Лукашов Р. звертає увагу на те, що у ч. 2 ст. 10 Закону України «Про ТОВ» декілька разів звертається увага на сферу, яку зможуть охопити учасники цього договору, зокрема формулюванням: «Договір про створення товариства може встановлювати..., умови здійснення спільної діяльності щодо створення товариства». На його думку, ці непоодинокі звернення вказують на чітку межу цього договору [96, с. 168]. У певній мірі можна погодитися з науковцем, так як принцип свободи договору не може бути безмежним та повинен бути обмежений на законодавчому рівні. На нашу думку, межа цього договору полягає в тому, що цей договір врегульовує відносини щодо створення ТОВ. Про це також свідчить і те, що за загальним правилом договір про створення ТОВ діє до дня державної реєстрації товариства.

Водночас Ю.В. Соколовська зауважує, що окремі умови договору про створення не мають прив'язки до державної реєстрації товариства, а самі зобов'язання, що є предметом договору, можуть бути виконаними або ж невиконаними в межах строків, визначених договором або моментом виконання/невиконання зобов'язань. У зв'язку з цим відповідальність засновників за зобов'язаннями товариства може діяти або до моменту припинення дії договору про створення, або до моменту виконання/невиконання зобов'язань або до моменту схвалення таких зобов'язань товариством [219, с. 152-155]. Незважаючи на те, що часові рамки договору про створення товариства визначаються ним же, і цей договір є важливим регулятором відносин між засновниками, ми все ж притримуємось думки, що віднесення його до локальних актів товариства не є цілком обґрунтованим. В цьому випадку основна ідея в тому, що локальний акт товариства повинен регулювати правовідносини в межах цієї юридичної особи. Натомість, коли йдеться про договір про створення, то саме

товариство ще не існує, відтак ніяких регуляторів внутрішніх його відносин бути не може. Таким чином, вважаємо, що договір про створення товариства не можна відносити до локальних актів ТОВ.

Центральним за своїм значенням та змістом локальним нормативним актом ТОВ є його статут. Він затверджується засновниками під час створення товариства з метою визначення його правового статусу та містить загальнообов'язкові для всіх учасників корпоративних правовідносин правила поведінки (корпоративні норми) [29; 236]. Положення статуту є обов'язковими для ТОВ, його учасників і трудового колективу, а також повинні враховуватися третіми особами в разі їх вступу у правовідносини з товариством [245]. На винятковій ролі статуту наголосив свого часу ще Конституційний Суд України. У своєму рішенні від 5 лютого 2013 р. він наголосив на тому, що статут є локальним правовим актом, обов'язковим для дотримання та виконання всіма учасниками [195].

Загальні вимоги до змісту установчих документів юридичних осіб містяться у ст. 88 ЦК України. Зокрема, у ч.1 цієї статті закріплено, що в статуті товариства вказуються найменування юридичної особи, органи управління товариством, їх компетенція, порядок прийняття ними рішень, порядок вступу до товариства та виходу з нього, якщо додаткові вимоги щодо змісту статуту не встановлені цим кодексом або іншим законом.

У ч. 4 ст. 82 ГК України наголошується, що перелік відомостей, які повинні міститися у статутах ТОВ та ТДВ, визначається виключно Законом України «Про ТОВ з обмеженою та додатковою відповідальністю». Відтак, статuti ТОВ мають обов'язково містити норми лише щодо тих трьох блоків питань, що визначені у ст. 11 Закону України «Про ТОВ» – без переліку учасників, розміру їх часток, суми статутного капіталу та інших архаїчних положень. Таким чином, станом на сьогодні державні реєстратори керуються у своїй діяльності власне нормами вказаного Закону і не відмовляють у державній реєстрації ТОВ з підстав невідповідності їх статутів приписам ГК України.

Законодавство України надає можливість учасникам товариства регламентувати у статуті ті питання, які не врегульовані на рівні Закону і можуть виникнути на

практиці. Варто звернути увагу на підхід законодавця до конструювання правових норм, які врегульовують суспільні відносини, пов'язані зі створенням і діяльністю ТОВ. Науковці Д. Журавльов, О. Коротюк, К. Чижмарь щодо цього зазначають, що Закон України «Про ТОВ» містить правові положення, які надають право особам, які створюють товариство, учасникам товариства, у разі досягнення згоди, в окремих випадках, відійти від запропонованої законом моделі поведінки і самостійно, за власним розсудом, створити ті чи інші норми установчого документа. Водночас окремі положення Закону відзначаються імперативністю і не підлягають зміні за домовленістю між суб'єктами правовідносин [237, с. 14].

Важливо усвідомлювати недоцільність відтворення у статутах норм законів. У статуті ТОВ варто передбачати лише те, що вимагається законом, а також ті положення, щодо яких закон припускає специфіку локального, автономного, своєрідного регулювання [30, с. 138]. Натомість на практиці при розробці статутів ТОВ правники часто дублюють норми Закону «Про ТОВ» без зазначення специфіки правового регулювання тих чи інших правовідносин. Це призводить до того, що учасники отримують локальний акт, який по своїй суті є виключно формальним документом, не здатним запропонувати дієві механізми ведення спільної діяльності, досягнення домовленості, збалансування інтересів усіх учасників ТОВ.

З цього приводу слід звернути увагу на співвідношення норм Закону «Про ТОВ» та статуту ТОВ. За загальним правилом законодавчі приписи мають перевагу над положеннями статуту, за винятком тих випадків, коли сам Закон «дозволяє» статуту визначити особливі правила для тих чи інших ситуацій. Із прийняттям Закону «Про ТОВ» ТОВ та ТДВ було надано строк (рік від дати його набрання чинності) для приведення їх статутів у відповідність до вимог нового акта. Протягом зазначеного періоду часу ті приписи статуту, що не відповідали прийнятому Закону, були чинними в частині, що відповідає законодавству станом на день набрання чинності цим Законом. Верховний Суд, надаючи тлумачення цієї норми, вказав на те, що ТОВ можуть здійснювати свою діяльність на підставі положень статуту в редакції, яка діє на момент набрання чинності Законом «Про ТОВ», за умови, що положення такого статуту відповідають чинному на той момент законодавству, зокрема, Закону України

«Про господарські товариства». Якщо протягом «перехідного» періоду товариство вносить зміни до статуту, така редакція статуту товариства після внесення змін повинна відповідати Закону «Про ТОВ». Якщо зміни не будуть внесені, то по завершенню «перехідного» періоду положення статуту, які не відповідають Закону «Про ТОВ» не застосовуватимуться, а учасники повинні керуватися нормами Закону [151].

Комплексний аналіз норм Закону «Про ТОВ» дає можливість виділити окремі питання, які можна, а подекуди навіть треба, регламентувати на статутному рівні. Слід наголосити на тому, що у статуті можна як встановити нові правила, підходи, механізми, порядки тощо, так і змінити ті, що визначені у Законі «Про ТОВ». Серед питань, які можуть бути окреслені у статуті ТОВ, слід виділити такі:

– корпоративні права та обов’язки учасника ТОВ (ч. 3 ст. 5, ч. 2 ст. 6);

– обмеження щодо зміни співвідношення часток учасників (ч. 3 ст. 12).

Відповідні положення можуть бути внесені до статуту, змінені або виключені з нього одностайним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь усі учасники товариства. Таку норму сміливо можна назвати механізмом для блокування учасника з більшістю голосів ухвалювати рішення про збільшення статутного капіталу за рахунок власного вкладу [238];

– додатковий строк, наданий для погашення заборгованості по внесенню вкладу чи його частини (ч. 1 ст. 15);

– особливості внесення додаткового вкладу при збільшенні статутного капіталу ТОВ (ч. 8 ст. 18);

– особливості реалізації переважного права учасників товариства (порядок реалізації такого права; порядок розподілу відчужуваної частки (частини частки); відмова від цього права; відсутність такого права в учасників; наявність обов’язку провести спершу переговори щодо її продажу з іншими учасниками товариства) (ч. 6 ст. 20);

– можливість відчуження частки (частини частки) та надання її в заставу лише за згодою інших учасників (ч. 2 ст. 21);

–строк прийняття рішення щодо надання згоди на вихід учасника з товариства (ч. 3 ст. 24);

–строк виплати дивідендів та період, за який вони виплачуються, умови, за яких загальні збори не можуть приймати рішення про виплату дивідендів чи за яких дивіденди не можуть виплачуватися (ч. 3,4 ст. 26, ч. 2 ст. 27);

–порядок проведення загальних зборів учасників (ст. 33); кількість голосів учасника на загальних зборах (ч. 3 ст. 29); порядок прийняття рішень загальними зборами (ст. 34), зокрема шляхом опитування (ст. 36);

–порядок надання згоди на вчинення значних правочинів та правочинів із заінтересованістю (ст. 44, 45); тощо.

Принагідно хотіли б звернути увагу на один глибинний, на нашу думку, недолік Закону «Про ТОВ». Хоча цей акт мав би бути максимально гнучким та забезпечувати можливість учасникам самостійно регулювати спільну діяльність в межах заданих ним рамок та правил, в той же час він дозволив учасника це робити лише на рівні статуту ТОВ. Однак, хоч останній є й основним та не єдиним локальним актом товариства. Непоодинокими є випадки прийняття спеціальних локальних актів ТОВ (наприклад, положень, порядків чи правил), в яких деталізуються особливості регламентації правовідносин в межах ТОВ. Це досить зручно і щодо організаційних питань діяльності органів управління, зокрема й загальних зборів. Тому пропонуємо дозволити ТОВ самостійно обирати локальний акт (статут чи інший), в якому регламентувати, наприклад, деталі організації та проведення загальних зборів, діяльності інших органів управління ТОВ тощо.

За бажанням учасників ТОВ може бути створене та діяти на підставі модельного статуту. Модельний статут товариства з обмеженою відповідальністю (далі – модельний статут ТОВ) затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 27 березня 2019 р. [101]. Традиційно, модельний статут вважають альтернативою звичайному статуту. Завданням модельного статуту є своєрідна заміна індивідуального статуту товариства.

Модельний статут, на думку Т. Бровченко, є нормативно-правовим актом, яким більш детально порівняно із законом урегульовуються корпоративні й інші відносини

юридичної особи [30, с. 134]. З думкою цього автора навряд чи можна погодитись, адже модельний статут, з нашої точки зору, не є нормативно-правовим актом. Так, він затверджується актом Кабінету Міністрів України, але за своєю суттю він є локальним правовим актом. Зрештою, обираючи варіант функціонування на підставі модельного статуту, учасники також обирають й окремі альтернативні положення, що ним пропонуються. Модельний статут товариства сам по собі є багатоваріантним, тому учасники вправі обрати різні його редакції, які найефективніше регулюватимуть діяльність їх ТОВ. Водночас вони можуть обрати і редакцію «за замовчуванням», яка формується з положень, рекомендованих Кабінетом Міністрів України.

Кочергіна В. дотримується думки, що модельний статут має ознаки дуалістичної правової природи нормативно-правового акта та ненормативного акта індивідуальної дії. Дослідниця це пояснює дією статуту як затвердженого органом державної влади публічно-правового акта, обов'язкового для невизначеного кола осіб, так і його дією як внутрішнім (локальним) правовим актом, який є обов'язковим для визначеного кола осіб-учасників (засновників) і самого товариства [78, с. 48]. Адже модельний статут не обов'язковий для всіх, поки засновники не вирішать діяти на його підставі. Тоді він одразу стає квазііндивідуальним, а насправді обов'язковим для цієї особи тому, що вона або її засновники погодилися діяти, базуючись на його нормах.

Варто погодитися з О. Вінник, яка зазначає, що в період цифровізації бізнес-діяльності та в умовах пандемії коронавірусної хвороби, введення карантинних заходів зростає роль модельних установчих документів (шаблонів), оскільки їх наявність полегшує процедуру онлайн формування господарських організацій, мінімізує зусилля та витрати для їх засновників та попереджає конфлікти, зумовлені непрофесійним складанням таких документів, що нерідко трапляється на практиці не лише через брак знань та навичок у їх розробників [35, с. 63].

Варто зауважити, що в чинному законодавстві міститься положення, що засновники юридичної особи, створеної на підставі модельного статуту, можуть затвердити свій індивідуальний статут і надалі провадити діяльність на його підставі, і навпаки - загальні збори учасників товариства, створеного на основі власного статуту, можуть ухвалити рішення продовжувати свою діяльність на підставі

модельного статуту. Водночас змінити можна і редакцію модельного статуту, на підставі якої діє товариство, обравши інше альтернативне положення з числа тих, що передбачені Кабінетом Міністрів України. Такі рішення приймаються трьома чвертями голосів усіх учасників товариства, які мають право голосу з відповідних питань (ч. 2 ст. 34 Закону «Про ТОВ»). Окрім цього воно підписується учасниками, які голосували за нього, а справжність їх підписів засвідчується нотаріально. Винятком з цього правила є рішення, створені на порталі електронних сервісів та підписані з використанням кваліфікованого електронного підпису.

До локальних актів товариств з обмеженою відповідальністю, які мають важливе значення, слід віднести також різні положення та порядки, що регламентують питання організації та діяльності органів управління ТОВ. Як випливає із норм Закону «Про ТОВ», окрім загальних зборів, створюється виконавчий орган ТОВ, а також може бути створена й наглядова рада. Норми Закону, що розкривають особливості діяльності цих органів управління, не є надто детальними. Відтак, повноцінне їх функціонування на базі лише законодавчих норм може бути поставлено під сумнів. Звичайно, можна включити відповідні приписи у статут ТОВ, однак, внесення змін до нього потребує трьох четвертих голосів учасників товариства, що ускладнює процес прийняття відповідного рішення. Натомість, затвердження положень про порядок діяльності органів управління може бути віднесено до компетенції загальних зборів учасників, але таке рішення прийматиметься простою більшістю голосів учасників, що мають право голосу з відповідного питання, якщо інше не встановлено статутом ТОВ.

Накази та розпорядження директора ТОВ, які мають нормативний характер, також можуть бути віднесені до категорії локальних актів ТОВ. Для прикладу, наказом директора може бути затверджено перелік відомостей, віднесених до комерційної таємниці ТОВ, або ж порядок доступу та відповідальність за розголошення комерційної таємниці ТОВ. Ще одним прикладом може бути затверджений директором порядок ведення діловодства у товаристві. Ці та інші подібні приклади об'єднані важливими характерними ознаками – відсутність

індивідуального характеру та врегулювання окремих питань організації та діяльності товариства.

Отже, локальні акти ТОВ – це акти, які приймаються уповноваженими органами товариства або його засновниками/учасниками для досягнення статутної мети діяльності та врегулювання відносин в товаристві із врахуванням інтересів учасників ТОВ та вимог законодавства. Фундаментальним локальним актом, що забезпечує регулювання корпоративних відносин в товаристві є його установчий документ – статут (модельний статут). Завдяки саме локальному регулюванню можна не лише деталізувати законодавчі положення, а й конкретизувати механізми їх реалізації, а також заповнити прогалини у законодавстві.

1.3. Корпоративний договір в механізмі реалізації корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю

За загальним правилом, права і обов'язки учасника ТОВ визначаються як на законодавчому, так і окремими локальними рівнях. Втім, окрім дотримання цих положень, корпоративне управління повинне забезпечити організацію взаємодії учасників щодо діяльності ТОВ, що можливо здійснювати через конструкцію корпоративного договору, спрямованого на визначення їх прав, обов'язків, порядку їх здійснення і відповідальності у цій сфері.

Корпоративний договір як правова категорія був узаконений із вступом в дію Закону «Про ТОВ». Водночас передісторія його виникнення, сягає часів зародження національної корпоратизації в незалежній Україні [108, с. 45]. Для багатьох українських юристів корпоративні договори не є *terra incognita* у зв'язку з тим, що їх досить давно застосовують учасники різноманітних товариств. К. Рябова зауважує, що здебільшого корпоративні договори укладалися чи не з моменту прийняття Закону України «Про господарські товариства», але тільки в усній формі, ґрунтуючись на довірчих відносинах між сторонами. Такі домовленості мали і негативні наслідки, оскільки часто не виконувалися, а інші учасники дізнавалися про це в останню мить [200, с. 164].

У наш час право на укладення корпоративного договору закріплено у ст. 7 Закону України «Про ТОВ». Журавлев Д., Коротюк О., Чижмарь К., аналізуючи цю норму, вирізняють наступні особливості корпоративного договору: корпоративний договір є безвідплатним; вчиняється у письмовій формі; в договорі мають бути зазначені дата укладення і строк дії; зміст корпоративного договору є конфіденційним і не підлягає розкриттю, якщо інше не встановлено законом чи договором; положення договору мають пріоритетне значення порівняно з укладеними його стороною іншими договорами, що суперечать положенням корпоративного договору (договір, укладений стороною корпоративного договору на порушення такого корпоративного договору, є нікчемним, якщо інша сторона за договором знала або мала знати про таке порушення); на виконання положень корпоративного договору може видаватися безвідклична довіреність; корпоративний договір може бути укладений виключно особами, які є учасниками товариства (фізичними та/або юридичними особами) [237, с. 27; 226, с. 70].

Кронік Н. та Свінцицький А. вважають, що корпоративний договір може бути укладений між учасниками товариства і кредиторами товариства [86; 209]. Аналогічну позицію займає і О. Кознова, яка вважає, що коло сторін корпоративного договору законом не обмежується і може включати в себе як саме товариство, так і третіх осіб [66]. Позиції згаданих науковців слід однозначно підтримати. Зрештою, подібні норми містяться і в Законі України «Про акціонерні товариства».

Однак, проблематика суб'єктного складу корпоративного договору виникала у судовій практиці. Так, 9 березня 2021 р. Господарський суд Одеської області встановив, що 27.12.2019 було укладено «Корпоративний договір між учасниками та кредиторами ТОВ «Журнал судноплавство». На думку суду, цей договір є змішаним договором, так як містить умови як корпоративного договору, так і договору дарування та договору позики [192]. З огляду на викладене вище, укладений у цій справі корпоративний договір є справді змішаним. Однак, він є змішаним за своєю правовою природою, за змістом, а не за його сторонами.

В розумінні ст. 7 Закону України «Про ТОВ» корпоративний договір не може регулювати права та обов'язки не тільки третіх осіб, а і майбутніх учасників ТОВ. Це також впливає із загальних положень про зобов'язання.

На нашу думку, для уникнення дискусій про те, хто може бути стороною корпоративного договору варто ч. 1 ст. 7 Закону України «Про ТОВ» викласти в такій редакції: «1. Корпоративний договір – це безвідплатний, письмовий правочин, сторонами якого можуть бути учасники товариства, його кредитори та саме товариство, і який визначає особливості реалізації чи утримання від реалізації їх прав, обов'язків та особливості відповідальності за порушення цього договору».

З практичної точки зору залишається складним питання можливості укладення корпоративного договору лише частиною учасників. На нашу думку, враховуючи те, що цей договір не спрямований на врегулювання відносин управління товариством загалом, а тому не зачіпає інтересів усіх суб'єктів корпоративних прав, то, відповідно, сторонами цього договору можуть бути не всі учасники ТОВ.

Схожій позиції дотримується і М.О. Ніколенко, який справедливо зауважує, що укладення корпоративного договору є правом учасників товариства, яке вони можуть реалізувати спільно або незалежно один від одного. За таких умов у межах ТОВ може бути укладено: а) один і більше корпоративний договір; б) договір, у якому братимуть участь усі учасники товариства, їх більшість або окремі особи; в) однією особою декілька «паралельних» договорів водночас [107, с. 156-157].

Відповідно до ч. 1 ст. 7 Закону «Про ТОВ» корпоративний договір є безоплатним. Це є найважливішою ознакою, яка дозволяє чітко відмежовувати корпоративний договір від договору купівлі-продажу корпоративних прав. Останній є однозначно оплатним.

Щодо цього розмежування варто звернути увагу на судову практику. Наприклад, 28 листопада 2019 р. Господарський суд Одеської області розглянув позов про визнання частково недійсним корпоративного договору, оскільки він передбачає перехід корпоративних прав до Відповідача без будь-яких оплат, що суперечить цивільним нормам про оплатність договору купівлі-продажу. Також під час судового розгляду цієї справи судом було встановлено, що за вказаним корпоративним

договором його сторони визначили процедуру реалізації своїх прав/повноважень, а саме придбання та відчуження часток у товаристві за заздалегідь визначеною ціною. Суд зауважив, що не дивлячись на те, що зміст корпоративного договору включає перелік корпоративних прав та обов'язків, оціночну вартість бізнесу, розмір часток у ТОВ, порядок і умови виходу з товариства цей договір є безоплатним. Це впливає зі ст. 7 Закону «Про ТОВ». У зв'язку з наведеним відсутні підстави для визнання корпоративного договору недійсним за ч. 1 ст. 215 ЦК України [193].

Цікаво, що відповідно до останніх змін у законодавстві, які лише наберуть чинності 1 січня 2023 року [168], умова про безоплатність корпоративного договору більше не буде його однією з визначальних ознак. Так, з 1 січня 2023 року корпоративний договір може бути як оплатний, так і безоплатний. Окрім цього, сторони цього договору зможуть обрати право, за умови дотримання положень Закону України «Про міжнародне приватне право».

Корпоративний договір повинен укладатися в письмовій формі. Не слід забувати про те, що відповідно до ч. 1 ст. 7 Закону «Про ТОВ» корпоративний договір, який укладений в іншій формі, буде визнаний нікчемним.

Нотаріальне посвідчення корпоративного договору чи нотаріальне засвідчення підписів сторін цього договору законом не передбачено. Водночас можливість укласти корпоративний договір у письмовій формі з нотаріальним посвідченням може бути визначена домовленістю сторін, що відповідає ч. 4 ст. 639 ЦК України.

Зміст корпоративного договору складає сукупність умов, на яких він укладений. Разом із тим, з корпоративного договору виникають правовідносини, змістом яких є права та обов'язки учасників, закріплені корпоративним договором. Умови корпоративного договору регулюють відносини сторін-учасників і знаходять юридичне вираження через їх права і обов'язки.

На відміну від статуту ТОВ, який міститься у реєстраційній справі, корпоративний договір є конфіденційним. Крім цього, статут ТОВ може бути надано для ознайомлення на вимогу контрагентів або для участі у тендерах. Натомість, ознайомитись із змістом корпоративного договору мають право лише сторони такого договору.

Відповідно до п. 5 ст. 7 Закону України «Про ТОВ» зміст корпоративного договору не підлягає розкриттю, якщо інше не встановлено законом або договором. Щодо цієї норми Л. Сіщук цілком справедливо звертає увагу на те, що хоча зазначена норма має диспозитивний характер і дає можливість у договорі передбачити інше, але навряд чи це на практиці зумовить намір сторін розкрити зміст договору для інших учасників товариства в разі укладення корпоративного договору на першочергове задоволення інтересів кількох учасників чи певної групи учасників у відношенні до корпоративного інтересу товариства чи на шкоду інтересам товариства [210, с. 52-53].

Професор О. Яворська з цього приводу зазначає, що домовленості, які фіксуються у корпоративному договорі, звичайно впливають на прийняття рішень вищим органом юридичної особи. А юридична особа позбавлена будь-якої можливості знати як про факт, так і про зміст укладеного договору. Безперечно, що зміст договору є конфіденційним для сторонніх до корпорації осіб. Але чи може він бути таким для інших учасників корпорації, які не взяли участь у такому договорі, та й для самої корпорації? [258, с. 289]. Відповідь на це питання має бути чіткою і спрямованою на можливість інформування всіх учасників товариства та самого ТОВ щодо факту укладення корпоративного договору, а у разі звернення таких суб'єктів корпоративного правовідношення до сторін корпоративного договору з вимогою про ознайомлення з його змістом, то й задоволення зазначених вимог. Що стосується третіх осіб, які не є учасниками ТОВ, то цілком справедливо, що зміст договору має бути конфіденційним, якщо інше не передбачено законом чи установчими документами ТОВ. Усе це варто було б відобразити у нормах Закону України «Про ТОВ».

Корпоративний договір, стороною якого є держава, територіальна громада, державне або комунальне підприємство чи юридична особа, у статутному капіталі якої 25 і більше відсотків прямо або опосередковано належить державі або територіальній громаді, оприлюднюється протягом 10 днів з моменту його укладення шляхом розміщення на сайті відповідного органу державної влади, органу місцевого самоврядування [178].

При дослідженні корпоративного договору в механізмі реалізації корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ, необхідно приділити окрему увагу одній з особливостей корпоративного договору, що впливає з його багатосторонності – наявності в учасників договору спільної мети. Мета – обов'язковий атрибут багатостороннього договору. Якщо немає спільної мети, то немає і багатостороннього договору, а тому необхідно говорити про двосторонній (зустрічний, міновий) договір. Мета в багатосторонньому договорі може бути будь-якою, як майновою, так і немайновою, головне – вона повинна бути не заборонена законом і не суперечити основним засадам цивільного законодавства. О. Таран, досліджуючи питання спільної мети у багатосторонніх договорах, доходить висновку, що мета, поряд із предметом, є істотною умовою таких договорів [26, с. 91]. Не заперечуючи важливої ролі мети договору, що укладається сторонами, ми погоджуємось, що вона присутня у всіх випадках договірної регуляції. В той же час говорити про мету, як про істотну умову договору, є не зовсім коректно. Відповідно до загальних положень цивільного законодавства (ч. 1 ст. 638 ЦК України) договір є укладеним, якщо сторони досягли згоди з усіх істотних умов договору. Водночас у кожній зі сторін може бути власна мета його укладення, яка може істотно відрізнятись від тої, яку ставить перед собою інша сторона. Таким чином, мета є, звичайно, важливою характеристикою, але аж ніяк не істотною умовою корпоративного договору.

Відносячи до істотних умов корпоративного договору лише умову щодо предмету, все ж видається, що при укладенні корпоративного договору учасникам ТОВ доцільно визначати його мету, зважаючи на те, що вони в процесі виконання умов договору об'єднують та координують свої зусилля для досягнення певного бажаного для них результату.

Укладаючи корпоративний договір, учасники ТОВ можуть керуватись різними мотивами та мати різні причини для вступу у договірні відносини, що породжуються таким договором. Однак, незважаючи на це, усі його учасники переслідують єдину та спільну мету, яка досягається шляхом здійснення ними узгодженої діяльності. Фактично тут прослідковується взаємообумовленість та взаємозалежність предмету корпоративного договору та спільної мети його учасників: мета, яку ставлять перед

собою учасники корпоративного договору, може бути реалізована лише шляхом їх спільної діяльності з управління належними їм корпоративними правами, а природа та характер цього управління в більшій мірі залежать від мети договору [228, с. 71].

Якою конкретно є мета корпоративного договору, сказати досить важко, оскільки у кожному окремому випадку його укладення вона може відрізнитись. Проте із впевненістю можна стверджувати про те, що бажаним результатом, на досягнення якого укладається договір, є підвищення ефективності діяльності ТОВ, забезпечення довгострокового комерційного успіху, збільшення її прибутків, а отже і збільшення прибутків власників корпоративних прав.

Корпоративний договір, яким встановлюється обов'язок учасників забезпечити голосування згідно з вказівками органів управління товариства, є нікчемним. Ця норма призначена для унеможливлення маніпуляції процесами управління товариством і з метою забезпечення права учасника на участь в управлінні товариством на рівних умовах з іншими. Однак, існуюче формулювання закону викликає суттєві зауваження. Зокрема, воно вказує на те, що нікчемним є договір, яким встановлюється обов'язок учасників забезпечити голосування згідно з вказівками тільки органів управління товариства, а не будь-яких інших органів та/або осіб. Такий підхід, як зауважують Д. Журавлев, О. Коротюк, К. Чижмарь, створює можливості для утворення положень корпоративного договору, що буде обмежувати права учасника (учасників) товариства. Для забезпечення згаданих прав учасника необхідним видається внесення змін до законодавчого формулювання і передбачення у ньому заборони включення до корпоративного договору положень, які б у будь-якій формі позначали обов'язок учасника голосувати не на власний розсуд, а згідно із вказівкою договору чи вказівкою будь-яких органів та/або осіб [237, с. 27-28]. Ми вважаємо, що така пропозиція є досить слушною, однак, лише в частині визнання нікчемним положень, що зобов'язують учасників голосувати за вказівками органів управління, посадових осіб товариства чи третіх осіб, що не є стороною договору. Адже корпоративний договір може містити певні домовленості сторін щодо їх волевиявлення при голосуванні з тих чи інших питань. Таким чином, учасники домовляються на договірному рівні діяти спільно, приймати узгоджені рішення, що

не може свідчити про «дефект волі» когось із них. Навпаки, це одна із можливостей, які надаються при укладенні корпоративного договору, і вирішуються сторонами при його укладенні. Тому, корпоративний договір, на нашу думку, може містити вказівки щодо голосування певним чином з окреслених в ньому питань, і відповідні його приписи будуть обов'язковими для сторін такого договору.

Таким же є й іноземний досвід законодавчої регламентації корпоративних договорів. Наприклад, у Литві (art. 2.88 ЦК Литви) угоди між учасниками компанії щодо прав голосу є недійсними, якщо зобов'язання, взяте учасником, передбачає, що він голосуватиме відповідно до вказівок органів управління юридичної особи або за всі пропозиції, внесені органами управління юридичної особи [5]. У Румунії, якщо сторони зобов'язуються використовувати свої права голосу відповідно до інструкцій, отриманих або запропонованих компанією чи особою, яка представляє компанію, угода вважається недійсною відповідно до статті 128(2) Закону № 31 [20]. Недійсними є й угоди між учасниками компанії в Польщі, якщо вони зобов'язують голосувати згідно з вказівками адміністративної ради [19]. В той же час угоди про голосування є прийнятними згідно з польським законодавством, відповідно до цивільного права про свободу договору (стаття 3531 Цивільного кодексу Польщі) за умови, що положення таких угод не порушують принципів суспільного життя, у такому випадку вони ризикують бути нікчемним (ст. 58 ЦК Польщі) [18]. У Чеській Республіці питання про те, чи є угоди про голосування дійсними, є дискусійним, оскільки відповідно до Цивільного кодексу угода, у якій відмовляються від прав, є недійсною. Дійсність цих угод також розглядатиметься з точки зору відповідності «хорошим манерам», а також принципам чесних ділових відносин [4].

Важливе значення для змісту корпоративного договору має строк. Останній, на думку О.О. Сосули можна розглядати у двох площинах: а) як термін чинності договору; б) період вчинення дій, які становлять зміст корпоративних правомочностей [223, с. 155].

Строк договору може бути обумовленим бажанням сторін укласти його на певний, необхідний для них період часу. У такому випадку визначення строку договору як однієї з його умов є цілком виправданим та доцільним. Строк дії договору

може визначатися сторонами. Проте, такий строк не може бути довшим за існування корпоративних відносин. Однак, окремі обов'язки за договором можуть зберігатися і після припинення участі особи у товаристві (наприклад, обов'язок не розголошувати зміст корпоративного договору).

Також строк корпоративного договору може обумовлюватись строком існування юридичної особи корпоративного типу, в межах якої він укладений. Із припиненням ТОВ відбувається й припинення договору.

З іншого боку чинність корпоративного договору може бути прив'язана до досягнення спільної для учасників мети, якщо така обумовлена договором. В такій ситуації говорити про визначення строку корпоративного договору проблематично з урахуванням того, що досить складно вказати чіткий строк, протягом якого сторони досягнуть спільної мети.

Враховуючи те, що корпоративний договір є договором, за яким учасники товариства зобов'язуються реалізовувати свої права та повноваження певним чином або утримуватися від їх реалізації, положення договору мають зобов'язальний характер по відношенню до його сторін (учасників товариства) і не можуть створювати обов'язків для третіх осіб, які не є учасниками товариства [228, с. 72].

Корпоративний договір врегульовує питання реалізації прав та повноважень учасників, визначених законом та статутом товариства, що може стосуватися: а) особливого порядку виконання повноважень чи реалізації прав; б) придбання або відчуження частки в статутному капіталі; в) порядку розподілу прибутку тощо.

Корпоративний договір може закріплювати умови або порядок визначення умов, на яких учасник має право або зобов'язаний купити або продати частку у статутному капіталі (її частину), а також визначати випадки, коли таке право або обов'язок виникає.

Проаналізувавши положення чинного законодавства, можна дійти висновку про відсутність чітких приписів щодо імперативного визначення вартості часток у статутному (складеному) капіталі юридичних осіб корпоративного типу. Отже, видається цілком можливим та таким, що не суперечить закону, право учасників ТОВ самостійно визначати їхню вартість у разі відчуження таких прав. З огляду на це,

учасники корпоративного договору вправі також самостійно обумовлювати у договорі вартість корпоративних прав у випадку їх відчуження у майбутньому. Це питання не стосується безпосередньо відчуження корпоративних прав, адже корпоративний договір носить немайновий характер та не опосередковує перехід права власності на корпоративні права, однак в силу того, що корпоративний договір укладається на спільне управління корпоративними правами, що належать учасникам юридичної особи корпоративного типу, видається, що узгоджене обумовлення вартості корпоративних прав у разі їх відчуження цілком підпадає під поняття «управління корпоративними правами» та може бути зазначене у корпоративному договорі.

Цікавим випадком у практиці одного з сучасних юристів була розробка корпоративного договору, за яким запроваджувалися так звані процедури squeeze-out та sell-out у ТОВ [253]. Слід звернути увагу на те, що на відміну від норм чинного Закону України «Про акціонерні товариства», Закон «Про ТОВ» не містить жодних згадок про можливість примусового викупу часток у статутному капіталі ТОВ тим із учасників, який є домінуючим, тобто володіє певною кількістю голосів, що забезпечує йому практично можливість одноосібно здійснювати управління ТОВ. Або ж на противагу цьому відсутні також норми, які б надавали учаснику з дуже незначною часткою в статутному капіталі право вимагати викупу його частки домінуючим учасником. Зрозуміло, що й поняття «домінуючий учасник» також відсутнє в законодавстві України щодо ТОВ. Однак, незважаючи на це, юристом було запропоновано та впроваджено згадані вище процедури через конструкцію корпоративного договору. Така практика видається досить нестандартною та заслуговує на увагу, як з теоретичної сторони, так і з позиції практики.

Дещо спірною видається позиція О. Чебану яка зазначає, що в корпоративних договорах можна врегулювати ряд потенційних корпоративних конфліктів і «тупикових ситуацій», які можуть виникати між учасниками ТОВ. В першу чергу, це стосується ситуацій, коли прийняття будь-якого рішення загальними зборами або наглядовою радою є неможливим через відмінності позицій учасників, які володіють однаковою кількістю голосів (50/50) [251, с. 436-437]. Ця позиція є загалом слушною,

однак, для належного врегулювання таких ситуацій на етапі укладення корпоративного договору потрібно достеменно спрогнозувати всі можливі корпоративні конфлікти та описати спосіб їх вирішення, що само по собі є неможливим.

Суб'єкти корпоративних прав, укладаючи між собою корпоративний договір, не застраховані від настання тих чи інших об'єктивних чи суб'єктивних обставин, які можуть вплинути на виконання договірних зобов'язань або поставити під сумнів доцільність окремих умов договору. Тому договірні правовідносини, які базуються на корпоративному договорі, характеризуються динамічністю. Враховуючи це, цивільне законодавство надає можливість сторонам змінити зміст корпоративного договору у відповідності до обставин, які настали внаслідок спільного узгодження та схвалення змін або в судовому порядку у разі істотного порушення договірних зобов'язань однією зі сторін договору.

Загалом на динаміку корпоративного договору можуть впливати як внутрішні фактори (характер відносин між учасниками договору, невиконання однією із сторін своїх зобов'язань, відмова сторони від виконання договору), так і зовнішні фактори (розвиток економіки, зміни законодавства). Кожна із перелічених обставин може вносити корективи у порядок виконання сторонами своїх зобов'язань, а також зумовлювати необхідність зміни відповідних договірних конструкцій.

Здійснення прав учасником ТОВ супроводжується дотриманням ним принципів, меж та форм, що визначаються законодавством. Вступаючи у корпоративні правовідносини, учасник реалізує суб'єктивне право, якому кореспондує обов'язок іншої особи вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення. У разі порушення нормативних приписів, що визначають порядок здійснення прав та/або невиконання кореспондуючих обов'язків, виникає потреба у їх захисті в передбаченому законом порядку, тобто за допомогою застосування належної форми, засобів і способів захисту, зокрема й заходів відповідальності [209, с. 147-148].

На нашу думку, способами правового захисту учасників корпоративного договору можна вважати такі:

- вимога про сплату неустойки;

- вимога про відшкодування збитків;
- вимога виконання зобов'язання в натурі;
- вимога про встановлення обов'язку продати свою частку у випадку порушення учасником умов корпоративного договору.

Доцільно для забезпечення виконання корпоративного договору визначати як саму можливість, так і випадки, умови та розмір неустойки, що підлягає стягненню у разі невиконання чи неналежного виконання умов корпоративного договору. Нормами спеціального законодавства щодо корпоративних договорів стягнення неустойки у разі їх невиконання чи неналежного виконання не закріплене. Тому неустойка може носити виключно договірний характер. Умови, розмір та порядок її стягнення можуть визначатися виключно умовами корпоративного договору.

У випадку, коли умовами корпоративного договору встановлено обов'язок його сторін голосувати у певний спосіб чи утримуватися від голосування, то у разі порушення домовленостей однією зі сторін, одностороння відмова від договору іншої сторони не матиме жодного сенсу. Адже рішення загальними зборами прийнято, наслідки, на які розраховували сторони корпоративного договору, не настануть, зобов'язати сторону, що порушила договір, до виконання своїх обов'язків, уже неможливо. Фактично за таких обставин відступ однієї сторони від досягнутих домовленостей веде до припинення договору. Адже його подальше існування з урахуванням неможливості та й недоцільності виконання в натурі, позбавлене сенсу. Тому єдино можливим та раціональним правовим наслідком за такої ситуації є застосування відповідних санкцій до порушника досягнутих домовленостей [69, с. 87].

Онишкевич Р. зауважує, що одним із способів забезпечення виконання корпоративного договору може стати опціон як інструмент, за яким власник опціону отримує право придбати або продати актив у майбутньому, а продавець опціону на вимогу власника опціону зобов'язаний продати чи придбати актив. У корпоративному договорі відповідно можна передбачити положення, за яким один учасник ТОВ отримує право на купівлю частки іншого учасника ТОВ, якщо останній ухилитиметься від виконання своїх обов'язків згідно корпоративного договору [111].

Зарубіжний досвід показує, що для того, щоб уникнути несприятливих наслідків, пов'язаних з обов'язком купівлі частки кредитора за завищеною ціною або продажу своєї частки за зниженою ціною, учасник-боржник має реальний інтерес у виконанні прийнятих на себе зобов'язань належним чином. А якщо порушення все ж трапиться, потерпіла сторона отримає належну компенсацію, що реально забезпечуватиме її інтереси [73, с. 31].

На сьогодні невирішеним залишається питання про співвідношення корпоративного договору та локальних актів товариства, учасниками якої такий договір укладено. Відмінність корпоративного договору від статуту ТОВ полягає у тому, що внесення зміни або доповнень до статуту у ході здійснення звичайної статутної діяльності товариства не завжди може бути доцільним у кожному конкретному випадку.

Видається, що корпоративний договір за своїм змістом не може суперечити статуту ТОВ. Войчишин В.О. справедливо зазначає, що принцип свободи договору для сторін корпоративного договору обмежується ще одним фактором – статутом. Тому умови, на яких наполягають сторони, не повинні суперечити статуту [37]. Попов Ю., підтримуючи цю позицію, зауважує, що корпоративний договір та статут ТОВ мають різні предмети регулювання. Також науковець наголошує на тому, що Законом «Про товариств» і статутом (в межах, що не суперечать закону) встановлюється зміст прав і повноважень учасників. Натомість корпоративним договором встановлюється зобов'язання сторін певним чином реалізовувати ці права та повноваження [125].

Водночас Р.С. Лукашов вважає, що корпоративний договір може суперечити статуту у випадках, прямо передбачених законом, тобто тільки стосовно передбачення умови або порядку визначення умов, на яких учасник має право або зобов'язаний купити або продати частку у статутному капіталі, визначати випадки, коли таке право або обов'язок виникає, а також стосовно не застосування переважного права учасника товариства. При цьому, науковець вважає, що положення статуту будуть обов'язковими для всіх учасників ТОВ, а для учасників корпоративного договору можуть бути необов'язковими (заміненими) в частині, переданій законодавцем на їх вільний вибір, як учасників конкретного

корпоративного договору, які діють з певним спільним інтересом [95, с. 85]. Ми не погоджуємось з думкою цього науковця, адже учасники ТОВ в процесі заснування товариства чи вступу в нього погоджуються із нормами, правилами, вимогами не лише законодавства, що регламентує діяльність цього виду юридичних осіб корпоративного типу, але й з його локальними актами. Діючи у власних інтересах, учасники все ж мають задані рамки поведінки, які вони не вправі порушувати, в тому числі при укладанні чи виконанні корпоративного договору.

Варто погодитися з автором науково-практичного коментаря Закону України «Про ТОВ», який зазначає, що правильно складений корпоративний договір в принципі не здатен суперечити ані закону, ані статуту. На думку науковця, цей договір з одного боку, і закон та статут – з іншого, мають різні предмети регулювання. Законом і статутом (в межах, що не суперечать закону) встановлюється зміст прав і повноважень учасників ТОВ. Натомість корпоративним договором встановлюються обов'язки сторін певним чином реалізовувати ці права та повноваження (які вже встановлені законом або статутом). Іншими словами, корпоративний договір не може змінити прав та повноважень учасників, визначених законом чи статутом, а лише встановлює зобов'язання сторін щодо реалізації цих прав та повноважень певним чином [124, с. 29]. Ця думка видається нам цілком логічною, однак, варто доповнити згаданого вище автора, вказавши, що корпоративний договір може встановлювати зобов'язання сторін не лише щодо реалізації прав та повноважень певним чином, але й щодо утримання від їх реалізації взагалі.

Вважаємо, що у разі встановлення факту суперечності, невідповідності локальним актам ТОВ, такий договір мав би визнаватися недійсним у судовому порядку. Для цього необхідна пряма законодавча вказівка: у разі невідповідності змісту корпоративного договору установчим актам товариства, такий договір визнається судом недійсним. Ураховуючи конфіденційність договору, така невідповідність може бути встановлена лише у процесі чи після його виконання. У разі встановлення судом недійсності договору, він не може породжувати жодних правових наслідків [69, с. 79].

Отже, незважаючи на певні дискусійні моменти в правовому регулюванні корпоративного договору, в цілому закріплення цього договору в Законі України «Про ТОВ» є позитивним кроком законодавця. Корпоративний договір займає досить важливе місце в механізмі реалізації корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю. Цей договір спрямований не тільки на формування оптимальної системи розподілу прав, обов'язків, відповідальності учасника ТОВ, але і на покращення корпоративної взаємодії в товаристві. Крім того, корпоративний договір може сприяти уникненню можливих зловживань корпоративними правами учасниками та ефективному вирішенню корпоративних конфліктів, якщо такі виникатимуть.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

1. Становлення та розвиток законодавчого регулювання корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ в сучасній Україні можна поділити на декілька етапів:

1) становлення корпоративного права в незалежній Україні (1991-2004 рр.). В цей період були прийняті такі закони: «Про господарські товариства», «Про підприємництво», «Про цінні папери та фондову біржу»;

2) кодифікація корпоративного законодавства внаслідок прийняття ЦК та ГК України та гармонізація його з правом ЄС (2004-2017 рр.). Не дивлячись на існуючі суперечності, дублювання та інші проблематичні моменти, згадані акти все ж забезпечили нові умови господарювання в тогочасних реаліях. На цьому етапі КМУ було також затверджено модельний статут ТОВ.

3) новелізація законодавства щодо ТОВ, що характеризується прийняттям спеціального Закону України «Про ТОВ», затвердженням нового Модельного статуту ТОВ та подальше вдосконалення законодавства щодо корпоративних прав та обов'язків учасників ТОВ (2018 р. – триває до сьогодні).

2. Дослідження норм кодифікованих актів та приписів спеціального законодавства, що регламентує діяльність товариств з обмеженою відповідальністю, дає підстави стверджувати про недосконалість положень ГК України, в якому розкривається поняття корпоративних прав. З огляду на це, запропоновано

корпоративні права учасника ТОВ розглядати як сукупність самостійних суб'єктивних прав, що виникають з майнової та/або особистої участі в товаристві, види, зміст та особливості реалізації яких визначені законодавством, локальними актами товариства та корпоративними договорами у разі їх укладення учасником.

3. На підставі проведеного аналізу чинного законодавства та наукових поглядів запропоновано під локальними актами ТОВ розуміти акти, які приймаються уповноваженими органами товариства або його засновниками/учасниками для досягнення визначеної мети діяльності та врегулювання відносин в товаристві із врахуванням інтересів учасників ТОВ та вимог законодавства. Завдяки локальному регулюванню не лише деталізуються законодавчі положення, а конкретизуються механізми їх реалізації, а також заповнюються прогалини у законодавстві.

Локальними актами ТОВ визнано ті, що врегульовують особливості функціонування як органів управління такого товариства, так й інші відносини, що виникають в процесі діяльності ТОВ, а їх урегулювання на законодавчому рівні є недоцільним чи неефективним. Такими документами, окрім статуту, можуть бути положення, порядки, інструкції тощо. Вони розробляються та затверджуються органами управління ТОВ у встановленому законом порядку і є нормативно-правовими, а не індивідуальними актами.

4. Наскрізний аналіз положень Закону «Про ТОВ» вказує на те, що учасники ТОВ мають можливість самостійно регламентувати чимало аспектів організації та діяльності ТОВ. Однак, зробити це можна лише відобразивши відповідні норми у статуті ТОВ. Останній є основним, але не єдиним локальним актом товариства, а внесення змін до нього є складною та затратною процедурою. Відтак, для забезпечення більшої гнучкості в організації функціонування ТОВ та його органів управління зокрема, пропонуємо на законодавчому рівні визначити обмежене коло питань, які можуть розкриватися у статуті ТОВ, а щодо решти – дозволити товариству самостійно обирати локальний акт (статут чи інший), в якому їх регламентувати.

5. Позитивною новелою Закону «Про ТОВ» визнано впровадження корпоративного договору. Для забезпечення належного його виконання доцільно у змісті цього договору визначати як можливість, так і підстави, умови та розмір

неустойки, що підлягає стягненню у разі невиконання чи неналежного виконання умов корпоративного договору.

Зобов'язання в корпоративному договорі для учасника ТОВ забезпечити голосування згідно з вказівками органів управління та/або його посадових осіб товариства суперечить чинному законодавству та загальним принципам права. Такі положення корпоративного договору, а не весь договір, слід визнати нікчемними. Зважаючи на викладене, запропоновано ч. 4 ст. 7 Закону «Про ТОВ» викласти у такій редакції: «4. Умови корпоративного договору, якими встановлюється обов'язок учасників забезпечити голосування згідно з вказівками органів управління товариства чи його посадових осіб, є нікчемними».

РОЗДІЛ 2. ПІДСТАВИ НАБУТТЯ ТА ПРИПИНЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ ТА ОBOB'ЯЗКІВ УЧАСНИКА ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

2.1. Первинні підстави набуття корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю

Виникнення в особи корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ можливе із чітко визначених підстав, тобто тих юридичних фактів чи їх сукупності, з якими пов'язаний момент появи в особи правового статусу учасника ТОВ. Такі підстави є різноманітними, в той же час питання їх класифікації є важливим не лише з позиції теорії, а й з практичного боку. Залежно від підстави виникнення корпоративних прав та обов'язків різнитиметься і відповідна процедура, юридичне оформлення, а іноді й необхідність вчинення певних імперативних дій (наприклад, проведення державної реєстрація) тощо.

Колосов Р.В. вирізняє фактичну та юридичну підстави виникнення корпоративних правовідносин. Фактичною вважається створення товариства, а юридичною – унесення запису до ЄДРПОУ; так і з набуттям права власності на вклад фактичною підставою є його внесення, а юридичною – оформлення цього внеску [67, с. 100]. З таким підходом важко погодитися, адже створення товариства це багатоетапний процес, який є завершеним з моменту державної реєстрації юридичної особи. Відтак, говорити про фактичне створення товариства без його державної реєстрації, як про фактичну підставу виникнення корпоративних відносин навряд чи можливо. Аналогічно і з вкладом у статутний капітал товариства. Момент фактичного внесення вкладу тісно пов'язаний з юридичним оформленням переходу прав на майно, що є вкладом до статутного капіталу.

Важливо наголосити на тому, що момент виникнення корпоративних прав та обов'язків не залежить від моменту внесення відомостей чи змін до них в ЄДР ЮО. Так, проводиться державна реєстрація ТОВ або ж внесення відповідних змін до відомостей про юридичну особу (зокрема, і щодо розміру часток у статутному капіталі чи складу учасників). Втім, законодавець чітко пов'язує момент виникнення

в особи корпоративних прав та обов'язків саме з внесенням вкладу до статутного капіталу ТОВ чи з переходом прав на частку за договором чи з інших підстав.

Таким чином, на нашу думку, підстава виникнення корпоративних прав та обов'язків повинна розглядатися як одне цілісне явище, що складається з фактичних та юридичних дій, наслідком яких є набуття особою правового статусу учасника ТОВ.

Найбільш поширеним науковим підходом щодо класифікації підстав набуття корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ є їх поділ на первинні і похідні. Так, А.В. Сороченко під первинними підставами набуття корпоративних прав пропонує розуміти ті, які пов'язані зі створенням ТОВ, а під похідними ті, які походять від уже існуючих корпоративних прав і правомочностей суб'єктів корпоративних правовідносин щодо розпорядження такими правами (відступлення часток, дарування, спадкування тощо) [222, с. 51].

Визначення первинних та похідних підстав набуття корпоративних прав надає також М.В. Оприско. Науковець визначає первинними ті підстави, що не пов'язані з правонаступництвом, тобто переходом прав від одного суб'єкта до іншого. Основною такою підставою є створення господарської організації або участь у її заснуванні [112, с. 44].

Щодо віднесення конкретних підстав до первинних чи похідних, то варто звернути увагу і на позицію І.Б. Саракун. Науковець розглядає створення товариства як первинну підставу виникнення корпоративних відносин, а похідними підставами вважає всі інші способи набуття участі у господарському товаристві, зокрема на підставі договору [203, с. 7].

Слід погодитися з думкою В.М. Кравчука, що наведені вище підходи звужують коло юридичних фактів, які є підставою виникнення корпоративних правовідносин, відносячи до нього лише факти створення господарського товариства внаслідок його заснування. На відміну від зазначених підходів, В.М. Кравчук вважає, що підстави виникнення корпоративних прав поділяються на дві групи: первинні, – коли набуття корпоративних прав та обов'язків відбувається безпосередньо від юридичної особи, і похідні, – коли набуття корпоративних прав відбувається від учасників юридичної особи [79, с. 261]. Наукова позиція В.М. Кравчука, на нашу думку, є коректнішою,

адже включає також і випадки, коли особа (не учасник ТОВ) вносить додатковий вклад у межах суми збільшення статутного капіталу ТОВ. Очевидно, що юридична особа вже існує на момент прийняття рішення про збільшення статутного капіталу. Однак, частка, права на яку виникнуть в особи, що зробить додатковий вклад, раніше нікому не належала. Тобто корпоративні права та обов'язки у такої особи виникають не з факту придбання частки в іншій особі. Правова природа виникнення в такої особи корпоративних прав та обов'язків схожа з тією, що й при створенні ТОВ, адже раніше цей конкретний комплекс прав та обов'язків нікому не належав, він ніби вперше «виник».

Таку ж думку поділяє й Н.С. Бутрин, яка до первинних підстав виникнення корпоративних прав відносить не лише створення господарського товариства, а й внесення внеску до статутного капіталу, прийняття учасника з одночасним збільшенням статутного капіталу [32].

Водночас не можемо погодитися з позицією В.М. Кравчука у тій частині, що в процесі первинного набуття корпоративних прав та обов'язків такі переходять до особи безпосередньо від юридичної особи. Стаття 25 Закону «Про ТОВ» закріплює можливість набуття товариством частки у власному статутному капіталі. При цьому згодом відповідно до ч. 4 цієї статті ТОВ повинне відчужити таку частку не пізніше ніж через один рік з дня придбання частки (частини частки), якщо інший строк не встановлено статутом товариства. Тобто особа може придбати частку у статутному капіталі від самого ТОВ. Однак, в цьому випадку корпоративні права та обов'язки в такої особи виникнуть не з первинної підстави, а з вторинної. Адже раніше ця частка і корпоративні права та обов'язки, що вона посвідчує, вже існували та належали певній особі, від якої були оплатно чи безоплатно придбані ТОВ.

Інші науковці зазначають, що набуття статусу учасника в ТОВ може мати первинний характер (у зв'язку з отриманням частки у новоствореному товаристві, як наслідок збільшення статутного капіталу за рахунок особи, яка до того часу не була учасником) або похідний (шляхом набуття частки суб'єктом, який до того часу не був учасником) [71, с. 97; 67, с. 98]. Це безпосередньо залежить від того, на якій стадії (створення чи функціонування ТОВ) це здійснюється.

Колосов Р.В. вважає, що підставою виникнення корпоративних прав є складний юридичний факт, а точніше, їх сукупність. Так, особа буде вважатися учасником товариства лише за наявності таких умов:

1) унесення корпоративного товариства до Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України в порядку, установленому законодавством;

2) унесення частки до статутного капіталу товариства (це може відбуватися в різних формах: безпосереднє внесення, купівля акцій тощо);

3) набуття права власності на частку у встановленому законодавством порядку, що нерозривно пов'язано з виконанням майбутніми власниками корпоративних прав своїх обов'язків стосовно товариства [67, с. 99].

З викладеною вище думкою важко погодитися, адже не зовсім обґрунтовано виділяти саме третю умову виникнення в особи правового статусу учасника ТОВ. Автор пропонує розділити внесення частки та набуття права власності на частку. Думається, що тут могло би йтися про первинну і вторинну підстави набуття корпоративних прав та обов'язків. Однак, науковець пропонує нерозривно поєднувати набуття права власності на частку з виконанням обов'язків стосовно товариства. Не заперечуючи важливість виконання обов'язків, в тому числі й корпоративних, в процесі набуття корпоративних прав з вторинних підстав (тобто, наприклад, внаслідок їх придбання від учасника ТОВ) власне вони не виникають. В особи можуть виникати обов'язки, але не щодо товариства, а відносно учасника, який відчужує свою частку.

Отже, як впливає з норм чинного законодавства України, існує два випадки, коли особа може набути корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ з первинної підстави (тобто права на частку, а відтак і права, що впливають з неї, виникають вперше і раніше нікому не належали):

1) внесення вкладу у зв'язку зі створенням ТОВ (ст. 14 Закону «Про ТОВ»);

2) внесення додаткового вкладу у межах суми збільшення статутного капіталу ТОВ (ст. 18 Закону «Про ТОВ»).

Кожна із вказаних первинних підстав виникнення корпоративних прав та обов'язків є не окремим фактом, а повинна розглядатися як юридичний склад.

Аналізуючи таку первинну підставу виникнення корпоративних прав та обов'язків як внесення вкладу у зв'язку зі створенням ТОВ, важливо наголосити на необхідності включення до відповідного юридичного складу двох тісно пов'язаних між собою юридичних фактів: а) створення ТОВ; б) внесення особою вкладу до статутного капіталу ТОВ.

Вказана первинна підстава набуття корпоративних прав та обов'язків учасника товариства нерозривно пов'язана зі створенням ТОВ та діями, які необхідні для цього. Як справедливо зауважує В. М. Кравчук, про будь-яку участь у товаристві може йтися лише після створення товариства, адже українське законодавство не визнає правосуб'єктності за незареєстрованими товариствами, як, наприклад, у німецькому законодавстві [80, с. 11]. Тому ключовим для набуття корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ є момент державної реєстрації товариства. Водночас слід зважати на той факт, що мова йде про правовий зв'язок, який виникає між засновниками (учасниками) та самим ТОВ як похідним суб'єктом.

Відповідно до ст. 10 Закону «Про ТОВ» товариство створюється за рішенням його засновників.

Чинне законодавство не містить жодних вимог щодо мінімального чи максимального кількісного складу засновників (учасників) ТОВ. Відтак, можна стверджувати, що засновником ТОВ може бути одна чи декілька фізичних та/або юридичних осіб. Цей підхід відображений і в більшості європейських країн (зокрема, Польща, Франція, Німеччина). Думається, що засновники повинні відповідати загальним вимогам і володіти достатнім обсягом дієздатності. Відтак, засновником (учасником) ТОВ, якщо це не забороняється статутом цього товариства, може бути особа, що досягла чотирнадцяти років (ч. 1 ст. 32 ЦК України). Водночас недієздатні фізичні особи чи фізичні особи з обмеженою дієздатністю не має достатнього обсягу дієздатності для того, щоб бути засновником товариства з обмеженою відповідальністю.

Щодо юридичних осіб-засновників, то їх у процесі створення ТОВ представляють, за загальним правилом, посадова особа їх виконавчого органу чи інша

особа, визначена установчим документом або уповноважена на відповідні дії виданою на її ім'я довіреністю.

Оригінал рішення засновників (або його нотаріально засвідчена копія) долучається до заяви про державну реєстрацію створення юридичної особи згідно з ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» (далі – Закон «Про держреєстрацію»).

На відміну від Закону України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 року [167] Закон «Про ТОВ» не встановлює особливих вимог до прийняття чи оформлення рішення засновників про створення товариства. Втім, на законодавчому рівні закріплено вимоги щодо змісту такого рішення у разі, якщо товариство діятиме на підставі модельного статуту. Воно повинно містити найменування товариства, склад засновників (учасників), розмір статутного капіталу, розмір часток у статутному капіталі кожного з учасників, а також спосіб внесення ними вкладів (у грошовій та/або негрошовій формі). Також ч. 10 ст. 11 Закону «Про ТОВ» встановлює вимогу щодо підписання відповідного рішення усіма засновниками з подальшим нотаріальним засвідченням справжності таких підписів. Із вказаного правила встановлено виняток, коли нотаріальне засвідчення справжності підписів засновників чи їх уповноважених представників не вимагається, – у разі створення такого рішення на порталі електронних сервісів та підписання його з використанням кваліфікованого електронного підпису.

У рішенні про створення ТОВ також повинна бути зазначена грошова оцінка вкладу засновника, якщо такий здійснюється у негрошовій формі (ч. 3 ст. 13 Закону «Про ТОВ»). Формулювання вказаної норми дає підстави стверджувати, що відповідна оцінка повинна затверджуватися одностайним рішенням всіх засновників.

Щодо решти випадків засновники вправі самостійно вирішувати всі питання, пов'язані зі створенням товариства, а також їх оформлення. Це можна зробити, наприклад, у вигляді протоколу зборів засновників (їх уповноважених представників) або ж у вигляді витягу з нього, в якому відобразити прийняті рішення щодо найважливіших питань. Думається, що у такому документі слід обов'язково вирішити питання щодо створення товариства, затвердження його статуту (чи прийняття

рішення про діяльність на підставі модельного статуту), утворення органів управління та обрання осіб до їх складу, а також затвердити грошову оцінку негрошових вкладів засновників, якщо такі плануються. У разі, якщо в статуті ТОВ не зазначаються відомості, які при цьому повинні бути внесені до Єдиного державного реєстру юридичних осіб (наприклад, розмір статутного капіталу, розміру частки кожного із засновників (учасників), місцезнаходження ТОВ, тощо), на нашу думку, відображення їх у рішенні засновників також було б доречним.

Наступним етапом створення ТОВ є його державна реєстрація, що проводиться відповідно до вимог Закону «Про держреєстрацію». Критерій реєстрації для формування корпоративних відносин є безумовним, оскільки в протилежному випадку можна говорити тільки про спільну діяльність у будь-якій сфері, а такі відносини знаходяться поза межами регулювання корпоративного права [109, с. 358]. Для державної реєстрації товариства суб'єкт державної реєстрації, незалежно від місця знаходження товариства, подає пакет документів, перелік яких закріплено у ст. 17 Закону «Про держреєстрацію». У випадку відсутності підстав для зупинення розгляду документів або для відмови у державній реєстрації протягом 24 годин після надходження документів, поданих для державної реєстрації, проводиться державна реєстрація товариства [172]. За бажанням заявника державний реєстратор може видати особисто або надіслати поштою витяг з Єдиного державного реєстру юридичних осіб в паперовій формі за результатами проведеної реєстраційної дії.

Проведення відповідної реєстраційної дії є по своїй сутності визнанням з боку держави факту створення юридичної особи. Згідно з ч. 4 ст. 87 ЦК України юридична особа вважається створеною саме з дня її державної реєстрації. Саме тоді в товариства виникає цивільна право- та дієздатність.

Однак, самого лише факту створення ТОВ, на нашу думку, недостатньо для виникнення в його засновників (учасників) корпоративних прав та обов'язків у такому товаристві. Цей момент тісно пов'язаний з фактом внесення вкладу у статутний капітал відповідного товариства.

Така думка підтримується й науковцями, які нещодавно глибинно досліджували вказану проблематику. Зокрема, О.В. Бігняк у своїй докторській дисертації на тему

«Цивільно-правовий захист корпоративних прав в Україні» підтримує позицію, що корпоративні права – це певний комплекс правомочностей майнового та немайнового характеру, що виникають у учасників корпорацій і юридичних осіб корпоративного типу (квазікорпоративних утворень) та обумовлені їх майновою участю в статутному (складеному) капіталі відповідних юридичних осіб [27, с. 6].

Аналізуючи особливості формування статутного капіталу ТОВ, варто відзначити, що поняття статутного капіталу є достатньо умовним. Це є грошове вираження вартості майна, яке повинно мати ТОВ під час його створення (безвідносно до конкретних об'єктів, що входять до його складу) і нижче рівня якого не має знижуватися вартість чистих активів товариства. Під час первинного створення ТОВ статутний капітал формується за рахунок вкладів засновників (учасників). Саме вони як ініціатори створення організації мають подбати про забезпечення її необхідним і достатнім, на їх думку, майном. Сукупність внесків засновників, призначених для забезпечення діяльності створеної ними юридичної особи, традиційно називають статутним капіталом [79, с. 499].

Оцел В.Г. вважає, що під статутним капіталом варто розуміти певне майно ТОВ, що сформоване із вкладів засновників (учасників) такого товариства та основне призначення якого полягає в акумуляції необхідного для функціонування майна товариства та забезпечення майнових вимог кредиторів цього товариства у разі невиконання чи неналежного виконання товариством своїх зобов'язань. Тобто аналіз поняття статутного капіталу дозволяє підсумувати, що статутний капітал – це не сукупність конкретного майна, а перш за все його грошова оцінка [116, с. 40]. З цією думкою важко погодитися, адже статутний капітал не є чітко фіксованою сукупністю майна чи сумою грошових коштів, які стабільно зберігаються в процесі функціонування ТОВ. Скоріше, навпаки – товариство починає свою діяльність і фактично базується на грошових коштах та іншому майні, переданому йому засновниками, адже іншого майна у нього наразі немає. Саме тому можна впевнено стверджувати, що статутний капітал реально використовується учасниками в процесі діяльності товариства. Таким чином, говорити про гарантійну функцію («забезпечення майнових вимог кредиторів товариства») навряд чи можливо,

оскільки на момент виникнення заборгованості перед кредиторами у ТОВ фактично може бути відсутнє майно та гроші, передані в процесі формування статутного капіталу.

Вклад – це майно, що передається учасниками у власність ТОВ. Цим майном можуть бути як речі, так і майнові та інші відчужувані права, які мають грошову оцінку. Статутний (складений) капітал – це сума вкладів засновників та/або учасників господарського товариства [69, с. 185]. На думку сучасних науковців, якщо розглядати вклад до господарського товариства крізь призму майна, то ним, за українським законодавством, можуть бути речі/їх сукупність, майнові права та відчужувані немайнові права, що мають грошову вартість. Для уніфікації наукового розуміння майна як вкладу до господарського товариства його умовно можна поділити на вклади-речі (будь-які речі/їх сукупність) і вклади-права (майнові права/відчужувані немайнові права, що мають грошову оцінку) [241, 50-58].

Відповідно до ч. 2 ст. 14 Закону «Про ТОВ» вартість вкладу кожного учасника товариства повинна бути не менше номінальної вартості його частки. Таким чином до складу статутного капіталу входить вартість вкладів учасників ТОВ. Враховуючи це речове вираження вкладу учасника, він втрачає свої риси та водночас його грошовий еквівалент набуває значення.

Закон «Про ТОВ» не закріплює жодних вимог щодо мінімального розміру статутного капіталу, який повинен бути сформований у ТОВ. На противагу цьому, в оновленому у 2008 році законі ФРН Про ТОВ з обмеженою відповідальністю було запропоновано створення нового різновиду ТОВ («mini-GmbH»), перевагою якого, насамперед, була відсутність законодавчої вимоги до мінімального розміру статутного капіталу. Основною характеристикою UG є мінімальний депозит капіталу в 1 євро (хоча рекомендовано 1000 євро), що робить тип компанії більш гнучким [31, с. 33]. Таке реформування законодавство полегшило процес створення ТОВ. Вимоги щодо мінімального статутного капіталу класичної форми ТОВ у розмірі 25.000 євро залишилися чинними.

Правову сутність статутного капіталу пропонується розкривати через такі ознаки:

- 1) формується засновниками (учасниками) ТОВ;
- 2) розмір статутного капіталу обов'язково фіксується в статуті;
- 3) незалежно від виду вкладів, розмір статутного капіталу виражається в грошах;
- 4) розмір внесків до статутного капіталу визначає обсяг належних учаснику корпоративних прав;
- 5) статутний капітал може бути змінений лише за рішенням вищого органу ТОВ;
- 6) статутний капітал є одним із джерел утворення майна юридичної особи [249, с. 420].

Підтримуючи загалом викладену позицію, слід вказати на окремі моменти. Відповідно до чинних вимог, що ставляться до статуту ТОВ, зазначення в ньому розміру статутного капіталу не є обов'язковим (ч. 5 ст. 11 Закону «Про ТОВ»). Окрім цього, думка щодо прямої залежності обсягу корпоративних прав від розміру вкладу до статутного капіталу також є дещо дискусійною, про що йтиметься в інших розділах цієї роботи.

Слід звернути увагу на той факт, що Закон «Про ТОВ» на відміну від раніше чинних норм, встановлює правило, що учасник повинен повністю внести свій вклад протягом шести місяців з дати державної реєстрації товариства, якщо інше не передбачено статутом. Тобто за загальним правилом не вимагається формування статутного капіталу ТОВ до моменту створення юридичної особи. Такий підхід можна справедливо назвати зручним як для засновників, так і для самого товариства, адже значно спрощує механізм юридичного оформлення внесення вкладу. При цьому імперативність цієї норми стосується власне кінцевого строку внесення вкладу, що не повинен перевищувати шести місяців з дати державної реєстрації товариства, якщо інше не передбачено статутом.

Водночас хоч законодавством і не заборонено вносити вклад у статутний капітал до державної реєстрації товариства, практично використання такої можливості зведено до мінімуму. Відповідно до ст. 13 Закону «Про ТОВ» вкладом учасника товариства можуть бути гроші, цінні папери, інше майно, якщо інше не встановлено законом.

Очевидно, що передача цінних паперів, іншого майна, за винятком грошових коштів, як вкладу до статутного капіталу ТОВ, до моменту створення товариства є практично неможливим, адже юридично відсутній суб'єкт (ТОВ), якому передається майно, а в окремих випадках ще й вимагається проведення відповідних реєстраційних дій (наприклад, щодо речових прав на нерухоме майно). У разі, коли юридична особа вже є створена (зареєстрована) у встановленому законом порядку, вона є суб'єктом права. Відтак, може отримувати майно, як вклад до статутного капіталу.

Внесення майна до статутного капіталу ТОВ не є «безвідплатною» дією, оскільки учасник набуває права на суму його вкладу. Відповідно до ч. 3 ст. 13 Закону «Про ТОВ» вклад у негрошовій формі повинен мати грошову оцінку, що затверджується одностайним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь всі учасники товариства. На відміну від норм Закону України «Про акціонерні товариства» визначення ринкової оцінки вартості майна на засадах незалежної оцінки, проведеної відповідно до законодавства про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність, не вимагається. При створенні ТОВ оцінка негрошових активів визначається рішенням засновників про створення товариства.

Щодо грошових коштів, як внеску в статутний капітал, то такі вносяться на відповідний поточний рахунок для формування статутного капіталу суб'єкта господарювання. Згідно з вимогами п. 52 Інструкції про порядок відкриття і закриття рахунків клієнтів банків та кореспондентських рахунків банків - резидентів і нерезидентів від 12.11.2003 р. (далі – Інструкція про відкриття рахунків) для відкриття такого рахунку, окрім заяви, подається примірник оригіналу установчого документа (або завірена копія), а також рішення засновників (учасників) про визначення особи, якій надається право відкриття та розпорядження рахунком новостворюваної юридичної особи [55].

Як видно із наведеної норми, відповідний рахунок може бути відкритий і після проведення зборів засновників до моменту державної реєстрації ТОВ, коли засновники мають оформлений статут ТОВ та визначили особу, яка має право відкриття та розпорядження рахунком. На цей рахунок зараховуються кошти засновників (учасників) для формування статутного капіталу новостворюваної ТОВ

до її державної реєстрації як юридичної особи. Згодом цей же рахунок починає функціонувати як поточний рахунок цієї ТОВ. У разі, якщо буде відмовлено у державній реєстрації, такий рахунок буде закритий (п. 53 Інструкції про відкриття рахунків).

Цікаво, що американським законодавством дозволено робити внесок у статутний капітал компаній з обмеженою відповідальністю (Limited Liability Company, LLC) не лише грошовими коштами чи майном, як це усталено у нашій правовій системі. Єдиний федеральний закон про LLC є тим законодавчим актом, що характеризує компанію з обмеженою відповідальністю як правового суб'єкта, відмінного від її учасників. Отже, LLC є аналогом юридичної особи, що створюється шляхом добровільного об'єднання капіталу в тій чи іншій його формі. Замість відчуженого майна учасники отримують частки компанії, які у разі консенсусу учасників або за замовчуванням можуть бути об'єктом угод, а також набувають певних прав [122, с. 13; 230, с. 90].

Мінімальний розмір статутного капіталу LLC законодавчо не встановлений. Однак, у розділі 401 вже згаданого федерального закону йдеться, що учасники LLC можуть робити свій внесок у вигляді нерухомого майна або ж немайнових прав, або в будь-якій іншій корисній для компанії формі, включно з грошовими коштами, векселями, наданням сервісу, а також у формі зобов'язань внести гроші або майно або у формі контракту на надання послуг. Закон надає можливість вносити в статутний капітал те, що з погляду континентального права майном не є – трудова участь у діяльності LLC. Наприклад, учасники можуть домовитися про те, що один із них безкоштовно відпрацює на користь компанії 200 годин або триваліший термін.

Схоже бачення вкладу у статутний капітал ТОВ відображено і у французькому законодавстві. Воно хоч і не містить поняття ТОВ, однак відповідно до доктрини і виходячи із корпоративного законодавства Франції, ТОВ (*la societe a responsabilite limitee* – SARL) – це товариство, яке може бути створено будь-якою кількістю учасників (не менше одного, але не більше 50), які несуть відповідальність тільки в межах внесених ними вкладів. Законом дозволено зробити вклад в статутний капітал у формі: 1) вмінь та досвіду (*apport en industrie*); 2) певних потенційних можливостей

учасника SARL (надавати послуги, виконувати різноманітні роботи); 3) творчих здібностей, навичок, інших будь-яких можливостей, що будуть надавати матеріальну вигоду та економію товариству [52, с. 743-744]. Такий підхід є, на нашу думку, досить практичним і при наявності відповідних норм та згоди засновників ТОВ міг би бути застосований і в нашій державі.

Важливо звернути увагу і на ситуації, коли внесення вкладу відбувається за рахунок спільного майна подружжя. Раніше в правовій доктрині та практиці активно обговорювалося питання належності корпоративних прав подружжю. Серед наукових доробок останнього часу слід виокремити дисертаційну роботу Н.Д. Вінтоняк «Правовий режим корпоративних прав подружжя» (Івано-Франківськ, 2019 р.). Наукова новизна отриманих результатів цієї дисертації полягає, насамперед в тому, що вперше обґрунтовано, що корпоративне право як об'єкт цивільних прав є персоніфікованим, оскільки належить учаснику юридичної особи корпоративного типу та не належить подружжю на праві спільної сумісної власності [36, с. 5]. Судова практика також сформулила вже певну єдність у підходах. Верховний Суд вказує на те, що з моменту внесення коштів до статутного капіталу товариства за рахунок спільного сумісного майна подружжя такі кошти є власністю товариства, тому в одного із подружжя виникає лише право грошової вимоги щодо стягнення половини внесених до статутного капіталу коштів [161]. Подібною є й позиція в іншій справі, де наголошується на тому, що у разі, якщо один із подружжя, будучи учасником господарського товариства, вносить до статутного капіталу майно, яке є спільною власністю подружжя, то в іншого з подружжя виникає право вимоги виплати компенсації $\frac{1}{2}$ від вартості частки майна товариства відповідно до частки другого з подружжя у статутному фонді [162].

Закон «Про ТОВ» обґрунтовано містить приписи, які визначають правові наслідки прострочення внесення вкладу чи його частини. У такому випадку першим кроком буде надіслання виконавчим органом ТОВ письмового попередження такому учаснику. У ньому повинна міститися інформація про невнесений своєчасно вклад чи його частину та додатковий строк, що надається для погашення заборгованості. Такий

строк може бути визначений у статуті чи виконавчим органом товариства на власний розсуд. Однак, граничний строк для погашення заборгованості становить 30 днів.

У випадку, якщо учасник не погасив заборгованість із внесення вкладу чи його частини протягом наданого додаткового строку, на виконавчий орган покладено обов'язок скликати загальні збори учасників для подальшого вирішення цього питання. Законодавством не визначено ні строків скликання загальних зборів, ні відповідальності за невиконання виконавчим органом відповідного обов'язку. Втім, якщо виконавчий орган не скликав загальних зборів для вирішення питання щодо учасника, який має заборгованість по внесенню вкладу чи його частини, такі збори можуть скликані на вимогу учасника або учасників товариства, які на день подання вимоги в сукупності володіють 10 або більше відсотками статутного капіталу товариства (п. 3 ч. 1 ст. 31 Закону «Про ТОВ»).

Скликані загальні збори можуть прийняти одне з таких рішень:

- 1) про виключення учасника товариства, який має заборгованість із внесення вкладу;
- 2) про зменшення статутного капіталу товариства на розмір неоплаченої частини частки учасника товариства;
- 3) про перерозподіл неоплаченої частки (частини частки) між іншими учасниками товариства без зміни розміру статутного капіталу товариства та сплату такої заборгованості відповідними учасниками;
- 4) про ліквідацію товариства.

Учаснику, який має заборгованість по сплаті частки чи її частини, не забороняється брати участь у таких загальних зборах. Він має право виступити перед учасниками, однак, голоси, що припадають на його частку, не враховуються при визначенні результатів голосування для прийняття рішення по викладених вище питаннях.

Підсумовуючи викладене вище, слід вказати на те, що первинну підставу набуття корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ, пов'язану зі створенням ТОВ, варто розглядати як юридичний склад, який включає в себе: 1) прийняття рішення про створення товариства; 2) державну реєстрацію товариства; 3) внесення майнового

вкладу в статутний капітал ТОВ (якщо прийнято відповідне рішення про його формування). Причому вказані юридичні факти не повинні розглядатися, як викладена вище послідовність дій, а можуть бути тісно переплетені між собою (наприклад, внесення вкладу може частково чи повністю відбутися і до державної реєстрації).

Ще однією первинною підставою набуття корпоративних прав та обов'язків є внесення особою додаткового вкладу у межах суми збільшення статутного капіталу. На цьому етапі юридична особа вже створена, її статутний капітал був сформований, а особа, яка вносить вклад при збільшенні статутного капіталу – це не учасник цього товариства, а є третьою особою, тобто раніше їй не належала частка в статутному капіталі цієї ТОВ. Важливою умовою внесення додаткового вкладу третьою особою є закріплення такої можливості у рішенні загальних зборів учасників.

Збільшення статутного капіталу за рахунок додаткових вкладів відбувається за рішенням загальних зборів. Воно приймається трьома чвертями голосів усіх учасників товариства, які мають право голосу з цього питання (ч. 2 ст. 34 Закону «Про ТОВ»). Слід звернути увагу на той факт, що в процесі збільшення статутного капіталу ТОВ рішення загальних зборів приймаються двічі. Першим рішенням є рішення загальних зборів учасників про залучення додаткових вкладів. У ньому визначаються:

- 1) загальна сума збільшення статутного капіталу товариства;
- 2) коефіцієнт відношення суми збільшення до розміру частки кожного учасника у статутному капіталі;
- 3) запланований розмір статутного капіталу (ч. 3 ст. 18 Закону «Про ТОВ»).

Фактично законодавець вимагає у ч. 2 ст. 34 Закону «Про ТОВ» трьома чвертями голосів усіх учасників товариства, які мають право голосу, приймати рішення власне щодо зміни розміру статутного капіталу, а не щодо залучення додаткових вкладів. Тобто якщо формально оформити окремих два рішення загальних зборів – про збільшення розміру статутного капіталу та про залучення додаткових вкладів, то останнє можна було б приймати простою більшістю голосів усіх учасників товариства, які мають право голосу, якщо статутом ТОВ не визначено інше. В той же час, ми вважаємо, що рішення про збільшення статутного капіталу тісно пов'язане з

рішенням про залучення додаткових вкладів і до прийняття останнього повинні ставитися такі ж вимоги, як і до першого.

Також на відповідних загальних зборах можуть бути прийняті рішення і з інших питань, що мають безпосередній зв'язок зі збільшенням статутного капіталу шляхом залучення додаткових вкладів:

1) щодо можливості учасників вносити додаткові вклади без дотримання пропорцій їхніх часток у статутному капіталі (ч. 8 ст. 18 Закону «Про ТОВ»);

2) щодо права лише певних учасників чи лише третіх осіб вносити додаткові вклади (ч. 8 ст. 18 Закону «Про ТОВ»);

3) щодо інших строків для внесення додаткових вкладів (ч. 8 ст. 18 Закону «Про ТОВ»);

4) щодо виключення етапу внесення додаткових вкладів лише тими учасниками товариства, які мають переважне право (ч. 8 ст. 18 Закону «Про ТОВ»).

5) щодо можливості третіх осіб та учасників товариства зробити додаткові вклади після реалізації кожним учасником свого переважного права або відмови від реалізації такого права в межах різниці між сумою збільшення статутного капіталу та сумою внесених учасниками додаткових вкладів (ч. 2 ст. 18 Закону «Про ТОВ»);

6) щодо меншого, аніж шестимісячний, строку для внесення додаткових вкладів третіми особами та учасниками, які вносять свої додаткові вклади після учасників, які мають намір реалізувати своє переважне право (ч. 7 ст. 18 Закону «Про ТОВ»).

У разі включення до порядку денного відповідних загальних зборів питань, викладених вище у п. 1-4, останні можуть бути прийняті лише одностайним рішенням загальних зборів учасників, в яких взяли участь всі учасники товариства. Або ж відповідні норми можуть бути викладені у статуті ТОВ, відтак, потреби окремо приймати рішення щодо них не буде (ч. 8 ст. 18 Закону «Про ТОВ»). Щодо останніх двох питань, то законодавцем не встановлено вимоги щодо кількості голосів, необхідних для прийняття такого рішення. Таким чином, можна зробити висновок, що рішення з цих питань можуть бути прийняті простою більшістю голосів учасників ТОВ, якщо статутом не визначено інше.

Слід наголосити, що внесення додаткового вкладу у статутний капітал учасником ТОВ не пов'язане із моментом виникнення у нього корпоративних прав та обов'язків, адже такі вже належать цій особі, яка раніше (на етапі створення ТОВ чи в процесі збільшення його статутного капіталу, що відбувся раніше) зробила свій вклад, іншим словами набула правового статусу учасника ТОВ.

У законодавстві України щодо ТОВ наскрізно зберігається бачення ТОВ як відносно закритої інституції – поява у складі учасників ТОВ нових осіб можлива в більшості випадків власне при наявності волевиявлення учасників ТОВ. Прослідкувати цю тенденцію можна і в процесі збільшення статутного капіталу шляхом залучення додаткових вкладів. Адже рішенням загальних зборів учасників може бути закріплено можливість внесення додаткового вкладу лише учасниками товариства. Тобто треті особи не зможуть зробити вклад, а відтак набути корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ. Окрім цього, у Законі «Про ТОВ» акцентовано на наявності в учасників ТОВ переважного права внести додатковий вклад до статутного капіталу. Таке право реалізується учасником у межах суми збільшення статутного капіталу пропорційно до його частки у статутному капіталі, якщо статутом чи рішенням загальних зборів не встановлено інше.

Відповідно до ч. 2 ст. 18 Закону «Про ТОВ» треті особи можуть зробити додаткові вклади після реалізації кожним учасником свого переважного права або відмови від реалізації такого права в межах різниці між сумою збільшення статутного капіталу та сумою внесених учасниками додаткових вкладів лише якщо це передбачено рішенням загальних зборів учасників про залучення додаткових вкладів. Таким чином можна зробити висновок, що за відсутності у рішенні загальних зборів закріпленої можливості третім особам вносити додаткові вклади до статутного капіталу, зробити такий вклад особа не зможе.

Щодо строку внесення додаткового вкладу до статутного капіталу, то для третіх осіб такий строк визначений у ч. 7 ст. 18 Закону «Про ТОВ» і становить 6 місяців після спливу строку для внесення додаткових вкладів учасниками, які мають намір реалізувати своє переважне право. Останній встановлюється рішенням загальних зборів учасників, але не може бути більшим ніж один рік з дня прийняття рішення

про залучення додаткових вкладів (ч. 6 ст. 18 Закону «Про ТОВ»). На противагу встановленому в законодавстві граничному строку реалізації переважного права учасника ТОВ на внесення додаткового вкладу, нормою вже згаданої ч. 7 ст. 18 дозволяється рішенням загальних зборів учасників про залучення додаткових вкладів встановлювати менший строк для внесення додаткових вкладів третіми особами.

Цікаво, що у ч. 9 ст. 18 Закону «Про ТОВ» закріплено можливість укладення договору про внесення додаткового вкладу. Такий договір може бути укладений з учасником товариства та/або третьою особою. Відповідно до цього договору учасник та/або третя особа зобов'язується зробити додатковий вклад у грошовій чи негрошовій формі, а товариство – збільшити розмір його частки у статутному капіталі чи прийняти до товариства з відповідною часткою у статутному капіталі.

Зі змісту цієї норми можна зробити висновок, що сторонами такого договору може бути учасник товариства та/або третя особа з однієї сторони та товариство – з іншої. За загальним правилом саме виконавчий орган ТОВ здійснює управління поточною діяльністю товариства і уповноважений на укладення договорів від імені та в інтересах товариства. Однак, виникає питання – чи може директор ТОВ одноосібно прийняти рішення про укладення договору, відповідно до якого на товариство буде покладено обов'язок збільшити розмір частки учасника чи прийняти особу до ТОВ з відповідною часткою у статутному капіталі, адже відповідні рішення віднесено до компетенції загальних зборів ТОВ? Думається, що виконавчий орган без попереднього рішення загальних зборів учасників про залучення додаткових вкладів не має права укладати відповідний договір від імені товариства. Адже в такому разі можна говорити про вихід виконавчого органу за межі законодавчої та статутної компетенції, оскільки він не може ні одноосібно прийняти рішення про залучення додаткових вкладів, ні зобов'язати загальні збори прийняти таке рішення.

Хоч ч. 9 ст. 18 Закону «Про ТОВ» і не містить жодних особливих вимог до змісту договору про залучення додаткових вкладів, слід наголосити на окремих важливих моментах. Укладення такого договору є правовою підставою для внесення додаткового вкладу (наприклад, грошових коштів на рахунок ТОВ) та водночас своєрідною гарантією для особи, яка вносить вклад, що вона взамін отримає частку в

статутному капіталі (чи розмір її частки збільшиться), набуде корпоративних прав та обов'язків (якщо раніше вона учасником ТОВ не була). Таким чином, зміст договору про залучення додаткових вкладів повинен відповідати раніше прийнятому рішенню загальних зборів учасників про залучення таких вкладів. Тобто розмір додаткового вкладу у договорі, строк його внесення не можуть перевищувати визначені рішенням загальних зборів.

Окрім цього, на нашу думку, у такому договорі повинні визначатися правові наслідки порушення зобов'язань кожною зі сторін. Відповідно до ч. 11 ст. 18 Закону «Про ТОВ» якщо додаткові вклади не внесені учасником товариства та/або третьою особою, з яким (якою) укладено договір про внесення додаткового вкладу, в повному обсязі та своєчасно, такий договір вважається розірваним, якщо рішенням загальних зборів учасників не затверджено розмір частки такого учасника та/або третьої особи виходячи з фактично внесеного ним додаткового вкладу. Відтак, доцільно у договорі також визначати строк, протягом якого ТОВ повинно повернути внесений вклад чи його частину, якщо є вказані вище підстави для розірвання договору.

Оскільки за договором на ТОВ покладається обов'язок збільшити розмір частки учасника у статутному капіталі чи прийняти особу до товариства з відповідною часткою у статутному капіталі, то відповідальність за невиконання такого обов'язку також повинна бути відображена у договорі.

На нашу думку, договір про залучення додаткових вкладів, як і корпоративні договори, повинен укладатися у письмовій формі. При цьому вважаємо, що вимога щодо письмової форми повинна бути закріплена на законодавчому рівні. Це дасть можливість на практиці чітко розібратися, чи було внесено вклад повністю і вчасно відповідно до досягнутих домовленостей, тим самим уникнувши безпідставного розірвання договору, зловживання сторонами своїми правами, ухилення від виконання обов'язків тощо.

Досліджуючи особливості внесення додаткових вкладів учасниками ТОВ, Ф.М. Ханієва пропонує розглядати його як двосторонній речовий (розпорядчий) правочин, що вчиняється на виконання рішення загальних зборів учасників про залучення

додаткових вкладів чи договору про внесення додаткового вкладу, якщо такий укладається [242].

Додаткові вклади в процесі збільшення статутного капіталу можуть вноситися в грошовій формі, шляхом зарахування зустрічних однорідних вимог між товариством та учасником та/або третьою особою, а також в негрошовій формі. В останньому випадку рішенням загальних зборів учасників визначаються учасники товариства та/або треті особи, які вносять майно, та його грошова оцінка (ч. 4 ст. 18 Закону «Про ТОВ»). Думається, що у зазначеній нормі йдеться не про рішення загальних зборів про залучення додаткових вкладів, а про інші рішення, що приймаються вже за результатами внесення додаткових вкладів. Так, відповідно до ч. 10 ст. 18 Закону «Про ТОВ» протягом одного місяця з дати спливу строку для внесення додаткових вкладів загальні збори учасників товариства приймають рішення про:

- 1) затвердження результатів внесення додаткових вкладів учасниками товариства та/або третіми особами;
- 2) затвердження розмірів часток учасників товариства та їх номінальної вартості з урахуванням фактично внесених ними додаткових вкладів;
- 3) затвердження збільшеного розміру статутного капіталу товариства.

Після прийняття вище вказаних рішень товариство подає належно оформлені документи для реєстрації змін до відомостей про розмір статутного капіталу, розміри часток та склад учасників товариства, що містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб.

Незважаючи на той факт, що особа бере майнову участь у ТОВ з часу внесення нею додаткового вкладу, реалізувати свої корпоративні права та обов'язки особа зможе лише після прийняття необхідних рішень загальними зборами та внесення змін до відповідних відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб.

Згідно зі ст. 52 Закону України «Про господарські товариства» (втратила чинність з прийняттям Закону «Про ТОВ») учаснику ТОВ, який повністю вніс свій вклад, видається свідоцтво товариства. Чинний Закон «Про ТОВ» не містить такої вимоги. Водночас законодавством не заборонено ТОВ видавати будь-які документи,

що підтверджують внесення вкладу учасником. Це питання, при необхідності, може бути детально регламентовано у статуті, інших локальних актах ТОВ, договорі про внесення додаткових вкладів.

Підсумовуючи викладене вище, слід вказати на те, особа можна набути корпоративних прав та обов'язків з первинних підстав як в процесі створення ТОВ і формування його статутного капіталу, так і в процедурі збільшення статутного капіталу шляхом внесення додаткового вкладу. Кожна з цих первинних підстав є сукупністю юридичних фактів, що в комплексі призводять до виникнення в особи корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ, а частка у статутному капіталі, що належатиме відповідному учаснику, раніше не належала ні іншим особам, ні самому товариству.

2.2. Набуття корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю з похідних підстав

В процесі функціонування товариства неодмінно виникають ситуації, коли склад учасників міняється. Це можливо не лише в процесі внесення додаткових вкладів третіми особами, про що йшлося в попередньому підрозділі цієї роботи, але й у випадках, коли частка в статутному капіталі ТОВ переходить (передається) від однієї особи до іншої. Тобто набуття корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю може відбуватися і похідним способом. В такому випадку частка в статутному капіталі ТОВ, а відповідно і корпоративні права та обов'язки, вже існують та належать особі-учаснику ТОВ чи самому товариству.

Вінтоняк Н.Д., Сіщук Л. В. дотримуються позиції, що при набутті прав в порядку правонаступництва основним критерієм, що відмежовує похідний спосіб набуття майна від первинного, є обсяг прав та обов'язків, які праводавець передає правонаступнику. Зокрема, Л.В. Сіщук зазначає, що залежно від обсягу корпоративних прав і обов'язків, які переходять від правопередника до правонаступника, можна поділити на універсальне (загальне) правонаступництво, яке виникає при реорганізації і при спадкуванні, та сингулярне (часткове)

правонаступництво, що виникає при відчуженні корпоративних прав за цивільно-правовими договорами [211, с. 56; 36, с. 89-90].

Загалом погоджуючись з цією позицією, слід наголосити, що перехід корпоративних прав та обов'язків можливий також і в результаті звернення стягнення на частку учасника товариства (ст. 22 Закону «Про ТОВ»). Очевидно, що в цьому випадку йдеться саме про похідну підставу набуття корпоративних прав та обов'язків, однак, наявні певні особливості вказаної процедури, що зумовлює потребу розглянути її поза запропонованим авторами поділом.

Таким чином, пропонуємо детальніше дослідити три основні похідні підстави набуття корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ:

- 1) Відчуження частки в статутному капіталі ТОВ;
- 2) Перехід частки до спадкоємця або правонаступника учасника-юридичної особи в процесі реорганізації;
- 3) Звернення стягнення на частку учасника товариства.

Відчуження частки у статутному капіталі товариства регламентовано у ст. 21 Закону «Про ТОВ». Можна виокремити три основні групи набувачів за договором про відчуження частки в статутному капіталі ТОВ: 1) інші учасники ТОВ; 2) треті особи; 3) саме товариство.

Для кожного з набувачів частки у законодавстві закріплено ряд особливих норм та правил.

Як і у випадку з внесенням додаткового вкладу, законодавець зберігає підхід щодо закритості ТОВ і наділяє учасників товариства переважним правом на придбання частки (частини частки) іншого учасника товариства, що продається третій особі (ст. 20 Закону «Про ТОВ»). Безумовно, право першочергового (переважного) придбання частки чи її частини є власне правом, від якого можна відмовитися не лише в процесі відчуження частки ТОВ чи її частини, але й закріпивши відповідну норму у статуті ТОВ. Модельний статут ТОВ щодо прав учасника містить альтернативні норми з урегулювання цих питань. Наприклад, відповідно до п. 15 Модельного статуту, учасник ТОВ має переважне право на придбання частки (частини частки) іншого учасника товариства, що продається

третій особі, або, навпаки, не має переважного права на придбання частки (частини частки) іншого учасника товариства, що продається третій особі [101]. Такий підхід відповідає нормам ч. 6 ст. 20 Закону «Про ТОВ», відповідно до якої статутом ТОВ може встановлюватися, що учасники товариства не мають переважного права. Слід звернути увагу, що таке положення може бути внесене до статуту, змінене або виключене з нього одностайним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь всі учасники товариства.

Переважне право учасників ТОВ на придбання відчужуваної одним із учасників частки у статутному капіталі є також і в законодавстві низки європейських країн. Зокрема, закон Франції та Німеччини встановлюють комплекс вимог, що закріплюють таке переважне право учасників ТОВ [255, с. 152].

Переважне право учасника товариства не застосовується, якщо продаж частки (частини частки) у статутному капіталі товариства здійснюється на аукціоні (публічних торгах) відповідно до закону (ч. 7 ст. 20 Закону «Про ТОВ»). Це пов'язано із тим, що метою проведення аукціонів (публічних торгів) в цій сфері є залучення широкого кола потенційних покупців та продаж частки за найвищою ціною. Зацікавлені учасники у купівлі частки також можуть брати участь у аукціонах (публічних торгах), але на рівних умовах із іншими потенційними покупцями. Таким чином, переважні права виступають обмежувачами договірної свободи [232, с. 179] при реалізації права на відчуження частки учасником ТОВ. Також переважні права виступають межею здійснення права на вихід іншого учасника.

Окрім цього, існує ще один механізм, що дає можливість відмовитися від переважного права учасника товариства на придбання частки чи її частини, що пропонується для продажу третій особі, – якщо відсутність такого права закріплена у корпоративному договорі, стороною якого є такий учасник (ч. 8 ст. 20 Закону «Про ТОВ»).

Ігонін В. вважає, що «умови про переважні права, унесені до корпоративного договору, повинні узгоджуватися з умовами та порядком реалізації такого права згідно із законом і статутом» [54]. Така позиція є логічною, – порядок реалізації переважного права, викладений у корпоративному договорі, не може відрізнитися від

того, що міститься у статуті ТОВ чи законі (за відсутності особливих норм у статуті). Законодавець чітко робить акцент на тому, що всі питання, пов'язані з переважним правом учасника ТОВ, повинні вирішуватися одностайним рішенням усіх учасників та закріплюватися у статуті. Відтак, в корпоративному договорі є можливість лише відмовитися від такого права, але не змінювати порядок його реалізації.

Підтримуючи А.В. Гарагонича в частині того, що можливість позбавлення учасника такого права шляхом включення відповідного положення до локальних актів ТОВ може зробити таке право нівельованим, варто звернути увагу на наступний аспект [41]. Так, ці положення статті 20 Закону «Про ТОВ» зумовлюють виникнення питання про співвідношення положень статуту та корпоративного договору щодо переважного права учасника ТОВ.

Пацюк В.І. висловлює протилежну думку із цього питання та відзначає можливість включення положень про переважне право до корпоративного договору тільки у випадку їх відсутності у статуті. Такий підхід є дискусійним, адже зміст ч. 6 та 8 статті 20 Закону «Про ТОВ» не містить умови про можливість наділення учасника переважним правом на придбання частки винятково на підставі корпоративного договору. Думається, що такий підхід може негативно вплинути на правове становище інших учасників, які не будуть стороною такого договору. Адже, якщо у статуті ТОВ закріплено положення про відсутність в учасників переважного права, то наділення окремих учасників таким правом на підставі корпоративного договору порушило б баланс прав та законних інтересів. Ми притримуємось думки, що корпоративним договором не можна встановлювати наявність переважного права, інші умови та порядок його реалізації всупереч вимогам статуту.

Водночас варто звернути увагу і на ще один нюанс. У силу ч. 5 ст. 7 Закону «Про ТОВ» зміст корпоративного договору є конфіденційним, що виключає можливість третіх осіб, ТОВ та його учасників, що не є його сторонами, будь-якої можливості знати як про факт, так і про зміст укладеного корпоративного договору. Такий підхід законодавця викликає дискусію у науковій площині. Так, на переконання О.С. Яворської, зміст корпоративного договору має бути конфіденційним для сторонніх до товариства осіб [258, с. 289]. Погоджуючись із цим твердженням, варто відзначити,

що наявність у корпоративному договорі положень щодо наявності або відсутності переважного права придбання частки іншого учасника ТОВ створює великі ризики для набувачів частки. Конфіденційність змісту корпоративного договору надає можливість недобросовісним учасникам ТОВ ввести в оману набувача його частки шляхом усного повідомлення про відсутність у інших учасників ТОВ переважного права на підставі корпоративного договору. Набувач частки у такому випадку в силу конфіденційності договору позбавлений можливості пересвідчитися у дійсності цієї інформації.

З огляду на викладене вище, вважаємо неконструктивним запровадження права учасників включати до корпоративного договору умови про відмову від переважного права придбання частки іншого учасника ТОВ. Переконані, що відповідні положення можуть бути регламентовані статутом ТОВ [226, с. 210-211]. Відтак, пропонуємо виключити ч. 8 з ст. 20 Закону «Про ТОВ», залишаючи можливість регламентації будь-яких аспектів переважного права учасника на придбання частки у статутному капіталі ТОВ, що пропонується третій особі, винятково на законодавчому і статутному рівнях.

Відповідно до законодавчих норм учасники мають рівні права та можливості щодо реалізації свого переважного права на придбання частки чи її частини. За загальним правилом, якщо кілька учасників товариства скористаються своїм переважним правом, вони придбавають частку (частину частки) пропорційно до розміру належних їм часток у статутному капіталі товариства (ч. 2 ст. 20 Закону «Про ТОВ»). Тим самим забезпечується можливість учасників, які мають таке бажання, не допустити зменшення співвідношення між собою розмірів належних їм часток (а відповідно і голосів на загальних зборах учасників, і прав на отримання дивідендів). При цьому розміри часток учасників ТОВ, які вирішили реалізувати переважне право, збільшаться (як у грошовому, так і у відсотковому виразі), тоді як частки, що належать іншим учасникам, збережуть попередній розмір [124, с. 129]. Втім, слід пам'ятати, що статутом товариства може встановлюватися інший порядок розподілу відчужуваної частки (частини частки) між іншими учасниками товариства чи взагалі

відмови від реалізації переважного права учасників товариства (ч. 6 ст. 20 Закону «Про ТОВ»).

Якщо статутом ТОВ не визначено інший порядок, то першим етапом в процедурі реалізації переважного права учасника ТОВ на придбання частки чи її частини є повідомлення учасників ТОВ про намір продати частку чи її частину. Таке повідомлення надсилається учасником товариства, який має такий намір. Воно повинно бути здійснено у письмовій формі та містити інформацію про ціну та розмір частки, що пропонується для відчуження, та інші умови продажу.

Учасники мають 30 днів з дати отримання повідомлення про намір учасника продати частку (частину частки), щоб повідомити продавця про намір скористатися своїм переважним правом. Таке повідомлення також повинно бути зроблене у письмовій формі. Якщо ж відповіді від учасника ТОВ протягом встановленого терміну не надходило, то вважається, що він надав свою згоду на 31-ий день з дати отримання повідомлення, і така частка (частина частки) може бути відчужена третій особі на умовах, які були повідомлені учасникам товариства.

В одній із справ Верховний Суд зробив висновок, що норми ч. 1 та 3 ст. 20 Закону України «Про ТОВ», що у разі відмови учасника товариства від отримання надісланого поштою повідомлення іншого учасника про намір продати свою частку третій особі, що підтверджується відміткою в поштовому повідомленні, і нездійснення ним заяви про намір скористатися своїм переважним правом протягом 30 днів з дати відмови, на 31-ий день така частка може бути відчужена третій особі на раніше повідомлених умовах. У такому разі учасник товариства не має права вимагати в судовому порядку переведення на себе прав і обов'язків покупця частки [156].

Якщо ж учасник товариства, який має намір продати свою частку (частину частки) третій особі, отримав від іншого учасника письмову заяву про намір скористатися своїм переважним правом, такі учасники зобов'язані протягом одного місяця укласти договір купівлі-продажу пропонуваної до продажу частки (частини частки) (ч. 4 ст. 20 Закону «Про ТОВ»).

Описана вище процедура досить чітко регламентована, однак, з нашої точки зору, містить певні труднощі на практиці. Перш за все, це стосується повідомлення про намір продати свою частку. Обґрунтованою є вимога щодо письмової форми такого повідомлення, адже в іншому випадку неможливо було б однозначно встановити момент отримання такого повідомлення учасниками ТОВ, а також дотримання вимог щодо його змісту. На противагу цьому, зазначена норма обумовлює необхідність учаснику ТОВ мати контактні дані, першочергово адреси, всіх учасників ТОВ. Окрім цього, кількісний склад учасників ТОВ може бути значним, що ускладнює процес повідомлення кожного про намір продати частку. Думається, що в зазначений процес доречно було б залучити саме товариство. У його розпорядженні точно знаходиться актуальна контактна інформація всіх учасників ТОВ, яких у відповідний спосіб повідомляють про проведення загальних зборів.

Схожий механізм повідомлення існує в акціонерних товариствах (ч. 4 ст. 7 Закону «Про акціонерні товариства») [167]. Так, акціонер, який має намір продати свої акції третій особі, письмово повідомляє про це решту акціонерів через товариство. Останнє зобов'язане протягом двох робочих днів після отримання письмового повідомлення про намір продати акції направити копії повідомлення всім іншим акціонерам товариства. Це відбувається за рахунок акціонера, який має намір продати свої акції, якщо інше не передбачено статутом товариства.

Такий підхід не потребує додаткового налагодження зв'язків між учасниками ТОВ, пошуку контактних даних, зменшує ризики надіслання повідомлення на застарілі та неактуальні адреси. Водночас це гарантує, що повідомлення учасникам будуть надіслані майже одночасно, адже в товариства є обмежений строк, протягом якого їх слід надіслати. Ми усвідомлюємо можливість закріплення у статуті ТОВ такого алгоритму повідомлення учасників про намір продати свою частку чи її частку. Однак, вважаємо, що в законодавстві повинен бути відображений максимально чіткий та зрозумілий порядок дій.

Підсумовуючи викладене вище, пропонуємо закріпити запропонований вище підхід на законодавчому рівні, виклавши ч. 3 ст. 20 Закону «Про ТОВ» у новій редакції: «3. Учасник товариства, який має намір продати свою частку (частину

частки) третій особі, зобов'язаний письмово повідомити про це інших учасників товариства та поінформувати про ціну та розмір частки, що відчужується, інші умови такого продажу. Повідомлення учасників товариства здійснюється через товариство. Після отримання письмового повідомлення від учасника, який має намір продати свою частку (частину частки) третій особі, товариство зобов'язане протягом двох робочих днів направити копії повідомлення всім іншим учасникам товариства. Якщо інше не передбачено статутом товариства, таке повідомлення здійснюється за рахунок учасника, який має намір продати свою частку (частину частки).

Якщо жоден з учасників товариства протягом 30 днів з дати отримання повідомлення про намір учасника продати частку (частину частки) не повідомив письмово учасника, який продає частку (частину частки), про намір скористатися своїм переважним правом, вважається, що такий учасник товариства надав свою згоду на 31 день з дати отримання повідомлення, і така частка (частина частки) може бути відчужена третій особі на умовах, які були повідомлені учасникам товариства.»

Останнім етапом в процедурі реалізації переважного права учасника на придбання частки чи її частини, що пропонується для продажу третій особі, є укладення відповідного договору. В учасника, що має намір продати свою частку чи її частину, та учасника, який виявив намір скористатися своїм переважним правом на її придбання, є один місяць для того, щоб укласти договір купівлі-продажу пропонуваної до продажу частки (частини частки).

Аналізуючи відповідну норму, варто погодитися з Т.В. Шеметою, яка зазначає, що закріплення наведеного правила сприятиме дисциплінованості учасників господарських відносин та захисту інтересів продавця частки [254, с. 119]. Однак, зі змісту ч. 4 ст. 20 Закону «Про ТОВ» неможливо чітко визначити момент, з якого слід обраховувати місячний строк для укладення договору. Думається, що обчислення такого строку від моменту, коли учасник вияв свій намір придбати частку (частину частки), що пропонується для продажу, є неправильним. Адже до закінчення строку, протягом якого інші учасники можуть виявити своє бажання придбати частку (її

частину), укладення такого договору з тим учасником, що перший повідомив про свій намір скористатися переважним правом, означало б порушення прав інших учасників. Таким чином, доцільно початком перебігу місячного строку для укладення договору купівлі-продажу пропонованої частки (її частини) визначити 31-ий день з дати отримання повідомлення останнім із учасників ТОВ, якому було надіслано повідомлення про намір відчужити частку (її частину). На нашу думку, для забезпечення уніфікованого підходу та однакового правозастосування відповідне положення повинно бути закріплене у ч. 4 ст. 20 Закону «Про ТОВ».

Зазначена норма містить також і правові наслідки ухилення будь-якою із сторін від укладення договору купівлі-продажу пропонованої частки (її частини). У разі ухилення продавця від укладення договору купівлі-продажу покупець має право звернутися до суду із позовом про визнання договору купівлі-продажу частки (її частини) укладеним на запропонованих продавцем умовах. У разі ж ухилення покупця продавець має право реалізувати свою частку третій особі на раніше повідомлених учасникам товариства умовах. Думається, що про ухилення від укладення договору купівлі-продажу пропонованої частки (її частини) можна говорити лише як про умисну бездіяльність, що має триваючий характер, а не як про одноразову відмову від укладення договору у запропоновані іншою стороною час та місце. Крім цього, на нашу думку, не слід говорити про ухилення від укладення договору до завершення відведеного законодавством строку для його укладення. Ухиленням також не вважатиметься неукладення такого договору через обставини непереборної сили. Яскравим прикладом може бути введення воєнного стану на території нашої держави з 24 лютого 2022р. у зв'язку з вторгненням росії.

Закон «Про ТОВ» містить також і правові наслідки порушення переважного права учасника ТОВ на придбання частки (її частини). В такому випадку учасник має право вимагати в судовому порядку переведення на себе прав і обов'язків покупця частки (частини частки). Цей спосіб захисту порушеного права є спеціальним і, як вказує у своїй практиці Верховний Суд [127; 153], він відповідає змісту порушеного переважного права, способу (характеру) його порушення, наслідкам, які спричинило

порушення, а також є найпростішим шляхом, який забезпечує для позивача відновлення та реалізацію відповідного переважного права.

Доцільно звернути увагу на те, що для такої позовної вимоги встановлена спеціальна позовна давність в один рік. Відповідно до ч. 1 ст. 261 ЦК України перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила.

Важливо наголосити, що у приписах ст. 20 Закону «Про ТОВ» йдеться саме про договір купівлі-продажу, а норми щодо переважного права не застосовуються до інших видів договорів, що можуть бути підставою для переходу прав на частку чи її частину в статутному капіталі. Так, переважне право не поширюється на відносини спадкування, правонаступництва, дарування, іншого безоплатного відчуження частки у статутному капіталі ТОВ або ТДВ, а також обмін цієї частки (її частини) на інше індивідуально визначене майно (абз. 2 п. 4.10. Постанови Пленуму Вищого господарського суду України №4 від 25.02.2016 р. «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» [173] (далі – Постанова №4). Водночас учасникам надана можливість встановлювати в статуті ТОВ інший порядок реалізації переважного права учасників товариства (ч. 6 ст. 20 Закону «Про ТОВ»), а тому вони можуть так само поширити дію переважного права на інші правочини. Справді, намагаючись уникнути процедури реалізації учасниками ТОВ переважного права на придбання частки (її частини), поширення набули випадки укладення договорів дарування чи міни частки в статутному капіталі товариства, які мають на меті приховати факт укладення договору купівлі-продажу. Очевидно, що такі правочини є удаваними, що може бути доведено у судовому порядку. Відтак, якщо буде встановлено, що правочин був вчинений сторонами для приховання іншого правочину, який вони насправді вчинили, відносини сторін регулюються правилами щодо правочину, який сторони насправді вчинили. В такому випадку можна було б констатувати факт порушення переважного права інших учасників на придбання частки (її частини) та вимагати переведення прав та обов'язків покупця (Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 01 липня 2021 року у справі № 917/549/20) [153].

Звертаючись з позовною вимогою про переведення прав та обов'язків покупця частки (її частини), позивачі часто поєднують цю вимогу з іншими. Зокрема, найпоширенішими в практиці є такі додаткові позовні вимоги, як визнання недійсним акта приймання-передачі частини частки у статутному капіталі ТОВ та скасування відповідної реєстраційної дії. Перша із названих позовних вимог визнається судами належним способом захисту порушених права та підлягає задоволенню, оскільки відповідно до ст. 17 Закону «Про держреєстрацію» акт приймання-передачі частки у статутному капіталі товариства сам по собі є достатньою підставою для внесення змін до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, у зв'язку з чим переведення прав і обов'язків покупця частини частки на позивача без визнання недійсним цього акту не призведе до захисту прав та законних інтересів позивача [153].

Щодо позовної вимоги про скасування реєстраційної дії, пов'язаної зі зміною складу учасників ТОВ, то слід звернути увагу на висновки Верховного Суду, викладені у постанові Великої Палати Верховного Суду від 22 жовтня 2019 року [134]. Верховний Суд наголошує на тому, що ця вимога не є належним та ефективним способом захисту порушених прав, оскільки відповідно до ч. 2 ст. 17 Закону «Про держреєстрацію», норми якого є спеціальними для зазначених товариств, судові рішення про скасування попередніх реєстраційних записів стосовно ТОВ, не можуть бути підставою для внесення змін до Єдиного державного реєстру юридичних осіб.

Згідно з пунктом 4 Глави VIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону «Про ТОВ» до внесення відповідних змін до Господарського процесуального кодексу України при розгляді справ, порушених за позовною вимогою про переведення прав та обов'язків покупця застосовуються такі правила:

1) позивач зобов'язаний внести на депозитний рахунок суду грошові кошти в розмірі, сплаченому покупцем на виконання договору купівлі-продажу частки (частини частки), визначеному в ухвалі суду;

2) невиконання вимоги про внесення грошових коштів на депозитний рахунок суду є підставою для залишення позову без розгляду;

3) суд у своєму рішенні вирішує питання про перерахування грошових коштів, внесених на депозитний рахунок суду, покупцю або про їх повернення.

Цей механізм є гарантією захисту прав та інтересів первісного покупця частки, проданої з порушенням переважного права учасника товариства. Адже у випадку задоволення позову, покупцю частки повертаються в повному обсязі сплачені ним грошові кошти на виконання умов договору. Отже, судовому захисту підлягає як порушене переважне право учасника, так і право первісного покупця частки, права якого будуть захищені внаслідок задоволення позову про переведення прав та обов'язків покупця (п. 91 постанови Великої Палати Верховного Суду від 01 червня 2021 року) [127]. У цій же справі Велика Палата Верховного Суду також вказує, що покупець за договором купівлі-продажу не позбавлений можливості перевірити законність та добросовісність дій продавця та прослідкувати за дотриманням переважного права купівлі частки інших учасників товариства, що позбавляє можливості визнання договору недійсним.

Цікавою видається норма ч. 6 ст. 20 Закону «Про ТОВ», відповідно до якої статутом ТОВ може бути передбачений обов'язок учасника товариства, який має намір продати частку (частину частки) третій особі, провести спершу переговори щодо її продажу з іншими учасниками товариства. Це положення може бути внесеним до статуту, змінене чи виключене з нього одностайним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь всі учасники товариства. Думається, що закріплення у статуті такого обов'язку учасника ТОВ без його детальної регламентації не дасть можливості ефективно застосувати цей правовий інструментарій, а ще гірше – може створити цілу низку проблем на практиці. Зокрема, у статуті слід було б роз'яснити, чи переговори це процедура, що має на меті замінити механізм переважного права учасників ТОВ на придбання частки, або ж такі переговори повинні проводитися до офіційного надіслання повідомлення про намір продати частку чи її частину. Також доцільно, на нашу думку, деталізувати формат переговорів: чи проводяться вони з усіма учасниками ТОВ спільно, чи можуть бути проведені з кожним учасником окремо. З огляду на те, що переговори по своїй суті це процес обміну думками щодо певного питання, спосіб пошуку компромісу, вони не обов'язково можуть призвести до формування єдиної позиції, спільного рішення усіх учасників ТОВ. Відтак, доречно було б також визначити, які цілі сторони прагнуть досягнути в результаті

проведених переговорів, а також те, які їх подальші дії, якщо поставлені цілі досягнуті не будуть.

Ще одним важливим моментом, який не регламентовано у Законі «Про ТОВ», є можливість уступки переважного права іншим особам. Як відомо, Законом України «Про акціонерні товариства» (ч. 6 ст. 7) не допускається уступка переважного права акціонерів на придбання акцій товариства, що пропонуються їх власником до відчуження третій особі. З огляду на відсутність такої прямої заборони у Законі «Про ТОВ», думається, що на практиці уступка переважного права щодо ТОВ таки можлива. Водночас прослідковується певна непослідовність законодавчих підходів. Як вже неодноразово наголошувалось, для ТОВ характерна певна замкненість, закритість, максимальне збереження складу учасників та убезпечення їх від вступу до товариства сторонніх осіб. В той же час, якщо допустити можливість уступки переважного права на придбання частки, то це б означало можливість переходу такого права до третіх осіб та набуття ними частки (її частини) першочергово щодо учасників ТОВ. З іншої сторони, якщо уступка переважного права відбудеться між учасниками ТОВ, то буде порушено принцип пропорційності придбання частки (її частини), що пропонується для продажу. З огляду на викладене вище, пропонуємо доповнити ст. 20 Закону «Про ТОВ» частиною 9 такого змісту: *«Уступка переважного права на придбання частки (частини частки) іншого учасника товариства, що продається третій особі, не допускається».*

Відповідно до ст. 21 Закону «Про ТОВ» учасник ТОВ має право відчужити свою частку (частину частки) у статутному капіталі товариства оплатно або безоплатно. Відчуженню підлягає лише частка чи та її частина, яка є оплаченою.

Досліджуючи договори, спрямовані на передання майна у власність, О.С. Яворська зазначає, що договірні конструкції в цій системі об'єднані спільною метою – передання права власності від однієї особи до іншої. В одних договорах ця мета є основною і чітко виражена – договори купівлі-продажу, дарування, в інших – передання права власності взаємопов'язане з іншими, не менш вагомими для сторін інтересами. Зокрема, за договорами ренти, довічного утримання, спадковим договором передання права власності – не самоціль, воно поєднане з прагненням

власника одержувати утримання, рентні платежі чи інші види зустрічного задоволення від набувача [257, с. 84-85].

Вінтоняк Н.Д. зазначає, що різноманітність договорів, згідно з якими здійснюється відчуження корпоративних прав, можна об'єднати в договори на відчуження корпоративних прав, де одна сторона зобов'язується передати іншій стороні корпоративні права на умовах, визначених договором. Предметом таких договорів завжди виступають корпоративні права [36, с. 121].

Будь-який правочин з відчуження (відступлення) частки є двостороннім, тобто на його укладення необхідна згода учасника, який відчужує (відступає) частку і згода набувача частки. Якщо сторони або особа певним чином називають правочин, який нею/ними вчиняється, але, по суті, він відповідає ознакам іншого правочину, мають застосовуватися норми, що регулюють цей останній правочин.

Схожа позиція була викладена і в судовій практиці, де вказувалось на те, що відступлення частки не є окремим видом правочину, перехід права власності на частку відбувається шляхом її купівлі-продажу, дарування, міни тощо [129].

Щодо умов договору на відчуження частки у статутному капіталі ТОВ, то варто загалом підтримати думку В.М. Кравчука, який виділяє наступні умови: предмет договору, а саме спосіб відчуження частки шляхом купівлі-продажу, міни, дарування, тощо; ідентифікаційні ознаки товариства (дата та місце реєстрації, повне та скорочене найменування відповідно до установчих документів, ідентифікаційний код, місцезнаходження); розмір частки, що відчужується у грошовому і процентному виразі; сума договору; інші умови, передбачені для таких договорів [82, с. 62]. Водночас доцільно наголосити, що не всі перелічені вище умови є істотними умовами договору про відчуження частки. Навряд чи можна ідентифікаційні ознаки товариства віднести до істотних умов відповідного договору.

Слід зауважити, що до прийняття Закону «Про ТОВ» дискусійним було питання визначення предмета договору відчуження частки. Одні науковці вважали, що предметом цього договору є корпоративні права [33, с. 50], інші зазначали, що первинною є частка в статутному капіталі, а вторинними – корпоративні права, які виникають у набувача права власності на частку [83]. Враховуючи положення

чинного законодавства, можна стверджувати, що предметом договору про відчуження корпоративних прав є частка (її розмір) у статутному капіталі ТОВ, що відчужується. До істотних умов такого договору слід також віднести ціну договору. У разі, якщо договір, за яким виникнення, зміна чи припинення прав та обов'язків щодо відчуження частки у статутному капіталі товариства обумовлені обставинами, останні, як і строк дії договору, також віднесені ч.5 ст. 21 Закону «Про ТОВ» до істотних умов такого договору.

В Законі «Про ТОВ» відсутні вимоги щодо форми та нотаріального посвідчення договору відчуження частки. Тому, видається, повинні застосовуватися загальні норми статей 205–209 ЦК України, які не виключають можливість нотаріального посвідчення на вимогу сторони цього договору. Цікаво, що законодавець надає можливість учаснику товариства встановити вимогу нотаріального посвідчення правочину з відчуження чи застави частки такого учасника у статутному капіталі відповідного товариства. Відомості про встановлення чи скасування такої вимоги вносяться до Єдиного державного реєстру юридичних осіб (п. 8-1 ч. 2 ст. 9 Закону «Про держреєстрацію»). Така вимога учасника, а також скасування учасником цієї вимоги є одностороннім правочином та підлягає нотаріальному посвідченню. Це підтверджується також і нормами Закону України «Про нотаріат», яким нотаріальне посвідчення відповідної вимоги віднесено до нотаріальних дій, що вчиняють нотаріуси (п. 1 ч. 1 ст. 34) [177].

Водночас слід звернути увагу на приписи ч. 5 ст. 21 Закону «Про ТОВ». У ній чітко закріплено вимогу щодо письмової форми договору відчуження частки, за яким виникнення, зміна чи припинення прав та обов'язків щодо відчуження частки у статутному капіталі товариства обумовлені обставинами.

На практиці договори щодо відчуження частки можуть укладатися і в усній формі, що часто й відбувається. Це пов'язано із законодавчо закріпленою можливістю для державної реєстрації змін до відомостей про розмір статутного капіталу, розміри часток у статутному капіталі чи склад учасників ТОВ подавати лише акт приймання-передачі частки (частини частки) у статутному капіталі товариства (п.3 ч. 5 ст. 17 Закону «Про держреєстрацію»)

Надаючи належну оцінку акту приймання приймання-передачі частки в статутному капіталі ТОВ, Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду погодився із висновком судів нижчих інстанцій про те, що акт приймання-передачі майна є правочином, який підтверджує волевиявлення сторін, має юридичні наслідки – набуття та припинення права власності на корпоративні права (Постанова КГС у складі ВС від 25 лютого 2020 року) [158].

В цьому аспекті варто звернути увагу на неоднозначність у правовому регулюванні моменту виникнення прав на частку у статутному капіталі ТОВ. Очевидно, що право власності на частку, що є майном за договором виникає з моменту передання такої частки (ст. 334 ЦК України), тобто з моменту підписання акта приймання-передачі. Але можливість реалізації прав, що впливають з такої частки, настає винятково після внесення змін до відомостей у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб. Тому, для уникнення непорозумінь та зловживань в процесі здійснення корпоративних прав після відчуження частки в статутному капіталі ТОВ І. Ромащенко цілком слушно пропонує доповнити статтю 21 Закону «Про ТОВ» новою частиною такого змісту: «Після переходу права на частку в статутному капіталі до третьої особи й до внесення змін до Єдиного державного реєстру, особа, яка набула право на частку (її частину), не вважається учасником товариства в межах відповідної відчуженої частки (її частини), а особа, яка передала право на частку (її частину), не може здійснювати права в межах відповідної частки» [197].

Неоднозначним для нашої правової системи є підхід, що викладений в законодавстві штату Делавер в частині передачі часток в статутному капіталі компанії третім особам. Так, згідно з п. а § 18-702 Закону штату Делавер учасник компанії має право відступити свою частку (interest) в цілому або її частину. Відчуження частки само по собі не наділяє набувача частки правом на участь в управлінні компанією та не тягне за собою набуття особою статусу учасника товариства, проте уступка частки припиняє статус учасника, який відчужує свою частку [115, с. 41].

До прийняття Закону «Про ТОВ» в національних нормах був відображений підхід, за яким набувачами за договором про відчуження частки могли бути один або декілька учасників ТОВ, а заборона щодо відчуження частки третім особам, могла

міститися лише в статуті. Тому, як справедливо зауважував В.В. Сазонов, прийняття рішень зборами учасників товариства про заборону відчуження частки третій особі, за умови, що статутом це не передбачено або дозволено, не можна вважати достатньою правовою підставою для заборони відчуження частки [202, с. 112].

Обмеження кола осіб, яким може бути відчужена частка, лише учасниками, покликане захистити учасників, які залишаються в товаристві, від впливу третіх осіб. Заборона на відчуження частки в статутному капіталі третім особам є, звичайно, певним обмеженням прав учасника. Коло осіб, які потенційно здатні придбати його частку, звужується і обмежується лише учасниками товариства. Якщо продаж частки третім особам статутом товариства заборонено, а інші учасники набувати частку не бажають, учасник має право одержати вартість своєї частки шляхом виходу з товариства. Тому його майнові права формально не порушуються [201, с. 52].

Станом на зараз приписи ч. 2 ст. 21 Закону «Про ТОВ» закріпили дещо інший підхід. Тепер статутом товариства може бути встановлено, що відчуження частки (частини частки) та надання її в заставу допускається лише за згодою інших учасників. Відповідне положення може бути внесене до статуту або виключене з нього одностайним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь всі учасники товариства.

Такий підхід, на нашу думку, є досить радикальним, адже дає широкі можливості для зловживання відповідним правом учасниками ТОВ. Якщо така норма буде відображена у статуті товариства, то по суті будь-який учасник, незалежно від розміру його частки в статутному капіталі та мотивів, може виявити незгоду із відчуженням чи передачею у заставу частки (її частини). Як наслідок, учасник, що має намір відчужити (передати у заставу) свою частку (її частину), втратить таку можливість, що, як видається, буде порушенням його права вільно розпоряджатися своєю власністю. Тому ми вважаємо, що право відмовити учаснику у відчуженні його частки (частини частки) не повинно розглядатися, як безумовне та необмежене. Думається, що воно мало б бути врівноваженим, збалансованим з правом учасника відчужити свою частку (її частину) чи передати її в заставу.

Можна припустити, що учасник, який не надає своєї згоди на відчуження чи передання у заставу частки (частини частки) іншим учасником, робить це або з позиції наявності власного інтересу (наприклад, він сам бажає придбати таку частку чи отримати її в заставу) або з метою захисту законних інтересів ТОВ. У першому випадку учасник, вочевидь, має іншу правову можливість – переважне право на придбання частки (частини частки), що пропонується для продажу, яка здатна більш ефективно забезпечити законний інтерес такого учасника. Щодо другої ситуації – захист інтересів товариства – то важливим тут є відсутність власної зацікавленості у набутті частки, а перехід прав на неї чи передання її у заставу може викликати негативні наслідки для ТОВ (наприклад, частка перейде до особи-конкурента ТОВ). Однак, для таких випадків існує можливість придбання товариством частки у власному статутному капіталі, яка регламентована ст. 25 Закону «Про ТОВ», про що йтиметься далі.

Стаття L223-14 Комерційного кодексу Франції містить норму, що дозволяє продавати третій особі частку в статутному капіталі товариства лише за згодою більшості учасників, які володіють щонайменше 50 % статутного капіталу, якщо статут не передбачає більшу більшість. Однак, якщо товариство відмовилося дати згоду на передачу, учасники зобов'язані протягом трьох місяців з моменту цієї відмови придбати або спонукати до придбання частки, крім випадків, коли продавець відмовляється від передачі своєї частки. Якщо після закінчення терміну не було прийнято жодного з рішень, передбачених вище, учасник відчужити свою частку третій особі [7].

Зважаючи на викладене вище, з метою мінімізації ризиків зловживання учасниками ТОВ своїми правами пропонуємо при закріпленні в статуті товариства положення про необхідність отримання згоди інших учасників на відчуження частки (частини частки) та надання її в заставу встановлювати правові наслідки відсутності згоди учасників ТОВ у вигляді обов'язку викупити відповідну частку (її частину) незгідним (-ими) учасником (-ами) або ж самим товариством. У разі невиконання обов'язку щодо викупу частки (частини частки) протягом чітко встановленого строку,

учасник повинен отримати можливість відчужити частку (її частину) будь-якій особі на власний розсуд.

Цікава практика щодо відчуження частки в статутному капіталі існує в Нідерландах. Згідно зі ст. 336 книги II Цивільного кодексу Нідерландів допускається так званий примусовий продаж частки учасника, який своєю поведінкою завдав чи завдає шкоди товариству, і подальше володіння ним часткою неприпустиме. В такому випадку один або кілька учасників, які одноосібно або спільно володіють щонайменше 30 % статутного капіталу, можуть подати позов до суду про примусовий перехід прав на частку такого учасника [17]. Зважаючи на те, що тут йдеться про певну відповідальність за спричинену товариству шкоду, можна провести певну паралель із інститутом виключення учасника з товариства. Однак, відмінність в цьому випадку полягає в тому, що учаснику, до якого застосовується відповідний захід впливу, не лише виплачується ринкова вартість його частки, але й відбувається перерозподіл часток у статутному капіталі, а не його зменшення на розмір примусово викупленої частки.

Вітчизняне законодавство не містить аналогічних норм, однак, думається, що у корпоративному договорі можна закріпити обов'язок продати частку в статутному капіталі у разі настання певних обставин чи у випадку невиконання чи неналежного виконання корпоративних обов'язків тощо. Оскільки в цьому випадку йдеться про договірний обов'язок продати частку в статутному капіталі, то у випадку його невиконання можна звертатися до суду з відповідною вимогою. Тобто у разі завдання шкоди товариству чи перешкоджанню його діяльності у нас буде чіткий алгоритм дій щодо учасника-порушника. Його відповідальність за дії чи бездіяльність означатиме примусовий продаж його частки другій стороні за корпоративним договором. Втім варто бути вкрай обережним з огляду на існування переважного права на придбання частки й іншими учасниками ТОВ нарівні з тим учасником, що виступає стороною корпоративного договору.

Набуття товариством частки у власному статутному капіталі регламентовано у ст. 25 Закону «Про ТОВ». Воно може відбутися як на підставі безоплатного, так і відплатного договору. В останньому випадку відповідний договір укладається лише

за одностайним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь всі учасники товариства (ч. 2 ст. 25 Закону «Про ТОВ»). Вказана норма є імперативною і не може бути змінена у статуті ТОВ.

Істотною умовою придбання товариством частки у власному статутному капіталі є формування резервного капіталу на день такого придбання у розмірі ціни придбання викупленої частки, який не може використовуватися для здійснення виплат на користь учасників такого товариства. Вказана умова є обов'язковою, якщо в результаті придбання частки розмір статутного капіталу не буде зменшено на розмір такої частки (ч. 1 ст. 25 Закону «Про ТОВ»). Втім, формулювання норми залишає відкритим питання про необхідність дотримання умови про формування резервного капіталу у разі, якщо в результаті придбання товариством частки у власному статутному капіталі його буде зменшено на суму, що відповідає частині викупленої частки. Думається, що в такому випадку резервний капітал все ж повинен формуватися, але в розмірі ціни, що відповідає тій частині викупленої частки, на який статутний капітал зменшуватися не буде.

Відповідно до ч. 4 ст. 25 Закону «Про ТОВ» на ТОВ покладено додатковий обов'язок у зв'язку з придбанням ним частки у власному статутному капіталі без зменшення статутного капіталу. Так, товариство зобов'язане здійснити відчуження такої частки відплатно не пізніше ніж через один рік з дня придбання частки (частини частки). Інший строк може бути встановлено статутом товариства. У статуті ТОВ також можна встановити обмеження щодо відчуження або обтяження товариством частки (частини частки) у власному статутному капіталі (ч. 7 ст. 21 Закону «Про ТОВ»). Відповідні положення можуть бути внесені до статуту товариства, змінені або виключені з нього одностайним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь усі учасники товариства. Варто акцентувати на тому, що у законодавстві відсутні правові наслідки невиконання вимоги щодо відплатного відчуження раніше придбаної товариством частки, тому така норма є в більшості декларативною і важко реалізується на практиці.

Товариство може укладати договори, за якими виникнення, зміна чи припинення прав та обов'язків щодо відчуження частки у власному статутному капіталі

обумовлені обставинами. Однак, укладення таких договорів можливе лише якщо така частка належить товариству (ч. 6 ст. 21 Закону «Про ТОВ»).

Як відомо, за загальним правилом власнику частки в статутному капіталі ТОВ належить весь комплекс корпоративних прав та обов'язків, яким володіють інші учасники ТОВ. На противагу цій вже усталеній позиції, придбання товариством частки у власному статутному капіталі не надає йому аналогічний комплекс корпоративних прав та обов'язків, як і в інших учасників. Згідно з ч. 3 ст. 25 Закону «Про ТОВ» частки, що належать товариству, не враховуються при визначенні результатів голосування на загальних зборах учасників при розподілі прибутку товариства, а також при розподілі майна товариства у разі його ліквідації. Втім, таке формулювання норми дозволяє зробити висновок про наявність (з певними винятками) у ТОВ, зокрема, права на участь в управлінні цим же товариством. Відповідне корпоративне право ТОВ буде реалізовуватися виконавчим органом цього ТОВ. В той же час, хоч голоси, що припадають на частку, яка була набута ТОВ, не враховуються при вирішенні питань про розподіл прибутку, це не забороняє учасникам прийняти рішення про виплату дивідендів, зокрема, і на частку, що належить ТОВ.

З цього приводу Верховний Суд висловлює позицію, про недопустимість ототожнення частки учасника у статутному капіталі товариства з часткою, яка належить самому товариству у цьому товаристві. Він наголошує на тому, що учасником товариства не може бути саме товариство, а наявність у нього частки не наділяє його правами і обов'язками учасника, оскільки це суперечить сутності корпоративних правовідносин. Володіння товариством часткою у своєму статутному капіталі є обмеженим як тимчасовістю (один рік з моменту придбання з обов'язком її відчуження), так і порядком корпоративного управління (неможливість голосування на загальних зборах цього товариства). Отже, голоси, що припадають на частку, яка належить самому товариству, не враховуються під час визначення результатів голосування на загальних зборах учасників з будь-яких питань [155].

Резюмуючи проаналізовані норми щодо відчуження частки у статутному капіталі ТОВ, слід наголосити на винятковій ролі статутного регулювання значного

кола відносин, що можуть виникнути у відповідному процесі. Законодавець не лише закріплює базові положення та вимоги щодо відчуження частки, переважного права учасника на придбання частки, умови та правові наслідки набуття товариством частки у власному статутному капіталі, але й розкриває перед учасниками ТОВ широкі можливості щодо власної регламентації особливостей, порядку реалізації прав, строків тощо.

Другим похідним способом набуття корпоративних прав та обов'язків є перехід частки у статутному капіталі ТОВ до спадкоємця або правонаступника учасника-юридичної особи в процесі реорганізації.

Щодо правонаступництва в корпоративних правовідносинах Л.В. Сіщук пропонує його розглядати як перехід корпоративних прав як єдиного цілого, що включає комплекс прав майново-організаційного характеру, від учасника корпоративної організації до іншого суб'єкта права (учасників товариства, товариства, третіх осіб), що замінює його у правовідношенні в силу закону або договору, за винятком тих випадків, у яких правонаступництво не допускається [211, с. 67-68].

В порядку спадкування набуття корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ є можливим тільки у випадку, якщо спадкодавець володів корпоративними правами ТОВ та має спадкоємців або залишив заповіт [229, с. 49]. Слід погодитися із думкою Кухарева О.Є. про те, що якщо спадкоємець успадкував право на частку у статутному капіталі ТОВ, це ще не означає, що він автоматично набув корпоративних прав щодо юридичної особи [89].

Ця ж позиція висловлена і Великою Палатою Верховного Суду в п. 35 Постанови від 11 вересня 2019 р., де наголошується, що корпоративні права лише фактом спадкування не набуваються [130].

До спадкоємця фізичної особи нового учасника ТОВ переходить частка у статутному капіталі, яка є виразом майнових повноважень учасника [244, с. 100]. Сазонов В. зазначає, що у зв'язку із набуттям майнових корпоративних прав в учасника виникають немайнові корпоративні права [202, с. 68]. З цього приводу С. Рабовська наголошує, що разом із статусом учасника та комплексом майнових прав і

обов'язків спадкоємець набуває також і таких особистих немайнових прав, як право участі в управлінні товариством у порядку, визначеному в установчому документі, крім випадків, встановлених законом [181, с. 67].

Для формулювання підстави набуття окреслених прав та обов'язків спадкоємцями звернемося до відповідного порядку. Системний аналіз статей Закону «Про ТОВ» та ЦК України, ч. 5 ст. 17 Закону «Про держреєстрацію» дає право виділити такі його етапи:

1) смерть спадкодавця – учасника товариства. На підтвердження факту смерті спадкодавця нотаріус може прийняти свідоцтво органу реєстрації актів цивільного стану про смерть спадкодавця. Повідомлення чи інші документи про загибель його на фронті, видані командуванням військової частини, адміністрацією госпіталю, військовим комісаріатом чи іншими органами Міністерства оборони України, рішення суду про встановлення факту смерті або оголошення спадкодавця померлим потребує відповідної реєстрації в органах РАЦС;

2) прийняття спадкоємцем спадщини й одержання свідоцтва про право на спадщину. Відповідно до ч. 1 ст. 1269 ЦК України кожен спадкоємець, який прийняв спадщину, має право на одержання свідоцтва про право на спадщину. Видача свідоцтва про право на спадщину – це констатація факту прийняття спадщини спадкоємцем, засвідчення правонаступництва, що відбулось актом прийняття спадщини із зворотною силою до моменту її відкриття.

В науковій доктрині пропонується виділяти також етап закликання до спадщини, що передує її прийняттю. Ромовська З.В. цілком справедливо зауважує, що це закликання не розуміється як безпосереднє усне чи письмове звернення нотаріуса до спадкоємців з пропозицією прийняти спадщину, а лише як надання їм права на спадкування [198, с. 24].

3) звернення до державного реєстратора з заявою про державну реєстрацію змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб.

Разом із такою заявою державному реєстратору подається заява про вступ до ТОВ, нотаріально засвідчена копія свідоцтва про право на спадщину, документ про сплату адміністративного збору.

4) державна реєстрація змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб. Проведення реєстраційних дій відбувається впродовж 24 годин після надходження документів до державного реєстратора, крім вихідних і святкових днів [172].

Варто відзначити, що перехід частки спадкодавця до його спадкоємців не вимагає отримання згоди учасників товариства (ч. 1 ст. 23 Закону «Про ТОВ») та внесення змін до статуту товариства (ч. 5 ст. 11 Закону «Про ТОВ»). Отже, зміна складу учасників у такому випадку не оформлюється рішенням загальних зборів ТОВ. Такий законодавчий підхід до врегулювання порушеного питання заслуговує підтримки, адже М. Ліхачова та О. Піголь слушно відзначають, що окреслені правила «значно спрощують життя спадкоємців часток і не дають змогу несумлінним учасникам товариства перешкодити правонаступнику в повному обсязі скористатися своїми правами на управління» [93]. ТОВ та інші учасники товариства, як правило, дізнаються про зміну складу його учасників із листа державного реєстратора, який містить виписку з Єдиного державного реєстру юридичних осіб і надсилається таким особам у день проведення державної реєстрації відповідних змін поштовим відправленням з описом вкладення на відому електронну пошту таких осіб (ч. 4 ст. 24 Закону «Про держреєстрацію»).

З аналізу наведених законодавчих положень, можна дійти висновку про те, що спадкоємець (правонаступник) може самостійно звернутись до державного реєстратора із заявою про вступ до товариства без будь-якої згоди інших учасників ТОВ. Ці новели Закону «Про ТОВ» щодо набуття корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ в порядку спадкування значно спрощують порядок вступу нового учасника- правонаступника до ТОВ.

Якщо ж спадкоємці не звертаються із заявою про вступ до товариства протягом року з дня закінчення строку для прийняття спадщини, товариство може виключити учасника з товариства. Таке рішення приймається без врахування голосів учасника,

який виключається, і лише у тому випадку, якщо його частка у статутному капіталі становить менше 50 відсотків (ч. 2 ст. 23 Закону «Про ТОВ»). Очевидно, що в даній нормі йдеться про виключення померлого учасника з ТОВ, адже його спадкоємці учасниками ТОВ так і не стали, бо не подали відповідної заяви про вступ. З іншого боку, виключення особи, яка померла, видається дещо незвичним, адже сам термін «виключення» асоціюється з певними санкціями за невиконання чи неналежне виконання обов'язків. Зрештою, це підтверджується і тим, що учасника можуть виключити за прострочення внесення його вкладу. Думається, що тут було б доречно застосувати іншу термінологію, як от – вибуття учасника у зв'язку з його смертю чи анулювання частки (детальніше про це у наступному підрозділі цієї роботи).

Цікаво, що учасникам надається можливість приймати й інші рішення у разі смерті учасника ТОВ та не вступу до нього спадкоємців. Це можуть бути рішення, пов'язані з ліквідацією товариства. Приймати такі можна лише у разі, якщо частка померлого учасника у статутному капіталі ТОВ становить 50 % або більше. Цілком зрозуміло, що, як і в попередньому випадку, голоси померлого учасника не враховуються.

Стосовно спадкування неоплаченої частки, то варто зазначити, що чинне законодавство не містить заборони, але й не дає чіткого розуміння окремих аспектів. Цілком реальною може виявитися ситуація, що після державної реєстрації товариства у піврічний строк, відведений законодавцем для формування статутного капіталу ТОВ, учасник товариства помирає так і не внісши свій вклад. У такому разі до спадкоємців переходить не тільки оплачена частина частки, але й обов'язок оплатити ту частину частки, яка не була оплачена спадкодавцем до його смерті. Це обґрунтовується ст. 1218 ЦК України, згідно з якою до складу входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті. Водночас слід звернути увагу на той факт, що обов'язок внести неоплачену частину вкладу в спадкоємця виникає з часу прийняття спадщини і не пов'язаний з фактом подання його заяви про вступ до товариства. Тому, навіть якщо спадкоємець не бажає брати участь в товаристві та не подаватиме

відповідної заяви державному реєстратору, у нього все одно буде обов'язок внести вклад в статутний капітал ТОВ.

З огляду на строк прийняття спадщини, закріплений у ст. 1270 ЦК України, – 6 місяців з моменту її відкриття, є велика ймовірність того, що після прийняття спадщини спадкоємцем буде порушено піврічний строк, наданий для внесення вкладів при створенні ТОВ. В такому випадку до нього мали б застосовуватися такі ж правові наслідки, які були б і для спадкодавця, – ст. 15 Закону «Про ТОВ»: надіслано попередження про прострочення, надано додатковий строк для внесення вкладу, а у разі несплати протягом відведеного строку – прийняття відповідних рішень загальними зборами ТОВ. Однак, проблема в цьому випадку пов'язана з тим, що формулювання ст. 15 Закону «Про ТОВ» дає можливість застосовувати описаний алгоритм до учасників товариства. У нашому ж випадку, спадкоємець не вважатиметься учасником ТОВ до моменту державної реєстрації змін до відомостей, що містяться у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, за його ж заявою. Тому, ми вважаємо, що застосування приписів ст. 15 Закону «Про ТОВ» можливе лише після подання спадкоємцем заяви про вступ до ТОВ та проведення відповідної реєстраційної дії, що означатиме набуття ним статусу учасника ТОВ. Саме тому пропонуємо внести зміни у ст. 15 Закону «Про ТОВ», де вказати на можливість застосування відповідних норм після вступу спадкоємця до товариства.

Спадкування частки у статутному капіталі ТОВ можливе як за законом, так і за заповітом. В правовій доктрині обґрунтовується можливість здійснювати корпоративні права померлого учасника шляхом застосування заповіту з умовою. Н.С. Бутрин пропонує до умов заповіту віднести, зокрема, позбавлення спадкоємців права вести справи товариства або заборона спадкоємцю брати участь в управлінні юридичною особою до досягнення певного віку [34, с. 144]. Не заперечуючи загалом можливості складення заповіту з умовою у разі, коли до складу спадщини включається частка в статутному капіталі ТОВ, але при цьому слід звернути увагу на ст. 1242 ЦК України, відповідно до якої умова, визначена в заповіті, має існувати на час відкриття спадщини.

Як уже було зазначено вище, для проведення реєстраційних дій, пов'язаних зі вступом спадкоємця частки в статутному капіталі до такого товариства, ним, серед інших документів, подається також і нотаріально завірена копія свідоцтва про право на спадщину. Останнє видається спадкоємцям після закінчення шести місяців з часу відкриття спадщини (ч. 1 ст. 1298 ЦК України). Такий строк може бути і значно довшим у випадку, якщо наявний спір між спадкоємцями. В такому випадку видача свідоцтва про право на спадщину, до якої може входити і частка в статутному капіталі ТОВ, буде призупинена до моменту набрання законної сили рішенням суду. Це підтверджується ч. 4 ст. 42 Закону України «Про нотаріат», згідно з якою за обґрунтованою письмовою заявою заінтересованої особи, яка звернулася до суду, та на підставі отриманого від суду повідомлення про надходження позовної заяви заінтересованої особи, котра оспорує право або факт, про посвідчення якого просить інша заінтересована особа, вчинення нотаріальної дії зупиняється до вирішення справи судом [177]. Наведене вище означає, що видача свідоцтва про прийняття спадщини, а відтак і можливість звернутися до державного реєстратора із заявою про вступ до товариства, може відбутися через значний період часу, протягом якого здійснення корпоративних прав, що впливають з цієї частки, є неможливим. Особливі труднощі виникають у разі, коли частка, що підлягає спадкуванню, складає більше 50 % статутного капіталу ТОВ. Водночас можливі й випадки спадкування частки розміром 100% статутного капіталу у разі смерті єдиного учасника ТОВ. Фактично, протягом всього періоду часу від моменту смерті і до внесення змін до відомостей про юридичну особу, управління таким ТОВ буде неможливим чи значно утрудненим.

Є кілька варіантів виходу з описаної вище ситуації. Перший врегульовано главою 88 ЦК України «Виконання заповіту», з норм якої вбачається досить ясна вказівка на широкі повноваження виконавця заповіту щодо здійснення прав і повноважень учасника, який помер. Виконавець заповіту може не тільки вживати заходів щодо охорони спадкового майна (пункт 1 частини 1 статті 1290 ЦК України), а й, зокрема, управляти спадщиною (пункт 4 частини 1 статті 1290 ЦК України). Видається, що як вжиття заходів щодо охорони спадкового майна, так і управління

спадщиною передбачають вчинення дій, направлених на недопущення зниження ринкової вартості частки. З цією метою виконавець заповіту повинен брати участь у загальних зборах учасників і голосувати відповідним чином, а в певних випадках (коли це необхідно для недопущення зниження вартості частки у статутному капіталі, яка входить до складу спадщини) ініціювати скликання загальних зборів учасників. Відповідно до статті 1292 ЦК виконавець заповіту підконтрольний спадкоємцям [124, с. 22-23]. Важливо, що виконавець заповіту може бути призначений не лише спадкодавцем у заповіті, але й судом, нотаріусом, а також спадкоємцями. Виконавець заповіту може управляти спадщиною, в тому числі і часткою в статутному капіталі ТОВ, що туди включено, як самостійно, так і шляхом укладення відповідного договору з іншою особою.

Іншим правовим механізмом забезпечення діяльності ТОВ після смерті учасника зі значною чи навіть стовідсотковою часткою у статутному капіталі є інститут управління спадщиною. Про можливість його застосування свого часу писав ще В. Крат у своєму науковому висновку щодо управління часткою в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю. Він акцентував на тому, що потреба у вчиненні відповідних юридичних дій з управління спадщиною щодо частки в статутному капіталі ТОВ направлена фактично на забезпечення функціонування ТОВ. Якщо припустити, що неможливо застосувати конструкцію управління спадщиною, то протягом такого тривалого строку це може негативно позначитися на майновому стані відповідного ТОВ [84].

Управління спадщиною відбувається на підставі відповідного договору, що укладається спадкоємцями, нотаріусом, органом місцевого самоврядування або виконавцем заповіту. Логічною, на нашу думку, видається позиція Кухарєва О.Є., що наявність у складі спадщини права на частку у статутному капіталі ТОВ свідчить про необхідність укладення договору управління із професійним управителем – спеціалістом у сфері корпоративного права [89]. В той же час слід наголосити на відсутності такої вимоги на законодавчому рівні. Приписи ч. 3 ст. 61 Закону України «Про нотаріат» також вказують на те, що якщо у складі спадщини є корпоративні права для управління ними, нотаріус (у сільських населених пунктах – посадова особа

органу місцевого самоврядування) призначає управителя спадщини із числа спадкоємців або виконавців заповіту, а в разі їх відсутності – укладає договір на управління спадщиною з іншою особою [177]. Але і в цьому акті не встановлено жодних вимог до управителя незалежно від того, чи призначається він з числа спадкоємців, виконавців заповіту чи є сторонньою до них особою.

В сучасній правовій літературі припинення юридичних осіб з правонаступництвом пов'язують із переходом єдиного майнового комплексу юридичних осіб-правопередників до їх правонаступників, в результаті якого відбувається припинення юридичних осіб-правопередників та, як правило, утворення нових юридичних осіб (за винятком приєднання, в результаті якого відбувається лише припинення юридичних осіб) [256, с. 6-7].

За загальним правилом, реорганізація юридичної особи – це добровільний крок, пов'язаний з прийняттям відповідних рішень учасниками ТОВ, що припинятиметься (або з якої здійснюватиметься виділ). Втім, варто звернути увагу на те, що можливими є випадки примусової реорганізації. Йдеться про примусовий поділ суб'єкта господарювання, що зловживає монопольним (домінуючим) становищем на ринку, у порядку ст. 53 Закону України «Про захист економічної конкуренції» [176]. Прийняття відповідного рішення віднесено до компетенції Антимонопольного комітету України і є його правом, а не обов'язком. Таке рішення підлягає виконанню у встановлений строк, який не може бути меншим шести місяців. За умови усунення монопольного (домінуючого) становища цього суб'єкта господарювання на ринку, реорганізація суб'єкта господарювання, що підлягає примусовому поділу, здійснюється на його розсуд.

Уточнення підстав набуття корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ у процесі реорганізації є дещо складнішим з огляду на недостатню визначеність відповідного порядку у чинному законодавстві України.

Реорганізація, як зазначає Н.С. Нецька, – це таке припинення юридичної особи, коли її права, обов'язки і майно не ліквідовуються, а переходять до інших юридичних осіб, які приймають на себе виконання функцій і завдань юридичної особи, що припинила своє існування [106, с. 151]. Інші науковці зазначають, що реорганізація

юридичної особи – це передбачена законом певна сукупність юридичних і фактичних дій з передання майна, прав та обов'язків, вчинення яких зумовлено організаційно-правовою формою і видом юридичної особи, а також способом реорганізації, юридичним наслідком яких є універсальне правонаступництво [39, с. 191].

У ст. 104 ЦК України визначені тільки способи реорганізації, які пов'язані з припиненням юридичної особи. Натомість, саме поняття реорганізації є ширшим та не обмежується тільки злиттям, приєднанням, поділом, перетворенням, а включає також виділ. При цьому, виділ на сьогодні не є способом припинення юридичної особи, а навпаки – переходом прав та обов'язків юридичної особи до однієї чи кількох створюваних нових юридичних осіб без припинення попередньої.

Позицію щодо відміни використання поняття «реорганізації» тільки як форми припинення юридичної особи підтримали розробники Закону України «Про ТОВ». У цьому Законі закріплено дві форми припинення: ліквідація та передання всього свого майна, всіх прав та обов'язків іншим господарським товариствам- правонаступникам шляхом злиття, приєднання, поділу, перетворення (ч. 1 ст. 48 Закону).

У випадку, якщо товариство створюється в результаті реорганізації, і при цьому учасники товариства матимуть менший обсяг прав щодо відчуження своїх часток або щодо виходу з товариства, ніж мали учасники правопередника, або якщо такі права є вужчими або більш обмеженими порівняно з правами учасників правопередника, перша редакція статуту такого товариства приймається одностайним рішенням всіх учасників і справжність підписів учасників засвідчується нотаріально.

У ТОВ можуть бути реорганізовані тільки юридичні особи корпоративного типу. Зважаючи на те, що останнім етапом реорганізації завжди є створення в результаті її проведення нової юридичної особи, можна припустити, що підстави набуття корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ мають бути тотожні підставам, що мають місце у випадку заснування ТОВ. Однак, таке припущення не зможе стати ґрунтовною основою для уточнення підстав набуття корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ у процесі реорганізації з огляду на деякі чинники [229, с. 51].

Так, до правонаступника мають перейти майно, права та обов'язки реорганізованої юридичної особи (ч. 1 ст. 48 Закону «Про ТОВ»). З огляду на вказане, відповідь на питання про підстави набуття корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ у процесі реорганізації прямо залежить від такої складової цього процесу, як формування статутного капіталу новоствореного ТОВ. Чинне ж законодавство не містить відповідних положень.

Важливі аспекти формування статутного капіталу новоствореного ТОВ відображаються в рішенні вищого органу управління юридичної особи корпоративного типу про його реорганізацію певним способом. Зокрема, приймаючи рішення про реорганізацію, учасники мають одразу визначити умови й порядок конвертації (обміну) часток у статутному капіталі на частки ТОВ, що створюється шляхом реорганізації тощо. Водночас товариства, які беруть участь у припиненні, наділені правом укласти договір про припинення, в якому мають бути визначені «умови передачі майна, прав та обов'язків юридичним особам – правонаступникам, розмір часток кожного учасника в статутному капіталі кожної юридичної особи- правонаступника або коефіцієнти конвертації часток в акції (якщо правонаступниками є акціонерні товариства), склад органів юридичних осіб- правонаступників та інші умови припинення» (ст. 53 Закону «Про ТОВ»). Звісно, умови такого договору мають відповідати правилам конвертації часток, які регламентовані ст. 54 Закону «Про ТОВ» й ст. 80 Закону України «Про акціонерні товариства» [167].

Далі набуває значення передавальний акт (у разі злиття, приєднання або перетворення) або розподільчий баланс (у разі поділу) юридичної особи корпоративного типу, що реорганізується. Доводиться констатувати, що вимоги до змісту таких документів регламентовані чинним законодавством недостатньо, адже у ч. 2 ст. 107 ЦК України є вказівка на необхідність відображення у передавальному акті або розподільчому балансі інформації про правонаступництво щодо майна, прав та обов'язків юридичної особи, яка припиняється шляхом поділу, стосовно всіх її кредиторів і боржників, включаючи зобов'язання, які оспорується сторонами. По суті, у згаданих актах має відображатися інформація про весь капітал, який залишився

після проведення розрахунків із кредиторами. Зважаючи на залежність частки в статутному капіталі від вкладу учасника в товариство, логічно констатувати, що розмір статутного капіталу має дорівнювати розміру власного капіталу товариства, який відображений у передавальному акті або розподільчому балансі. Додатковим аргументом на користь цього висновку є позиція Держпідприємництва, яка викладена в Листі «Про формування статутного фонду ТОВ, створеного шляхом реорганізації» від 13 жовтня 2009 р. № 12368, та полягає в тому, що розмір статутного фонду (капіталу) суб'єкта господарювання, створеного в результаті реорганізації шляхом перетворення, може бути підтверджений передавальним балансом [179].

Навіть більше, якщо у випадку державної реєстрації новоствореного товариства державному реєстратору треба надати документи на підтвердження внесення засновниками грошових сум на банківський рахунок або передачу у власність ТОВ певного майна, цінних паперів, то у випадку державної реєстрації товариства в порядку реорганізації державному реєстратору подається примірник оригіналу або нотаріально засвідчена копія передавального акту або розподільчого балансу (у разі створення юридичної особи в результаті поділу або виділу).

Викладене дає право зробити висновок, що у випадку створення ТОВ в процесі реорганізації статутний капітал не формується, адже є сформованим його попередником. Отже, частки в статутному капіталі учасниками вже оплачені. До того ж, як уже було зазначено, їхній розмір визначається у рішенні учасників/акціонерів про реорганізацію. Як правило, учасниками ТОВ, створеного в процесі реорганізації, є особи, які володіють корпоративними правами юридичних осіб-правопередників.

Досліджуючи це питання, В. Кулаков без наведення жодних аргументів висловлює думку, що в момент підписання передавального балансу або розподільчого акту до новоствореного товариства переходять майно, права й обов'язки реорганізованої юридичної особи (осіб) [87, с. 6].

Вважаємо більш конструктивним стверджувати, що в момент підписання цих актів визначається розмір статутного капіталу новоствореного товариства, адже передавальний баланс або розподільчий акт підписуються до моменту його державної

реєстрації. Тому підписання цих документів не може бути єдиною підставою для набуття корпоративних прав та обов'язків ТОВ, створеного в порядку реорганізації.

Варто відзначити, що в законодавстві визначено момент завершення реорганізації. Наприклад, поділ є завершеним з дати державної реєстрації припинення юридичної особи, яка припиняється в результаті поділу (ст. 4 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб») [172]; злиття, поділ або перетворення акціонерного товариства є завершеними з дати внесення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб запису про припинення акціонерного товариства та про реєстрацію підприємницького товариства- правонаступника (товариств- правонаступників) (ч. 6 ст. 80 Закону України «Про акціонерні товариства») [35]. Наведене обумовлює виникнення питання про вплив моменту закінчення реорганізації на набуття корпоративних прав та обов'язків учасником новоствореного ТОВ. Звісно, такий вплив є.

У зв'язку з цим, набуває значення думка Г. Смірнова, що до моменту створення юридичної особи учасники не набувають корпоративних прав навіть у випадку сплати часток до статутного капіталу товариства [212, с. 60]. Правильність такого судження не потребує доведення, проте вимагає уточнення відносно об'єкту дослідження. Зокрема, закінчення реорганізації юридичної особи корпоративного типу означає припинення корпоративних прав її учасників і виникнення їх у товариства (товариств), створеного (створених) в процесі реорганізації [229, с. 52]. Враховуючи викладене, набуття правового статусу учасника товариства, а отже прав та обов'язків учасника ТОВ в реорганізаційних процедурах, залежить від моменту державної реєстрації припинення юридичної особи – правонаступника та державної реєстрації створення ТОВ- правонаступника.

Ще однією похідною підставою набуття корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ є звернення стягнення на частку учасника ТОВ. У цьому випадку йдеться про примусове вилучення в особи частки в статутному капіталі, і як результат – припинення у неї корпоративних прав та обов'язків, що їй належали, та виникнення їх в особи, що набула частку, на яку було звернено стягнення. Важливо звернути увагу на той факт, що звернення стягнення відбувається власне на частку в статутному

капіталі, а не на права, що визначаються такою часткою. З огляду на те, що ця похідна підстава дуже тісно пов'язана саме з припиненням прав на частку, і як результат – припиненням корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ, детальніше вона розглядатиметься у наступному підрозділі цієї роботи.

Отже, із прийняттям Закону «Про ТОВ» правове регулювання відносин щодо набуття корпоративних прав та обов'язків з похідних підстав зазнало змін. Загалом слід відзначити його лібералізацію. Зокрема, ТОВ отримало можливість в статуті встановлювати інший порядок реалізації переважного права учасників товариства, можливість відмови від реалізації переважного права учасників товариства, умови розподілу відчужуваної частки (частини частки) між іншими учасниками товариства. Спадкоємцю надано можливість самостійно звертатися до державного реєстратора із заявою про вступ до товариства, що значно спрощує порядок вступу учасника- правонаступника до ТОВ. Однак, окремі норми чинного законодавства, що регламентують перехід корпоративних прав та обов'язків від учасника до іншої особи, таки потребують деталізації з метою забезпечення якісної реалізації їх на практиці.

2.3. Підстави припинення корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю

Припинення корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ означає втрату правового зв'язку, що існував між учасником і товариством. Модель корпоративних відносин між учасником та ТОВ зумовлює існування в кожного з них комплексу прав та обов'язків. У разі припинення корпоративних правовідносин між вказаними суб'єктами, правовий статус учасника ТОВ припиняється, а відтак, в особи перестають існувати корпоративні права та обов'язки.

Водночас Смітюх А.В. цілком справедливо зауважує, що припинення участі в ТОВ не в усіх випадках означає повне припинення правовідносин між товариством та його колишнім учасником: у деяких випадках такі правовідносини спрощуються, деградують, утрачають якість правового зв'язку, але все ж таки тривають ще певний час *post factum* через існування залишкових корпоративних прав, які варто розуміти

як права, що виникають у колишнього учасника на підставі факту припинення участі в товаристві та права власності на частку (право вимагати вартості частини майна, пропорційну розміру частки колишнього учасника виключення або виходу учасника в товаристві) або продовжують існувати попри припинення участі в товаристві у зв'язку з юридичним фактом, що мав місце під час перебування особи в складі учасників товариства (право на дивіденди в зазначених випадках) [218, с. 51].

Припинення корпоративних прав та обов'язків учасників ТОВ відбувається за наявності певних підстав. Щодо визначення системи цих підстав, то слід зауважити, що в науці існують суперечливі позиції. Так, Н.С. Бутрин до підстав припинення корпоративних прав відносить:

- 1) відчуження корпоративних прав;
- 3) виведення учасника зі складу товариства;
- 4) ліквідація товариства;
- 5) інші підстави, передбачені законом [33, с. 108].

Ми не поділяємо запропонованої наукової позиції, оскільки у ній враховані не всі можливі випадки припинення корпоративних прав та обов'язків. Для прикладу, у зв'язку зі смертю фізичної особи-учасника ТОВ особа перестає існувати як суб'єкт права взагалі. Очевидно, що і корпоративні права та обов'язки у такої особи-учасника ТОВ також припиняються. Ще одним прикладом може слугувати ліквідація юридичної особи-учасника ТОВ. Цілком логічно можна стверджувати, що корпоративні права та обов'язки такого учасника ТОВ будуть припинені. Окрім цього, термін «виведення учасника зі складу товариства» не відповідає сучасному нормативному регулюванню.

На думку Р.В. Колосова, усі підстави припинення корпоративних прав можна поділити на об'єктивні та суб'єктивні. До перших автор відносить ліквідацію або реорганізацію товариства чи смерть учасника – фізичної особи або інші підстави, передбачені цивільним законодавством (наприклад, визнання фізичної особи недієздатною чи померлою). Суб'єктивними підставами припинення корпоративних прав, на думку Р.В. Колосова є: вихід із корпоративного підприємства, виключення учасника, відчуження чи відступлення частки в статутному капіталі або укладення

цивільного правочину щодо майбутньої долі частки в статутному капіталі корпоративного підприємства [67, с. 100]. На нашу думку, не можна повністю погодитися із цим науковцем. Наприклад, до об'єктивних підстав віднесено ліквідацію товариства. Так, цілком можливий варіант примусової ліквідації ТОВ за рішенням суду. В такому випадку, ліквідація, як і припинення корпоративних прав та обов'язків учасників ТОВ, буде проведена поза волею учасників, тобто з об'єктивних причин. Однак, ліквідація може бути проведена на підставі рішення учасників. Останнє має безумовно суб'єктивний характер, адже залежить від волі кожного учасника, який бере участь в голосуванні по цьому питанню.

Також ми не поділяємо думку згаданого вище науковця про припинення корпоративних прав та обов'язків у разі визнання недієздатною фізичної особи-учасника ТОВ. У разі визнання особи недієздатною у неї справді відсутня здатність самостійно здійснювати власні права та обов'язки і не лише, як учасника ТОВ. Згідно зі ст. 41 ЦК України над недієздатною фізичною особою встановлюється опіка. Правочини від імені такої особи та в її інтересах вчиняє її опікун. Видається, що корпоративні права недієздатної особи в її інтересах та від її імені здійснюватиме також її опікун. Зрештою, в межах корпоративного права допускається представництво за договором, що підтверджує той факт, що корпоративні права не є настільки тісно пов'язані з особою, що не можуть бути реалізовані кимось іншим. Тобто опікун недієздатної особи повинен би був здійснювати корпоративні права та виконувати корпоративні обов'язки недієздатного учасника ТОВ. При цьому наголосимо, що учасником все ж залишається недієздатна фізична особа, тому й корпоративні права та обов'язки належатимуть саме їй і не припинятимуться у зв'язку з визнанням її недієздатною.

Думається, що аналогічний підхід повинен бути застосований і у випадку визнання особи безвісно відсутньою. З огляду на ч. 3 ст. 44 ЦК України опікун над майном фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою, або особи, зниклої безвісти за особливих обставин, приймає виконання цивільних обов'язків на її користь, погашає за рахунок її майна борги, управляє цим майном в її інтересах. Буквальне тлумачення цього припису вказує на те, що опікун над майном (до складу якого

включається і частка в статутному капіталі ТОВ) повинен управляти ним в інтересах безвісно відсутньої особи. Тобто опікуну передано можливість тимчасово до моменту появи особи чи оголошення її померлою, здійснювати корпоративні права та обов'язки в інтересах такої особи. Зрештою, для ефективної реалізації корпоративних прав опікун може залучити на договірній основі представника, що буде повноважний, наприклад, брати участь у загальних зборах ТОВ.

Саме тому необґрунтованим видається зазначення у ч. 2 ст. 23 Закону «Про ТОВ» осіб, що були оголошених судом безвісно відсутніми. Нагадаємо, що зазначена стаття містить приписи, що розкривають питання переходу частки до спадкоємця (правонаступника) учасника ТОВ. Зрозуміло, що у випадку смерті учасника ТОВ чи визнання його померлим, правові наслідки є аналогічними – виникає правонаступництво щодо всього комплексу належних такій особі прав, обов'язків та майна. Спадкоємці успадковують частку в статутному капіталі і за бажанням подають заяву про вступ до ТОВ. Однак, правові наслідки визнання особи безвісно відсутньою значно відрізняються від тих, що виникають у разі смерті чи оголошення померлим, що було проаналізовано вище.

З огляду на викладене вище, ми притримуємось думки, що визнання особи недієдатною чи оголошення її безвісно відсутньою не повинно розглядатися як підстава припинення корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ. Тому пропонуємо виключити із ч. 2 ст. 23 Закону «Про ТОВ» слова «судом безвісно відсутнім або».

Ще одна класифікація підстав припинення корпоративних прав запропонована в правовій літературі В.Г. Рубаном та А.В. Чайковською. Дослідники виокремлюють таких дві групи підстав:

1. Підстави, які залежать від волевиявлення учасника: відчуження учасником своєї частки в статутному капіталі ТОВ; вихід учасника з ТОВ, реорганізація/ліквідація учасника – юридичної особи (крім випадків примусової ліквідації/реорганізації за рішенням суду).

2. Підстави, які не залежать від волі учасника та відбуваються без його згоди, а саме: смерть учасника – фізичної особи; звернення стягнення на всю частку учасника

в статутному капіталі ТОВ, примусова реорганізація/ліквідація учасника – юридичної особи за рішенням компетентного органу державної влади [199, с. 61; 250, с. 127].

Наведена вище класифікація заслуговує на увагу, адже максимально детально розмежовує підстави припинення корпоративних прав та обов'язків, розглядаючи при цьому різні можливі варіанти. Єдиний випадок, що не врахований у наведеному вище поділі, – це виключення учасника з ТОВ. Останнє є підставою припинення корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ. Відбувається це на підставі прийнятого загальними зборами учасників рішення щодо виключення у разі невнесення вкладу для погашення заборгованості протягом наданого додаткового строку. Це рішення подається для внесення змін про склад учасників ТОВ у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб (ч. 5 ст. 17 Закону «Про держреєстрацію»). Саме з моменту державної реєстрації учасник вважається виключеним з ТОВ, а його корпоративні права та обов'язки припинені.

Згідно з позицією Верховного Суду, прийняття рішення про виключення учасника з господарського товариства закон відносить до компетенції власне загальних зборів учасників товариства, а не суду. Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду, вирішуючи питання про можливість виключення учасника з ТзОВ в судовому порядку, зазначив, що виключення учасника з товариства належить до компетенції зборів ТОВ. Виключна компетенція полягає в тому, що лише єдиний орган (збори учасників товариства) може вирішувати питання про виключення учасника з товариства по суті. Це питання не може бути передане на вирішення виконавчому органу або суду. Рішення про виключення учасника з ТОВ приймається товариством в особі вищого органу – загальних зборів учасників, а не учасниками як такими чи судом [160]. Прикметно, що Закон «Про ТОВ» дозволяє виключати учасника з ТОВ за прострочення внесення вкладу (ст. 15), однак, однозначної позиції щодо дії відповідної норми на відносини щодо прострочення внесення власне додаткового вкладу, в законодавстві немає. Втім, ми погоджуємось із висновком колегії суддів КГС ВС, яка наголосила на тому, що закон розрізняє поняття «внесення вкладу до статутного капіталу товариства під час його створення» та «додатковий вклад», тобто такі, що здійснюються при збільшенні вже складеного статутного

капіталу [143]. Тому, видається, що думки окремих юристів-практиків щодо можливості виключення учасника з ТОВ у зв'язку з простроченням внесення ним додаткового складу до статутного капіталу на підставі норм Закону «Про ТОВ», навряд чи отримають схвальну підтримку у судових інстанціях.

Відповідно до норм ст. 23 Закону «Про ТОВ» не пізніше 30 днів з дня прийняття рішення про виключення учасника ТОВ зобов'язане повідомити колишньому учаснику вартість його частки, визначену станом на день, що передував дню прийняття рішення. Товариство виплачує виключеному учаснику вартість його частки або передає майно пропорційно до розміру оплаченої частини його частки.

Другою підставою для виключення учасника з ТОВ є його смерть (оголошення судом померлим) і відсутність заяви спадкоємців про їх вступ до товариства. Таке рішення може бути прийняте лише щодо учасника, частка якого у статутному капіталі товариства становить менше 50 відсотків. При цьому приймається воно без врахування голосів учасника, який виключається. У попередньому підрозділі це питання розкривалося крізь призму виникнення у спадкоємців корпоративних прав та обов'язків. Доцільно глянути на цю проблематику з позиції припинення корпоративних прав та обов'язків померлого (оголошеного померлим) учасника ТОВ. По-факту, юридичною підставою припинення корпоративних прав та обов'язків учасника у цьому випадку буде смерть особи або набрання законної сили рішенням судом, яким її було оголошено померлою.

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 25 Закону «Про держреєстрацію» державна реєстрація та інші реєстраційні дії проводяться на підставі, зокрема, судових рішень, що набрали законної сили та тягнуть за собою зміну відомостей в Єдиному державному реєстрі, а також що надійшли в електронній формі від суду. Таким чином, судові рішення є підставою для внесення змін до реєстру, які вже відбулися, коли таке рішення вступило в законну силу. За таких умов, як справедливо зауважує К.О. Ісаєва корпоративні правовідносини є припиненими з моменту вступу відповідного рішення в законну силу, тобто в момент переходу права на частку до нового власника, що корелюється з першим підходом до визначення моменту припинення корпоративних правовідносин [57, с. 41].

Саме з моменту смерті (набрання законної сили рішення суду про оголошення особи померлою) у фізичної особи перестануть існувати не лише корпоративні, але й будь-які інші права та обов'язки. Це означає, що в цьому випадку виключення померлого з ТОВ (у разі, якщо його спадкоємці не вступають до ТОВ) ніяк не пов'язується з моментом припинення власне його корпоративних прав та обов'язків. У протилежному випадку такий підхід концептуально був би неправильним.

Із смертю особи припиняється її правоздатність і вона вже не може бути учасником правовідносин. Ісаєва К.О. цілком доречно зауважує, що за таких умов правильно говорити не про виключення, а про вибуття такого учасника і про те, що корпоративні правовідносини припиняються з моменту його смерті разом із припиненням цивільної правоздатності у зв'язку зі смертю відповідно до п. 4 ст. 25 ЦК України, а не з моменту державної реєстрації [57, с. 40]. Ромащенко І., Смітюх А. також дотримуються думки, що не можна застосовувати «виключення учасника» до померлої особи, оскільки такий захід може застосовуватися як санкція на правопорушення тільки до суб'єктів права, тобто до живих осіб. Саме тому є бажаним впровадження іншої конструкції до спадкоємця частки, який не є учасником, а саме анулювання частки. Такий підхід уже відомий законодавству інших країн, а саме – Польщі [216]. Правовими наслідками анулювання частки науковцем пропонується вважати правові наслідки, аналогічні виключенню з товариства [197, с. 83]. Погоджуючись загалом з необхідністю змінити термінологічний апарат у цьому питанні, пропонуємо не прирівнювати правові наслідки анулювання частки до правових наслідків, що виникають у зв'язку з виключенням з ТОВ. Адже останній інститут стосується лише випадків невнесення простроченого вкладу у додатковий строк, та й не має ніяких спеціальних правових наслідків, вони дублюють ті, що закріплені для випадків виходу учасника з ТОВ. Тому доречно було б, на нашу думку, у ч. 13 ст. 24 Закону «Про ТОВ» («Вихід учасника з товариства») вказати, що положення відповідних частин цієї статті застосовуються також до відносин щодо наслідків прийняття загальними зборами учасників рішення про вибуття учасника. Відповідні зміни також потрібно буде внести у ч. 2 ст. 23 Закону «Про ТОВ» вказавши, що у разі, якщо спадкоємці (правонаступники) померлого (оголошеного

померлим чи припиненого) учасника, частка якого у статутному капіталі товариства становить менше 50 відсотків, не подали заяву про вступ до товариства відповідно до закону, товариство може прийняти рішення про вибуття такого учасника з товариства. Зміни доцільно буде також внести і в Закон «Про держреєстрацію», де до документів, що подаються для внесення змін до відомостей про юридичну особу в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, слід додати рішення загальних зборів учасників про вибуття учасника з ТОВ.

Принагідно слід згадати, що до набрання чинності Законом «Про ТОВ» ст. 64 Закону «Про господарські товариства», що регулювала відповідне коло правовідносин, дозволяла виключати з ТОВ недобросовісних учасників. Таке право було своєрідним способом вирішення корпоративних конфліктів і водночас санкцією за невиконання чи неналежне виконання покладених на учасника обов'язків. Згідно зі згаданою нормою, учасника ТОВ, який систематично не виконує або неналежним чином виконує обов'язки, або перешкоджає своїми діями досягненню цілей товариства, могло бути виключено з товариства на основі рішення, за яке проголосували учасники, що володіють у сукупності більш як 50 відсотками загальної кількості голосів учасників товариства. При цьому цей учасник (його представник) у цьому голосуванні участі не брав.

Судова практика успішного оскарження рішень щодо виключення учасника з ТОВ розкрила чимало проблем, в тому числі і зловживань, при застосуванні такої норми на практиці. Власне неналежне обґрунтування в рішенні загальних зборів підстав виключення учасника з ТОВ можна справедливо визнати найпоширенішою підставою скасування такого рішення у судовому порядку. Зокрема, саме на це вказує у своїх постановках Верховний Суд (постанови у справах № 926/3973/17, № 909/133/18, № 910/19401/17, № 920/888/17, № 911/2340/17).

Саме тому при розробці нового нормативно-правового акта щодо ТОВ законодавець відмовився від можливості виключати учасника за рішенням загальних зборів зі згаданих раніше підстав, чим фактично позбавив учасників механізму впливу на недобросовісних «колег». Такий категоричний крок також не отримав однозначної підтримки.

Адже навіть Верховний Суд за результатами аналізу норм Закону «Про ТОВ» акцентує на тому, що виключення учасника товариства – це передбачена законом форма корпоративної відповідальності першого перед другим, спрямована на одностороннє припинення корпоративних правовідносин за рішенням товариства за порушення учасником обов'язків. Виключення слід розуміти як санкцію за невиконання корпоративних обов'язків перед товариством, зокрема обов'язків щодо внесення вкладу до статутного капіталу товариства у визначені законом та/або виконавчим органом строки [154].

Характерно, що розробники проєкту Закону «Про ТОВ» у першій редакції цього акта пропонували впровадити судовий механізм виключення учасника з ТОВ. У ст. 24 законопроекту пропонувалося надати учаснику або учасникам товариства, номінальна вартість часток яких у сукупності складає не менше 10 відсотків статутного капіталу товариства, право звернутися до суду з вимогою про виключення учасника з товариства в судовому порядку, якщо дії чи бездіяльність учасника унеможливають діяльність товариства або суттєво їй заважають. Інші підстави виключення учасника з ТОВ або ж заборона на його виключення могла міститися у статуті ТОВ [180]. Зазначена норма так і не була погоджена і не міститься у чинній редакції Закону. Проте варто наголосити, що такий підхід не є новий у європейській практиці.

Закон Іспанії «Про корпоративні підприємства» (ст. 350-352) надає право виключати учасника з ТОВ, зокрема, за невиконання обов'язків. Підстави для виключення також можуть встановлюватися у статуті корпоративного підприємства. Відповідні положення можуть бути включені, змінені чи виключені з нього одностайним рішенням всіх учасників ТОВ. Процедурно виключення учасника відбувається за рішенням загальних зборів. Однак, виключення учасника, який володіє часткою 25 і більше % статутного капіталу ТОВ, повинно бути предметом розгляду не лише на загальних зборах, але й підтверджено безапеляційною ухвалою суду, якщо такий учасник не погоджується з його виключенням з ТОВ. Цікаво, що рішення про виключення учасника може виконати будь-який з учасників, що за нього

проголосував, якщо саме товариство не виконає його протягом місяця з дня прийняття [15].

Цивільний кодекс Швейцарії (ст. 72 Розділу II) дозволяє визначати підстави виключення учасника у статуті юридичної особи. Якщо ж статутом не передбачено інше, виключення вимагає рішення учасників і поважної причини [23].

Відповідно до Комерційного кодексу Франції (ст. L124-10) вирішення питання про виключення учасника може відбуватися у три етапи. Спершу рішення про виключення приймається радою директорів чи наглядовою радою за умови, що такий учасник буде належним чином заслуханий. Таке рішення може бути оскаржене до загальних зборів, які зобов'язані прийняти своє рішення щодо апеляції на першому плановому засіданні після отримання повідомлення про виключення учасника. Якщо загальні збори підтримають рішення про виключення, такий учасник вважається виключеним з дати повідомлення про прийняття рішення загальними зборами. В останню чергу в учасника є можливість оскаржити рішення про виключення до суду протягом одного місяця з моменту повідомлення про відмову загальних зборів в апеляції. Якщо рішення про виключення учасника, на думку суду, не обґрунтоване поважною та законною причиною, він може або поновити неправомірно виключеного учасника, або стягнути йому збитки, або використати обидва способи поновлення порушеного права [7].

У Туреччині статут компанії може містити підстави для виключення учасника, що може відбуватися, як за рішенням компанії, так і за рішенням суду (ст. 640 Нового Комерційного кодексу Туреччини) [24].

Низка країн Європи (Чехія, Словенія, Польща, Словаччина, Естонія) відобразили у своєму законодавстві підхід, згідно з яким виключення учасника можливе лише на підставі рішення суду. В більшості держав (Польща [19], Естонія [6], Словацька Республіка [8]) правом звернення до суду з відповідною вимогою наділені учасники, що володіють більше 50 % статутного капіталу компанії. Водночас у Словенії (ст. 501 Закону «Про компанії» [13]) та Чехії (ст. 204 Закону Чеської Республіки «Про комерційні компанії та кооперативи» [2]) взагалі не міститься вимог щодо

мінімальної частки у статутному капіталі компанії, якою повинен володіти учасник, звертаючись із вимогою про виключення іншого учасника зі складу товариства.

Незважаючи на іноземний досвід вирішення питання про виключення учасника з товариства у судовому порядку, застосування такого підходу у національній правовій системі означатиме, на нашу думку, порушення базового принципу незалежності судової гілки влади та невтручання судів у внутрішню діяльність юридичних осіб. Невиконання чи неналежне виконання обов'язків учасником ТОВ, завдання шкоди товариству, перешкоджання його діяльності – все це проблеми самого товариства та його учасників зокрема. Тому і вирішувати ці питання учасники повинні самостійно. Для цього їм необхідний законний інструментарій, щодо якого, водночас не повинно існувати можливостей його використання на шкоду добросовісним учасникам ТОВ.

Ми вважаємо, що на рівні закону таки доцільно розкрити право учасників ТОВ прописати у статуті підстави, порядок та правові наслідки виключення учасника з ТОВ або ж примусового викупу його частки у статутному капіталі. Рішення щодо включення, зміни чи виключення відповідних положень із статуту повинні прийматися одногосно. Щодо самого рішення загальних зборів про виключення (примусовий викуп частки) учасника, то думається, що й воно повинно бути одностайним, а у загальних зборах повинні взяти участь усі учасники ТОВ. Однак, голоси учасника, щодо якого приймається рішення про виключення, не повинні враховуватися при визначенні результатів голосування.

Повертаючись до аналізу підстав припинення корпоративних прав та обов'язків, варто вказати на те, що у разі переходу частки до правонаступника учасника, останній може подати заяву про вступ до ТОВ, на підставі якої державний реєстратор внесе необхідні відомості до Єдиного державного реєстру юридичних осіб і такий правонаступник набуде правового статусу учасника ТОВ, а відтак корпоративних прав та обов'язків.

Ще однією підставою припинення корпоративних прав та обов'язків може бути припинення (ліквідація чи реорганізація) самого товариства. В обох випадках йдеться про припинення суб'єкта права (ТОВ). Основна відмінність між ними полягає в тому,

що ліквідація не передбачає правонаступництва, тобто переходу прав та обов'язків ліквідованого товариства до інших суб'єктів. У разі ліквідації припиняється саме існування суб'єкта права та його діяльність. У разі реорганізації існування реорганізованого суб'єкта припиняється, проте діяльність фактично продовжується, але тільки іншими суб'єктами – правонаступниками (присутнє універсальне (загальне) правонаступництво – перехід усього комплексу прав та обов'язків).

Ліквідація ТОВ може відбуватися в добровільному або примусовому порядку. Підставою для ліквідації в добровільному порядку є відповідне рішення загальних зборів ТОВ, яке може бути прийнято у зв'язку із досягненням мети створення товариства або закінченням строку його створення тощо (ч. 1 ст. 110 ЦК України). Важливо, щоб за це рішення проголосувало 3/4 усіх учасників товариства.

Правовою підставою ліквідації ТОВ у примусовому порядку є відповідне рішення суду. Згідно з ч. 1, 3 ст. 110 ЦК України підставами для примусової ліквідації товариства за рішенням суду є допущені при його створенні порушення, які не можна усунути, а також інші випадки, встановлені законом; якщо вартість майна юридичної особи є недостатньою для задоволення вимог кредиторів, юридична особа здійснює всі необхідні дії, встановлені Кодексом України з процедур банкрутства [63]. Слід звернути увагу, що описані вище випадки є, радше, підставами для прийняття судового рішення про примусову ліквідацію, однак, їх перелік не є вичерпним. У чинному законодавстві України не міститься чіткого алгоритму дій, а найголовніше – не визначено коло осіб, зокрема й органів державної влади, які вправі звертатися з відповідним позовом до суду.

Варто наголосити на тому, що ліквідація та реорганізація чи то учасника ТОВ чи то самого товариства не є однією дією, не відбувається одномоментно. Це є складні процеси, що поєднують в собі сукупність юридичних фактів. Однак, в результаті завершення відповідного комплексу дій ми неодмінно отримаємо результат у вигляді припинення юридичної особи як суб'єкта права, а відтак, і припинення корпоративних прав та обов'язків, що належали або їй або її учасникам.

Моментом припинення корпоративних прав у разі припинення (смерті, оголошення померлим, реорганізації, ліквідації) учасника ТОВ, слід вважати момент

настання відповідного юридичного факту. Для фізичної особи – учасника ТОВ – це факт смерті (оголошення її померлою), що підтверджується відповідним документом (зокрема, рішенням суду, що набрало законної сили), для юридичної особи – учасника ТОВ – це внесення відомостей про її припинення (реорганізацію чи ліквідацію) до Єдиного державного реєстру юридичних осіб.

Аналогічно слід підходити і до визначення моменту припинення корпоративних прав та обов'язків у разі ліквідації ТОВ. Очевидно, що саме з моменту, коли ТОВ буде ліквідовано (внесено зміни до Єдиного державного реєстру юридичних осіб), корпоративні права всіх його учасників вважатимуться припиненими.

Права та обов'язки учасника ТОВ складають зміст певного корпоративного правовідношення. Тому у випадку їх припинення припиняється і саме корпоративне правовідношення. Жорнокуй Ю. М. цілком справедливо зауважує, що зміна ж суб'єктного складу, припиняючи юридичний зв'язок між суб'єктами корпоративних правовідносин, не припиняє самі правовідносини, оскільки на місце учасника, який вибув з них, з'являється новий учасник, а отже, має місце правонаступництво [51, с. 179].

Набуття та припинення корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ шляхом правонаступництва є взаємозумовленими явищами. Як правило, припинення і набуття корпоративних прав та обов'язків є наслідками одного юридичного факту чи їх сукупності, наприклад, реорганізація ТОВ. У цьому випадку виникнення корпоративних прав та обов'язків цим способом передбачає їх припинення у іншій особі.

Тісно пов'язаними є набуття та припинення корпоративних прав та обов'язків також у разі відчуження учасником своєї частки в статутному капіталі ТОВ. Під відчуженням корпоративних прав розуміють будь-який заснований на договорі перехід від однієї особи до іншої, який може опосередковуватися різноманітними договірними конструкціями: купівля-продаж, міна, дарування [113, с. 35]. Відповідно до статті 21 Закону «Про ТОВ» учасник товариства має право відчужити свою частку (частину частки) у статутному капіталі товариства оплатно або безоплатно іншим учасникам товариства або третім особам. Таким чином, відчуження частки у

статутному капіталі може відбуватись на підставі договорів купівлі-продажу, дарування, міни тощо. Зазначене питання вже було проаналізовано нами у підрозділі 2.2 цієї роботи, тому не зупинятимемось на ньому детально.

Як і відчуження учасником частки у статутному капіталі, ще однією так званою вольовою підставою припинення його корпоративних прав та обов'язків є вихід учасника з товариства (ст. 24 Закону «Про ТОВ»). Важливо, що вихід з товариства, як і відчуження частки в статутному капіталі ТОВ, відбувається з ініціативи та за бажанням учасника. Однак, на відміну від відчуження частки в статутному капіталі, яке може відбутися як щодо цілої частки, так і її частини, вихід з товариства безумовно означає повний розрив правового зв'язку між товариством та учасником і припинення корпоративних прав та обов'язків останнього. Учасник втрачає свої права на частку в статутному капіталі, взамін йому виплачується вартість його частки або передається майно пропорційно до розміру оплаченої частини частки такого учасника. Корпоративні права та обов'язки такого учасника припиняють з моменту його виходу з товариства, який в силу прямої вказівки ч. 5 ст. 24 Закону «Про ТОВ» визначається моментом державної реєстрації виходу. Зважаючи на те, що право на вихід з ТОВ є одним із корпоративних прав учасника, детальніше його буде розглянуто у наступному розділі цієї роботи.

До підстав припинення корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ, які не залежать від волі учасника слід віднести прийняття судового рішення про звернення стягнення з відповідача (учасника товариства) на частку (частину частки) у статутному капіталі ТОВ.

Закон України «Про виконавче провадження» містить відсильну норму до Закону «Про ТОВ» (ст. 22), в якому розкрито алгоритм дій у разі, коли повинно відбутися звернення стягнення на частку в статутному капіталі ТОВ. Підставою для відповідних дій є виконавчий документ про стягнення з учасника грошових коштів або виконавчий документ про звернення стягнення на частку майнового поручителя, яка передана у заставу в забезпечення зобов'язання іншої особи. Це означає, що частка може бути стягнена як і у випадку передання її у заставу, так і у разі

виникнення зобов'язань (не обов'язково пов'язаних з його участю в ТОВ) щодо сплати грошових коштів учасником.

Нові зміни до Закону України «Про ТОВ», що впроваджуються Законом «Про акціонерні товариства» [168], закріплюють можливість звернення стягнення відповідно до способу позасудового звернення стягнення на частку учасника товариства, що передбачений договором застави частки у статутному капіталі товариства та відповідає позасудовим способам звернення стягнення, встановленим Законом України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень». Вважаємо, що впровадження такого положення є важливим кроком на шляху до спрощення процедури звернення стягнення на частку саме завдяки можливості застосувати позасудові способи звернення стягнення.

Тут слід вкотре нагадати про особливу правову природу ТОВ, як об'єднання осіб та їх майна, де зміна складу учасників може порушити сформований та налагоджений підхід до ведення підприємницької діяльності. Водночас звернення стягнення на майно боржника, що може включати й частку в статутному капіталі ТОВ, є дієвим механізмом забезпечення законних прав та інтересів кредиторів такого учасника. Тому законодавцем було запропоновано певний компроміс, за яким і майнові права кредитора будуть задоволені, і ТОВ має можливість зберегти незмінним свій склад учасників, не допустивши туди кредитора учасника.

Першим кроком в процедурі звернення стягнення на частку в статутному капіталі ТОВ є повідомлення виконавцем товариства про намір звернути стягнення на частку учасника товариства (боржника) та надіслання постанови про накладення арешту на частку. Перш за все, на цьому етапі виконавець повинен інформувати товариство про те, що один із учасників ТОВ є боржником і на його частку планується звернення стягнення. По-друге, на відповідну частку учасника-боржника накладається арешт, про що виконавцем складається постанова. Це важливо для унеможливлення відчуження таким учасником своєї частки поза межами процедури звернення стягнення, а відтак, уникнення сплати боргу за рахунок виручених коштів. Однак, постанова про накладення арешту, складена виконавцем та надана ТОВ, на жаль, не здатна запобігти відчуженню частки. Проблема полягає у недосконалості

юридичної техніки, і як результат, – неузгодженості норм чинного законодавства. А все тому, що на підставі постанови про накладення арешту на частку, відомості про це не можуть бути внесені до Єдиного державного реєстру юридичних осіб. Згідно з п. 2 ч. 1 ст. 25 Закону «Про держреєстрацію» реєстраційні дії щодо накладення/зняття арешту корпоративних прав проводяться на підставі **судових рішень**, що набрали законної сили та тягнуть за собою зміну відомостей в Єдиному державному реєстрі. Тобто у відповідній ситуації державний реєстратор не зможе провести реєстраційну дію та накласти арешт на частку учасника-боржника на підставі поданої постанови виконавця.

Додатково слід звернути увагу на неточності у термінології, адже арешт накладається не на корпоративні права, а на частку в статутному капіталі товариства, яка посвідчує наявність в особи корпоративних прав та обов'язків у товаристві. Такий маленький термінологічний нюанс насправді здатен кардинально вплинути на ситуацію. Адже, якщо мова йде про накладення арешту власне на частку в статутному капіталі, то в учасника-боржника обмежується можливість розпоряджатися такою часткою. Іншими словами, він не може її самостійно відчужити (оплатно чи безоплатно) допоки існує накладений арешт. На противагу цьому, арешт корпоративних прав (як зазначається у Законі «Про держреєстрацію») означає, що учасник-боржник не може здійснювати свої корпоративні права, тобто не має права брати участь в управлінні ТОВ, отримувати дивіденди, інформацію про діяльність ТОВ та інших корпоративних прав, якими він наділений в силу прямої вказівки Закону чи статуту ТОВ. Водночас право відчуження частки в статутному капіталі за своєю правовою природою не відноситься до корпоративних прав, а скоріше до права розпоряджатися своїм майном. Тому арешт корпоративних прав не позбавляє учасника-боржника можливості продати чи іншим чином відчужити свою частку. Такий підхід, а відповідно і формулювання норм, видаються неправильними і потребують коректив.

Другим проблемним аспектом є суб'єктний склад, тобто ті особи, що можуть звертатися для внесення відомостей про накладений арешт до Єдиного державного реєстру юридичних осіб. З огляду на зміст вже згаданого п. 2 ч. 1 ст. 25, судове

рішення повинно надійти від суду або державної виконавчої служби відповідно до Закону України «Про виконавче провадження». Таким чином, до числа суб'єктів звернення до державного реєстратора не віднесено приватних виконавців. Підсумовуючи викладене вище, ми вважаємо, що узгодження приписів ст. 22 Закону «Про ТОВ» та п. 2 ч. 1 ст. 25 Закону «Про держреєстрацію» є вкрай необхідним. Адже це не лише спростило б процес звернення стягнення на частку, але й реально дало б змогу унеможливити відчуження частки учасника-боржника поза процедурою звернення стягнення на частку в статутному капіталі ТОВ.

Втім, допоки норми цих двох актів не узгоджені, практикуючі юристи пропонують виконавцям реєструвати арешт частки в Реєстрі обтяжень рухомого майна, але знову-таки з перспективою судового позову, оскільки державний реєстратор не перевіряє інформацію цього Реєстру під час реєстрації переходу частки учасника в товаристві [221].

Повертаючись до процедури звернення стягнення, наступним етапом слід виділити надання товариством виконавцю відомостей, необхідних для розрахунку вартості частки боржника. Надати такі відомості товариство зобов'язане протягом 30 днів з дня одержання повідомлення виконавця про намір звернути стягнення на частку учасника-боржника. З дня отримання повідомлення на товариство покладено також обов'язок надавати виконавцю та боржнику доступ до документів фінансової звітності, інших документів, необхідних для визначення вартості частки боржника.

Розрахунок вартості частки боржника здійснюється виконавцем протягом 15 днів після закінчення згаданого вище 30-денного строку. Такий розрахунок здійснюється станом на день, що передував накладенню арешту на частку. Відповідно до ч. 8 ст. 24 Закону «Про ТОВ» вартість частки учасника визначається виходячи з ринкової вартості сукупності всіх часток учасників товариства пропорційно до розміру частки такого учасника.

Опираючись на норми Закону України «Про виконавче провадження» (ст. 57), можна стверджувати, що вартість частки може бути визначено виконавцем самостійно або ж із залученням суб'єкта незалежної оціночної діяльності – суб'єкта господарювання для проведення оцінки майна. Останнє є правом виконавця, а не його

обов'язком. Результати визначення вартості чи оцінки майна повідомляються сторонам не пізніше наступного робочого дня після дня визначення вартості чи отримання звіту про оцінку.

Однак, незалежно від того буде вартість частки визначена виконавцем чи незалежним оцінювачем, постає питання можливості оскарження проведеної оцінки, адже визначена вартість частки може не відповідати реальній, бути значно завищеною чи навпаки заниженою.

З огляду на ч. 5 ст. 57 Закону «Про виконавче провадження», якщо сторони не згодні з результатами визначення вартості чи оцінки майна, вони мають право оскаржити їх у судовому порядку в 10-денний строк з дня отримання відповідного повідомлення. Але оскарження в судовому порядку результатів визначення вартості чи оцінки майна не зупиняє передачі майна на реалізацію, крім випадків зупинення передачі майна на реалізацію судом.

Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13 березня 2018 року містить важливу тезу про те, що звіт про оцінку майна не створює жодних правових наслідків для учасників правовідносин з оцінки майна, а лише відображає та підтверджує зроблені суб'єктом оціночної діяльності – суб'єктом господарювання висновки і його дії щодо реалізації своєї практичної діяльності. Отже, встановлена правова природа звіту про оцінку майна унеможлиблює здійснення судового розгляду щодо застосування до нього наслідків, пов'язаних зі скасуванням юридичних актів чи визнанням недійсними правочинів [132].

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 12 червня 2019 року у справі № 308/12150/16-ц [131] викладено висновок про те, що визначення вартості майна боржника є процесуальною дією державного виконавця (незалежно від того, яка конкретно особа – сам державний виконавець чи залучений ним суб'єкт оціночної діяльності – здійснювала відповідні дії) щодо примусового виконання рішень відповідних органів, уповноважених осіб та суду. Тому оскаржити оцінку майна можливо в порядку оскарження рішень та дій виконавців. Аналогічний висновок зробила Велика Палата Верховного Суду у постанові від 20 березня 2019 року у справі № 821/197/18/4440/16 [133].

Коли є вже визначена вартість частки боржника виконавець пропонує іншим учасникам ТОВ (крім тих, які письмово відмовилися від свого переважного права щодо частки) придбати частку. Надалі застосовуються норми ст. 20 Закону «Про ТОВ», яка регламентує етапи реалізації переважного права учасника ТОВ на придбання частки, що пропонується третій особі. Зважаючи на те, що відповідна процедура вже були описана нами вище, тут детально на ній не зупинятимемось.

У ст. 22 Закону «Про ТОВ» закріплено, що з дня укладення договору купівлі-продажу частки боржника покупець повинен сплатити її вартість протягом 10 днів. Після надходження оплати виконавець своєю чергою передає частку покупцю також у 10-денний строк. Якщо ж оплата не була здійснена протягом вказаного вище строку, то договір купівлі-продажу частки вважається розірваним.

Окремі порушення в процесі звернення стягнення на частку в статному капіталі можуть призвести до передання частки на реалізацію на аукціоні в загальному порядку. Зокрема, йдеться про невиконання товариством обов'язків щодо надання відомостей, необхідних для розрахунку вартості частки боржника, та доступу до документів фінансової звітності чи інших документів. Підставами для передачі частки на реалізацію на аукціоні в загальному порядку є також той факт, що учасники не скористалися правом на придбання частки, або ж договір купівлі-продажу вважатиметься розірваним у зв'язку з нездійсненням оплати.

Реалізація частки на аукціоні означає продаж її на електронному аукціоні або за фіксованою ціною (ст. 61 Закону «Про виконавче провадження»). За результатами аукціону виконавець складає акт про проведений електронний аукціон. Згідно з п. 9 Порядку реалізації арештованого майна, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України [170], цей акт підтверджує виникнення права власності у особи, що придбала рухоме майно. Однак, для внесення змін до відомостей про юридичну особу, що містяться у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, державному реєстратору подається виключний перелік документів, визначених у ч. 5 ст. 17 Закону «Про держреєстрацію». Серед них немає акта про проведення електронного аукціону, що ускладнює завершення процесу внесення змін до відомостей про юридичну особу, пов'язаного із переходом частки від учасника-боржника до особи, що придбала її на

аукціоні. Адже, маючи на руках акт про проведення електронного аукціону, необхідним є отримання судового рішення про визначення розмірів часток учасників такого ТОВ, яке згодом подається для проведення реєстраційних процедур. Думається, що ч. 5 ст. 17 Закону «Про держреєстрацію» потрібно доповнити пунктом, згідно з яким акт виконавця про проведені електронні торги повинен бути підставою для внесення змін до відомостей про юридичну особу у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб.

Спільною проблемою для більшості підстав припинення корпоративних прав у ТОВ (відчуження частки в статутному капіталі, смерть фізичної особи- учасника та вихід з товариства) до введення в дію Закону «Про ТОВ» було ухилення від ухвалення рішення загальними зборами учасників товариства про внесення змін до установчих документів і внесення змін до ЄДР. Без проходження зазначених процедур здійснення прав учасника іншою особою, що набула корпоративних прав, істотно ускладнювалося. Це пояснювалося змістом ст. 10 Закону «Про держреєстрацію», за якою діяла презумпція достовірності відомостей, що містилися у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб. З набранням чинності Законом «Про ТОВ» відпала потреба у внесенні змін до установчих документів при зміні складу учасників, а набувачі часток (їх частин) у статутному капіталі отримали змогу самостійно звертатися до нотаріуса чи державного реєстратора для внесення змін до ЄДР [197, с. 83].

Підсумовуючи все викладене вище, пропонуємо поділити підстави припинення корпоративних прав та обов'язків на дві групи залежно від юридичної долі частки в статутному капіталі ТОВ, якою такі права й обов'язки визначаються. Першу групу підстав складають ті, за якими частка в статутному капіталі ТОВ, припиняє своє існування, відтак, корпоративні права та обов'язки, визначені такою часткою, також в подальшому не існуватимуть. Сюди слід віднести такі підстави, як вихід учасника з ТОВ, ліквідація ТОВ, ліквідація юридичної особи-учасника ТОВ, смерть фізичної особи-учасника ТОВ та реорганізація юридичної особи-учасника ТОВ, спадкоємці (правонаступники) якої не подали заяву про вступ до ТОВ.

До другої групи підстав належать ті, в результаті яких корпоративні права та обов'язки припиняються у конкретного учасника, але загалом частка у статутному капіталі, яка їх визначає, не припиняє своє існування, а лише переходить до іншої (-их) особи (осіб). Ними є: відчуження учасником частки (чи її частини) у статутному капіталі ТОВ, звернення стягнення на частку учасника ТОВ, смерть фізичної особи-учасника ТОВ та реорганізація юридичної особи-учасника ТОВ, спадкоємці (правонаступники) якої подали заяву про вступ до ТОВ.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

1. Розвинуто наукові погляди щодо поділу підстав набуття корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ на первинні та похідні.

Обґрунтовано, що набуття корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ з первинних підстав (тобто права на частку, а відтак і права, що випливають з неї, виникають вперше і раніше нікому не належали) можливе у разі: 1) внесення вкладу у зв'язку зі створенням ТОВ; 2) внесення додаткового вкладу у межах суми збільшення статутного капіталу ТОВ.

Кожна із вказаних первинних підстав виникнення корпоративних прав та обов'язків є не окремим фактом, а повинна розглядатися як юридичний склад.

2. Ґрунтуючись на аналізі законодавчих приписів та наукової доктрини, підставами набуття корпоративних прав учасника ТОВ є юридичний склад – прийняття рішення про створення товариства; державна реєстрація товариства; внесення майнового вкладу в статутний капітал ТОВ (якщо прийнято відповідне рішення про його формування).

На основі аналізу іноземного досвіду правового регулювання формування статутного капіталу товариств акцентовано на доцільності закріплення у чинному законодавстві України можливості внесення до статутного капіталу ТОВ не лише майнових вкладів, а й особистих (наприклад, зобов'язання щодо виконання робіт чи надання послуг у визначеному обсязі та строки на користь товариства).

3. Встановлено, що внесення вкладів третіми особами у разі збільшення статутного капіталу у визначеному порядку є підставою набуття такими особами

корпоративних прав та обов'язків учасника. Внесення додаткових вкладів третіми особами веде до зміни у співвідношенні часток між учасниками, що існувало раніше. Відтак, необхідними є зміни у статуті товариства та проведення відповідних реєстраційних змін.

Досліджено правову природу договору про залучення додаткових вкладів. Вказується, що зміст такого договору повинен відповідати раніше прийнятому рішенням загальних зборів учасників про залучення відповідних вкладів. У цьому договорі, серед іншого, доцільно визначати правові наслідки порушення зобов'язань кожною зі сторін, строк, протягом якого ТОВ повинно повернути внесений вклад чи його частину, якщо наявні підстави для розірвання договору. Вимога щодо письмової форми цього договору повинна бути закріплена на законодавчому рівні.

4. Похідними підставами набуття корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ є: 1) відчуження частки в статутному капіталі ТОВ; 2) перехід частки до спадкоємця або правонаступника учасника-юридичної особи в процесі реорганізації; 3) звернення стягнення на частку учасника товариства.

5. Відчуження частки в статутному капіталі ТОВ є однією з найбільш застосовуваних похідних підстав набуття корпоративних прав та обов'язків.

Правовою підставою відчуження частки в статутному капіталі ТОВ є договір (купівля-продаж, дарування, міна, тощо). Такий договір укладається у письмовій формі. Істотною умовою цього договору є умова про предмет. Інші істотні умови можуть визначатися у законодавстві України залежно від виду договору, що укладається сторонами.

За загальним правилом учасники ТОВ наділені переважним правом придбання частки, що пропонується для продажу третім особам. Для належної реалізації цього права пропонується запровадити механізм повідомлення учасників товариства про намір продати свою частку (частину частки) третій особі через товариство. На останнє відповідно покладатиметься обов'язок направити копії повідомлення всім іншим учасникам товариства протягом двох робочих днів. Якщо інше не передбачено статутом товариства, таке повідомлення здійснюватиметься за рахунок учасника,

який має намір продати свою частку (частину частки). Запропоновано процедурні моменти механізму повідомлення визначати локальними актами товариства.

З метою уникнення зловживань у процесі реалізації переважного права на придбання частки (її частини) учасника ТОВ аргументовано доцільність заборонити на законодавчому рівні уступку переважного права на придбання частки (частини частки) іншого учасника товариства, що продається третій особі.

6. Враховуючи особисту зацікавленість учасників у закритості структури ТОВ, запропоновано закріпити у Законі «Про ТОВ» правові наслідки незгоди учасників ТОВ на відчуження частки (її частини) іншим учасником. Ними може бути обов'язок викупити відповідну частку (її частину) незгідним (-ими) учасником (-ами) або ж самим товариством. У разі невиконання такого обов'язку, учасник повинен отримати можливість відчужити частку (її частину) будь-якій особі на власний розсуд.

7. До правонаступника учасника можуть застосовуватися правові наслідки прострочення внесення вкладу учасником, визначені у ст. 15 Закону «Про ТОВ». Однак, пропонуємо закріпити на законодавчому рівні можливість застосування відповідних наслідків лише після подання такими особами заяви про вступ до ТОВ та проведення відповідної реєстраційної дії.

У разі визнання особи безвісно відсутньою правонаступництво відсутнє. Натомість у ч. 2 ст. 23 Закону «Про ТОВ» встановлено, що у разі оголошення судом безвісно відсутнім учасника - фізичної особи, частка якого у статутному капіталі товариства становить менше 50 відсотків, та якщо протягом року з дня закінчення строку для прийняття спадщини, встановленого законодавством, спадкоємці (правонаступники) такого учасника не подали заяву про вступ до товариства відповідно до закону, товариство може виключити учасника з товариства. Тому відповідні приписи в частині правових наслідків оголошення учасника фізичної особи безвісно відсутнім з ч. 2 ст. 23 Закону мають бути виключені.

Обов'язки щодо управління часткою в статутному капіталі ТОВ особи, яка визнана судом безвісно відсутньою, покладаються на призначеного нотаріусом опікуна над майном такої особи.

8. Припинення учасника ТОВ-юридичної особи чи самого товариства є підставою для припинення корпоративних прав та обов'язків. Водночас реорганізація та ліквідація є складними процедурами, що характеризуються певною послідовністю юридичних дій, вчинення яких є обов'язковим для належного їх завершення.

Моментом припинення корпоративних прав у разі припинення (смерті, оголошення померлим, реорганізації, ліквідації) учасника ТОВ, слід вважати момент настання відповідного юридичного факту. Для фізичної особи – учасника ТОВ – це факт смерті (оголошення її померлою), що підтверджується відповідним документом (зокрема, рішенням суду, що набрало законної сили), для юридичної особи – учасника ТОВ – це внесення відомостей про її припинення (реорганізацію чи ліквідацію) до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань.

9. Звернення стягнення на частку у статутному капіталі ТОВ є однією із підстав припинення корпоративних прав та обов'язків, що відбувається поза волею відповідного учасника ТОВ.

Запропоновано усунути невідповідність норм Законів України «Про ТОВ», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» та «Про виконавче провадження», що регламентують окремі питання у процедурі звернення стягнення на частку учасника ТОВ. З цією метою у ч. 1 ст. 25 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» доцільно внести такі зміни: 1) до переліку документів, на підставі яких державний реєстратор проводить реєстраційні дії у разі накладення арешту на частку в статутному капіталі, додати постанову про накладення арешту; 2) розширити перелік суб'єктів, які можуть звертатися з відповідними документами до державного реєстратора, додавши до нього приватного виконавця; 3) включити до переліку документів, які є підставою для внесення змін до відомостей про юридичну особу у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, акт виконавця про проведені електронні торги.

РОЗДІЛ 3. ЗМІСТ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ ТА ОБОВ'ЯЗКІВ УЧАСНИКА ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

3.1. Право на участь в управлінні товариством

Право на участь в управлінні ТОВ є одним з ключових корпоративних прав учасника товариства. Це право визначає ставлення учасника до товариства, ступінь його власного інтересу щодо успішного ведення справ ТОВ. Здійснення цього корпоративного права впливає на реалізацію інших корпоративних прав учасника ТОВ. Воно нерозривно пов'язано з самим товариством: очевидно, якщо товариство не існує де-юре, то і права також будуть відсутні. Таким чином, право на участь в управлінні ТОВ, як і інші корпоративні права та обов'язки учасника, виникає з моменту державної реєстрації ТОВ.

Слід зауважити, що деякі науковці ототожнюють зміст права на участь в управлінні товариством із змістом права на участь в товаристві [33, с. 77]. На нашу думку, обидва терміни можуть бути застосовані, однак позначають вони дещо різні правові категорії. Право на участь в товаристві повинно розглядатися крізь призму майнової та особистої участі, як однієї з умов виникнення корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ. Натомість право на участь в управлінні – це одне з корпоративних прав учасника ТОВ, що проявляється у можливості здійснення низки правомочностей, пов'язаних з участю в діяльності органів управління ТОВ.

Загалом в корпоративних відносинах право брати участь в управлінні є можливістю учасників господарського товариства напряму вирішувати не тільки питання організації та здійснення підприємницької діяльності, але й формування структури управління, організації взаємодії між учасниками, посадовими особами та працівниками самого товариства. Право на участь в управлінні товариством, на думку Г.Ю. Смірнова, також є «наріжним каменем» всього комплексу корпоративних прав, оскільки через нього здійснюється як їх реалізація, так і захист [213, с. 71].

Щодо змісту права на участь в управлінні товариством в юридичній літературі є різноманітні думки. Так, В.Г. Жорнокуй стверджує, що право на участь в управлінні товариством – це право, яким охоплюється участь у роботі загальних зборів учасників, можливість бути обраним до складу інших органів товариства та брати

участь в їх діяльності. Фактично автор доходить висновку про складну структуру суб'єктивного права на участь в управлінні товариством. Це право, на думку науковця, складається з низки правомочностей, які так чи інакше пов'язані з процедурою підготовки і проведення загальних зборів учасників господарського товариства [50, с. 219]. Згодом, в іншій статті цей же автор зауважує, що право на участь в управлінні товариством здійснюється учасником через реалізацію певних дій, які складають зміст досліджуваного корпоративного права. Право на участь в управлінні господарським товариством здійснюється через: 1) правомочність участі у підготовці до проведення загальних зборів; 2) правомочність брати участь у загальних зборах учасників господарського товариства; 3) правомочність голосувати з усіх питань; 4) правомочність вимагати проведення позачергових загальних зборів учасників [49, с. 191]. Загалом думка цього автора щодо комплексу правомочностей, які складають зміст права на участь в управлінні ТОВ, є досить слушною. Безумовно, значна частина правомочностей, пов'язана саме з участю у загальних зборах ТОВ, однак, автор дуже побічно згадує про другий комплекс правових можливостей, що включені до права на участь в управлінні ТОВ – ті, що пов'язані з обранням учасників до складу інших органів управління товариством.

Достатньо широко характеризує складові частини права на участь в управлінні ТОВ Марущак Я.С.. На його думку, до змісту суб'єктивного права на участь в управлінні товариством необхідно включити такі дії: 1) право брати участь у загальних зборах учасників особисто або через представника; 2) право вимагати скликання позачергових загальних зборів; 3) право самостійно скликати загальні збори учасників у разі, якщо уповноважений орган або посадова особа (голова товариства, наглядова рада) не скликали їх протягом строку, встановленого законом, після пред'явлення учасниками (акціонерами) вимоги про скликання позачергових загальних зборів; 3) право бути завчасно (у строк, визначений законом) та у передбачений статутом спосіб повідомленим про час і місце проведення зборів та порядок денний; 4) право знайомитися з документами, необхідними для прийняття рішень з питань порядку денного; 6) право вносити пропозиції щодо питань, включених до порядку денного загальних зборів протягом строку, визначеного

законом; 7) право голосу при розв'язанні питань загальними зборами; 8) право обирати і бути обраним в органи управління і контролю, утворення яких належить до компетенції загальних зборів учасників; 9) право на контроль за діяльністю його органів з метою перевірки її відповідності нормам чинного законодавства і статуту, а також виявлення можливих фактів порушення прав та охоронюваних законом інтересів юридичної особи корпоративного типу та її учасників; 10) право на внесення пропозицій щодо поліпшення роботи юридичної особи корпоративного типу, усунення недоліків у роботі його органів і їх посадових осіб [98, с. 189-190]. Більшість зі згаданих вище правомочностей і справді вдало розкривають зміст права на участь в управлінні ТОВ, однак, останніх два не дають змоги однозначно охарактеризувати їх як складові власне права на участь в управлінні ТОВ. Щодо права на контроль за діяльністю органів управління, то воно не є безпосередньою складовою права на участь в управлінні, але й може розкриватися через інше корпоративне право учасника – право вимагати проведення аудиторської перевірки діяльності ТОВ. Окрім цього, воно неодмінно тісно пов'язане із правом на інформацію про діяльність товариства. І як результат, може проявитися через здійснення окремих правомочностей в аспекті участі в загальних зборах учасників, для прикладу, скликання позачергових загальних зборів чи винесення на розгляд загальних зборів питання про припинення повноважень виконавчого органу з огляду на виявлені порушення в результаті аудиторської перевірки чи власного аналізу документів ТОВ.

Аналогічно дискусійним, на нашу думку, є включення права на внесення пропозицій щодо поліпшення роботи юридичної особи корпоративного типу, усунення недоліків у роботі його органів чи посадових осіб до складових частин права на участь в управлінні ТОВ. Вказані пропозиції можуть розглядатися як пропозиції по включенню відповідного питання до порядку денного загальних зборів, або ж крізь призму виступу на загальних зборах при розгляді різноманітних питань. Проявом цього права може навіть бути ініціювання та розгляд питання щодо внесення змін до статуту ТОВ чи відповідного положення про виконавчий орган або наглядову раду, що регламентують діяльність цих органів.

Незважаючи на те, що викладений вище науковий підхід є комплексним, думається, що методологічно правильно було б поділити права (правомочності, дії), що складають зміст права на участь в управлінні ТОВ, на дві великі групи: 1) ті, що реалізуються через участь у загальних зборах учасників ТОВ; 2) ті, які можуть бути реалізовані через участь в інших органах управління ТОВ (виконавчий орган, наглядова рада).

Право на участь у загальних зборах учасників – це комплекс правових можливостей (правомочностей), що належать всім учасникам ТОВ, і здійснюються пропорційно до частки у статутному капіталі. В силу прямої законодавчої вказівки окремим учасникам ТОВ, які володіють часткою в статутному капіталі певного розміру, надаються додаткові повноваження (наприклад, право самостійно скликати позачергові загальні збори).

Кожен учасник ТОВ з позиції участі у загальних зборах має низку правомочностей, тобто тих юридично значимих дій, які він може вчиняти на підставі норм законодавства. Це означає, що до правомочностей, які складають зміст права на участь у загальних зборах учасників, та належать усім учасникам ТОВ, слід віднести: 1) право бути присутнім на загальних зборах учасників; 2) право бути повідомленим про дату, час та місце проведення загальних зборів, а також їх порядок денний; 3) право вносити пропозиції до порядку денного загальних зборів; 4) право ознайомитися з документами та інформацією, необхідними для розгляду питань порядку денного на загальних зборах учасників; 5) право брати участь в обговоренні питань порядку денного; 6) право голосу з питань порядку денного загальних зборів учасників; 7) право бути ініціатором проведення опитування; 8) право брати участь у загальних зборах через представника (-ів); 9) право обирати осіб до складу органів управління ТОВ. Цей перелік правомочностей не є вичерпним і може бути доповнений статутом ТОВ.

Це право забезпечується обов'язками товариства, пов'язаними з організацією та проведенням загальних зборів, зокрема щодо повідомлення про: 1) дату, час та місце проведення загальних зборів; 2) порядок денний загальних зборів; 3) внесення змін до порядку денного.

Щодо особливих правомочностей, то вони можуть бути визначені як в Законі, так і статуті ТОВ. На законодавчому рівні особливими правомочностями забезпечені учасники ТОВ, які в сукупності володіють 10 або більше відсотками статутного капіталу товариства. Вони мають право вимагати скликання загальних зборів, самостійно скликати загальні збори, а їх пропозиції підлягають обов'язковому включенню до порядку денного загальних зборів учасників. З огляду на можливість деталізації на локальному рівні особливостей організації та проведення загальних зборів учасників, в статуті ТОВ можна визначити й інші особливі правові можливості для володільців певної частки у статутному капіталі ТОВ.

Загальні збори учасників є вищим органом управління, який вправі вирішувати будь-які питання діяльності товариства. У ч. 2 ст. 30 Закону «Про ТОВ» визначено перелік питань, які віднесено до виключної компетенції загальних зборів. Це означає, що вказані питання не можуть бути передані на розгляд іншого органу управління чи віднесені до їх компетенції статутом. На противагу цьому, в установчому документі можна зазначити й інші питання, які будуть предметом вирішення винятково загальних зборів учасників. Наприклад, у Модельному статуті пропонується до виключної компетенції загальних зборів віднести також питання утворення, реорганізації та ліквідації філій, представництв, інших відокремлених підрозділів Товариства, затвердження положень про них; зміни найменування та місцезнаходження Товариства; створення (заснування) Товариством інших юридичних осіб, а також придбання або відчуження Товариством частки у статутному капіталі інших юридичних осіб, прийняття рішення про припинення юридичних осіб, в яких Товариство бере участь; погодження умов колективного договору Товариства; тощо.

На підставі законодавчих норм можна виокремити два види загальних зборів учасників – *річні та позачергові*. Перші проводяться у шестимісячний строк від завершення звітнього року та на них обов'язково вносяться питання про розподіл чистого прибутку товариства і про виплату дивідендів та їх розмір.

Загальні збори учасників скликаються виконавчим органом товариства чи іншим органом, уповноваженим на це статутом товариства. В статуті ТОВ можна визначити

випадки, в яких скликаються позачергові загальні збори. Якщо особливі норми не визначені статутом, то виконавчий орган може скликати загальні збори з власної ініціативи, на вимогу наглядової ради (якщо така є утворена в ТОВ) чи на вимогу учасника або учасників товариства, які на день подання вимоги в сукупності володіють 10 або більше відсотками статутного капіталу товариства (ч. 1 ст. 31 Закону «Про ТОВ»).

Цікаво, що в законодавстві Болгарії важливою умовою, що забезпечує право на скликання загальних зборів учасниками є не лише розмір частки, якою вони володіють, але й тривалість такого володіння. Так, учасника дозволяється скликати загальні збори та вносити питання до порядку денного цих загальних зборів, якщо вони володіли акціями, що становлять щонайменше 5% капіталу компанії протягом більше трьох місяців (art. 223 Комерційного акта Болгарії) [3]. А от в законодавстві Нової Зеландії міститься обов'язок виконавчого органу скликати позачергові загальні збори за письмовою вимогою власників 5 % статутного капіталу товариства [11].

Відповідна вимога про скликання загальних зборів учасників подається виконавчому органу товариства. Вона обов'язково повинна бути подана у письмовій формі. У Законі не деталізується зміст вимоги про скликання загальних зборів. Вказується лише, що у ній слід зазначити запропонований порядок денний та інформацію про розмір часток у статутному капіталі товариства, що належать учасникам, які надсилають вимогу. Виникає питання щодо бажаної дати скликання загальних зборів – чи можна її зазначити у вимозі? Думається, що учасники, безумовно, мають право вказувати у вимозі бажану дату проведення загальних зборів, однак, необхідним є дотримання двох основних правил: 1) скликання загальних зборів повинно відбуватися із дотриманням строків повідомлення учасників про їх проведення (про це йтиметься далі); 2) дату і час проведення загальних зборів визначає той суб'єкт, який скликає загальні збори. Тобто якщо учасники скликатимуть загальні збори самостійно, то в такому разі вони і вирішуватимуть щодо дати і часу проведення загальних зборів. Якщо за їх вимогою загальні збори скликаються виконавчим органом, то останній і встановлює дату та час проведення зборів.

Частина 8 ст. 31 Закону «Про ТОВ» зобов'язує виконавчий орган товариства вчинити всі необхідні дії для скликання загальних зборів учасників у строк не пізніше 20 днів з дня отримання вимоги про проведення таких зборів. З іншого боку, якщо протягом 10 днів з дня, коли товариство отримало чи мало отримати вимогу про скликання загальних зборів, учасники не отримали повідомлення про скликання загальних зборів учасників, якщо інший строк не встановлено статутом, особи, які ініціювали їх проведення, можуть скликати загальні збори учасників самостійно (ч. 9 ст. 31). Водночас письмову відмову у скликанні загальних зборів виконавчий орган повинен надіслати із зазначенням причин відмови протягом п'яти днів з дати отримання вимоги від учасників товариства.

Таким чином, можемо виокремити три основних часових проміжки на етапі скликання загальних зборів: 1) 5 днів з дати отримання вимоги – повідомляється про відмову у скликанні; 2) 10 днів від дати, коли вимога отримана чи мала бути отримана товариством, – учасники отримують право скликати загальні збори самостійно; 3) 20 днів з дня отримання вимоги – вчиняються всі необхідні дії для скликання загальних зборів.

Викладене вище дає підстави стверджувати, що підхід законодавця при визначенні відповідних строків не є послідовним. По-перше, слід акцентувати на тому, що загальні збори скликаються на вимогу саме учасника або учасників товариства, які на день подання вимоги в сукупності володіють 10 або більше відсотками статутного капіталу товариства. Тобто, думається, що саме цим учасникам повинно належати право скликати загальні збори самостійно, якщо вони не отримали повідомлення про проведення загальних зборів через 10 днів з дня, коли їх вимога була отримана чи мала бути отримана товариством. Однак, формулювання норми ч. 9 ст. 31 Закону «Про ТОВ» не є достатньо чітким, що може призвести до неоднозначного його застосування на практиці. Буквальне тлумачення змісту норми дає можливість учасникам, які мають менше 10 відсотків статутного капіталу ТОВ, надіслати вимогу про скликання загальних зборів і при відсутності відмови у задоволенні вимоги, почати процедуру самостійного скликання загальних зборів. З нашої точки зору, це не є правильним і потребує деталізації на законодавчому рівні.

По-друге, уповноваженому органу ТОВ надається 20-денний строк для вчинення всіх необхідних дій для скликання загальних зборів. Тільки у разі, якщо протягом цього строку необхідні дії не вчиняються, учасники можуть самостійно проводити процедуру скликання загальних зборів. Нелогічно, на нашу думку, надавати учасникам таке право через 10 днів від дати, коли вимога отримана чи мала бути отримана товариством, за умови, що вони не отримали повідомлення про проведення загальних зборів. Адже сам законодавець «дозволяє» уповноваженому органу товариства (часто виконавчому органу) здійснити всі потрібні кроки протягом 20-ти днів.

По-третє, законодавцем не запропоновано алгоритму дій у випадку, коли товариство безпідставно відмовляє у скликанні загальних зборів учаснику (учасникам), який володіє 10 чи більше відсотків статутного капіталу товариства. Власне йдеться про повідомлення ініціаторів скликання у п'ятиденний строк про відмову у скликанні. І хоча вимагається зазначення причин відмови, такою може бути, наприклад, суб'єктивне бачення виконавчого органу щодо «відсутності необхідності» проведення зборів. Іншими словами, товариство може дотриматись формальних вимог щодо оформлення та надсилання по суті безпідставної відмови у скликанні загальних зборів. Це мало б бути підставою для виникнення у відповідного учасника (учасників) права на самостійне скликання загальних зборів. Однак, жодної норми Закону, яка б на це вказувала, немає.

В судовій практиці вже вироблений підхід у справах, коли корпоративне право учасника на участь в управлінні товариством було порушене власне через невиконання виконавчим органом обов'язку щодо скликання загальних зборів. Ще у Постанові Пленуму ВГС України від 25.02.2016 року № 4 [164] наголошується на тому, що з урахуванням положень законів України не підлягають задоволенню позови про зобов'язання скликати позачергові загальні збори, що подані учасниками (акціонерам, членам), яким законодавством надане право самостійно скликати позачергові загальні збори, якщо правління (голова) не виконує їх вимоги. Однак, у нещодавній практиці Верховний Суд вказав на те, що такий спосіб захисту корпоративних прав та інтересів як зобов'язання ТОВ (виконавчого органу

товариства) скликати, організувати та провести загальні збори учасників відповідає ст. 16 ЦКУ, ст. 20 ГКУ і передбачений чинним законодавством, яке врегульовує діяльність ТОВ [163].

Підсумовуючи викладене вище, думається, що у ст. 31 Закону «Про ТОВ» доцільно зробити акцент на праві учасника чи учасників самостійно скликати загальні збори, якщо: 1) вони володіють 10 або більше відсотками статутного капіталу товариства; 2) виконавчий орган (чи інший визначений статутом орган, уповноважений на скликання загальних зборів учасників) не вчинив всіх необхідних дій для скликання загальних зборів у визначений для цього строк (тобто по завершенню 20-ти днів після отримання вимоги); 3) виконавчий орган (чи інший визначений статутом орган, уповноважений на скликання загальних зборів учасників) повідомив про відмову у скликанні загальних зборів. Додатково доцільно було б також вказати на підстави відмови у скликанні загальних зборів: відсутність в учасника (-ів) права вимоги (відсутність 10 відсотків статутного капіталу товариства); невідповідність вимоги законодавчим нормам (наприклад, у вимозі не вказується порядок денний зборів).

Сама процедура скликання загальних зборів відбувається шляхом надіслання персонально кожному учаснику ТОВ відповідного повідомлення про це. Право бути повідомленим про дату, час та місце проведення загальних зборів гарантується законодавчою вимогою надати таку інформацію учаснику. Адже за її відсутності учасник не матиме можливості бути присутнім на таких зборах, тобто реалізувати своє право участі в управлінні ТОВ.

Орган чи учасники, що скликають загальні збори, повідомляють про це учасників ТОВ не менше ніж за 30 днів до запланованої дати проведення загальних зборів (ч. 3 ст. 32 Закону «Про ТОВ»). Інший строк повідомлення може бути встановлений статутом товариства. Модельний статут ТОВ пропонує повідомляти на вибір у 15, 30 або 45-ти денний строк до запланованої дати проведення загальних зборів. Нам же видається, що в цьому випадку доцільно дещо підсилити законодавчу норму. Право на участь в управлінні - надзвичайно важливе корпоративне право. Так, на відміну від Закону України «Про акціонерні товариства», Закон «Про ТОВ» надає

значно більше свободи та маневреності учасникам щодо визначення власних правил, що діють в товаристві. В той же час, роль законодавця в цьому випадку дуже схожа на роль незалежного арбітра, який визначає базові принципи, основоположні правила, дотримання яких є необхідним для того, щоб корпоративні права учасників не порушувалися.

Саме тому вважаємо, що строк повідомлення справді може бути визначений у статуті ТОВ. Втім на законодавчому рівні доцільно було б закріпити ту крайню межу часових рамок, яка б гарантувала учасникам можливість належно підготуватися до загальних зборів, ознайомитися з документами, що необхідні для прийняття рішення, подати власні пропозиції до порядку денного зборів, чи навіть фізично прибути у визначений час та місце або ж забезпечити участь у загальних зборах свого представника. Як результат, пропонуємо доповнити ч. 3 ст. 32 Закону «Про ТОВ» словами «але не менше 15 днів до запланованої дати проведення загальних зборів».

Щодо способу надіслання повідомлення про проведення загальних зборів, то універсальним, але не завжди найоптимальнішим, пропонується здійснювати його поштовим відправленням з описом вкладення (ч. 4 ст. 32 Закону «Про ТОВ»). Вимога про поштове відправлення з описом вкладення є новелою вітчизняного законодавства та реакцією законодавця на зловживання з боку виконавчого органу, який якраз-таки і здійснює повідомлення. Проявлялось це наступним чином. До того як запровадили опис вкладення, учаснику могло бути надіслано поштою повідомлення без вмісту. Тобто раніше брали до уваги лише факт відправлення повідомлення, тому було досить складно обґрунтувати свою позицію у суді. Зазначена новела введена в дію Законом «Про ТОВ». Закріплення такого порядку повідомлення сприймається позитивно, оскільки сприяє захисту прав учасників відповідного товариства.

Усвідомлюючи переваги такого способу (можливість у разі виникнення спору отримати підтвердження щодо часу надсилання повідомлення, інформацію про адресата та одержання ним повідомлення, змісту відправлення тощо), варто звернути увагу на наявність й інших, менш затратних і набагато швидших способів повідомлення. До того ж, вже згадана стаття дозволяє у статуті ТОВ визначати інші способи повідомлення. Для прикладу, модельний статут ТОВ пропонує один із

способів повідомлення – електронною поштою з накладенням на повідомлення кваліфікованого електронного підпису із застосуванням засобів кваліфікованого електронного підпису, які мають вбудовані апаратно-програмні засоби, що забезпечують захист записаних на них даних від несанкціонованого доступу, від безпосереднього ознайомлення із значенням параметрів особистих ключів та їх копіювання.

У зв'язку із інтенсивним розвитком інформаційних технологій можливим є встановлення у статуті інших електронних способів повідомлення учасників про проведення загальних зборів [119, с. 37], наприклад, у різноманітних месенджерах, додатках, соціальних мережах, тощо. Зважаючи на велику кількість можливостей, підхід до способу повідомлення повинен бути узгоджений на локальному рівні та універсальний, тобто єдиний для всіх учасників. Це означає, що всі повинні бути повідомленими однаковою способом і він повинен бути однозначним (наприклад, – надсилання повідомлення у додатку «телеграм»). Водночас враховуючи те, що поштова, електронна адреса або номер телефону, до якого «прив'язаний» месенджер, додаток чи соціальна мережа учасника ТОВ, може з часом змінитися, на нашу думку, на законодавчому рівні варто закріпити обов'язок учасника надавати необхідну контактну інформацію для надсилання повідомлення про проведення загальних зборів у спосіб, визначений статутом, а також повідомляти про її зміни.

Не слід забувати і про позицію, викладену у постановах КГС ВС, згідно з якою обраний особою, що скликає загальні збори учасників товариства, спосіб повідомлення про їх проведення повинен забезпечити реальне персональне повідомлення учасника і не бути лише формальним направленням такого повідомлення [146].

Щодо змісту повідомлення про проведення загальних зборів, то відповідно до ч. 5 ст. 32 Закону «Про ТОВ», то в ньому обов'язково зазначаються дата, час, місце проведення, порядок денний. Якщо до порядку денного включено питання про внесення змін до статуту товариства, до повідомлення додається проект запропонованих змін.

Зважаючи на вимоги Закону щодо дати повідомлення про загальні збори, їх дата проведення повинна бути не раніше, ніж через 30 днів після відповідного повідомлення, якщо інше не визначено статутом.

Місцем проведення загальних зборів учасників, за загальним правилом, є місцезнаходження товариства, якщо інше не встановлено статутом товариства (ч. 7 ст. 33 Закону «Про ТОВ»). Можливим також є проведення загальних зборів за межами території України. Це допускається лише за одностайною письмовою згодою всіх учасників товариства. Важливо, щоб місце проведення загальних зборів, зазначене у повідомленні, було реальним місцем їх проведення, адже недотримання цієї умови згодом може стати підставою для визнання загальних зборів такими, що не відбулися, а прийнятих рішень – недійсними [152].

Ще одним важливим аспектом в цьому питанні є право бути повідомленим про порядок денний загальних зборів. Зазначена інформація є вкрай важливою, адже тісно пов'язана із можливістю учасника підготуватися до загальних зборів, при необхідності ознайомитися із документами, в яких міститься інформація, потрібна для прийняття рішень із питань, винесених на розгляд. Первинний проект порядку денного загальних зборів формується особою чи органом, який ініціює скликання зборів. Водночас виконавчий орган товариства вправі з власної ініціативи включити додаткові питання до порядку денного, запропонованого у вимозі про скликання зборів (ч. 7 ст. 31 Закону «Про ТОВ»).

Додатково правом вносити пропозиції щодо питань порядку денного наділені учасники товариства. Це одна із тих правомочностей, що є у них в межах права на участь в управлінні ТОВ. Подаються такі пропозиції виконавчому органу товариства, який і приймає рішення щодо включення питань до порядку денного. Хоча у законодавстві і не встановлено жодних вимог ні до форми, ні до змісту пропозицій, що подаються, ані до строків подання, думається, що ці питання є досить важливими та потребують врегулювання на локальному рівні. Допускаємо, що для правильного оформлення прийнятого рішення щодо пропозицій до порядку денного, останні повинні бути подані у письмовій формі на адресу товариства із зазначенням прізвища та імені (найменування) учасника, який вносить пропозицію, а також її змісту. На

законодавчому рівні не встановлено строків подачі пропозицій до порядку денного, строків їх розгляду виконавчим органом, повідомлення останнім прийнятих рішень щодо них. Проте своєрідною гарантією від зловживань у цьому напрямку (наприклад, включення у день проведення до порядку денного зборів питань, які потребують часу на аналіз, вивчення, дослідження) є норма, що зобов'язує виконавчий орган повідомити учасників про внесення змін до порядку денного зборів не менше ніж за 10 днів до запланованої дати зборів, якщо інший строк не встановлений статутом товариства. Спосіб повідомлення про внесені зміни до порядку денного відповідає способу повідомлення про проведення загальних зборів.

В цьому аспекті слід згадати і спеціальні правові можливості, якими наділені учасники, що володіють 10 і більше відсотками статутного капіталу – їх пропозиції підлягають обов'язковому включенню до порядку денного загальних зборів учасників. Це не потребує прийняття рішення виконавчим органом, а питання вважається автоматично включеним до порядку денного загальних зборів учасників. Для порівняння, в Італії (ст. 126а Закону Італії «Про фінанси») правом вносити пропозиції до порядку денного загальних зборів наділені учасники, які особисто чи спільно володіють як мінімум 2,5 % статутного капіталу [14].

Законодавець досить сильно зосередив свою увагу на можливості внесення змін до порядку денного, зокрема і включення нових питань, за згодою всіх учасників без дотримання формальних процедур щодо повідомлень, строків, тощо. Комплексний аналіз норм, що регламентують вказане питання, дає підстави стверджувати про наявність загального та спеціальних правил. По-перше, звертаємо увагу на ч. 10 ст. 31 Закону «Про ТОВ», в якій вказується на можливість «повної відмови» від дотримання правил Закону та статуту щодо скликання загальних зборів і повідомлень про них. Загальні збори все одно будуть правомочними, а їх рішення з будь-яких питань – легітимними, якщо в таких загальних зборах взяли участь всі учасники товариства та всі вони надали згоду на розгляд таких питань. Такий підхід очевидно відрізняється від того, що міститься у приписах Закону «Про акціонерні товариства», викладений у Постанові Пленуму ВГСУ від 25 лютого 2016 року (п. 2.12) [164], а також Постанові Верховного суду від 12 квітня 2018 року. Зокрема, в останній

наголошується, що незважаючи на те, що учасник фактично був присутній на загальних зборах, хоча не зміг завчасно належним чином підготуватися до розгляду порядку денного, таке рішення має бути визнане недійсним [144]. Тобто тривалий час, а щодо акціонерних товариств і досі, не допускається порушення процедури скликання загальних зборів, строків повідомлення про їх проведення, внесення змін до порядку денного; тощо.

Втім, судова практика у цих питаннях після прийняття Закону «Про ТОВ» дещо змінилась. У Постанові Верховного Суду від 28 березня 2018 р. вказано, що відсутність доказів того, чи був учасник повідомлений про скликання загальних зборів, не є підставою для визнання недійсними рішень таких зборів, якщо буде встановлена присутність на оспорюваних загальних зборах учасника чи акціонера/його представника [159]. У даній справі акцент зміщується в сторону тези про те, що у разі забезпечення можливості участі в управлінні товариством факт порушення буде відсутній.

Водночас у ст. 32 і 33 Закону «Про ТОВ» містяться спеціальні норми, про які йшлося вище. Зокрема, у ч. 10 ст. 32 Закону «Про ТОВ» вказується на те, що будь-які зміни можуть бути внесені до порядку денного за згодою всіх учасників товариства. При цьому вимоги закону щодо необхідності повідомлення учасників про внесені зміни за 10 днів до дати проведення зборів в цьому випадку не застосовуватимуться. Тобто учасник ТОВ незалежно від розміру його частки в статутному капіталі, отримавши згоду всіх інших учасників може подати виконавчому органу зміни до порядку денного у будь-який час і виконавчий орган зобов'язаний буде їх відобразити.

На противагу цій нормі, ч. 5 ст. 33 Закону «Про ТОВ» закріплює правило, що рішення з питань, не включених до порядку денного загальних зборів учасників, приймається лише за умови, що у них беруть участь всі учасники товариства, які одноставно надали згоду на розгляд таких питань.

Подібна норма закріплена також в законодавстві Іспанії, де дозволено провести загальні збори без попереднього повідомлення, якщо власники всього статутного капіталу товариства присутні особисто або через представника та одногосно

погоджуються на проведення зборів [15]. А от в Естонії питання, яке спочатку не було включено до порядку денного зборів учасників, може бути включене до нього за згодою не менш як дев'яти десятих учасників зборів, якщо їх частки складають не менше двох третіх статутного капіталу [6].

На момент проведення загальних зборів вже є сформований фінальний порядок денний з усіма пропозиціями, змінами тощо. Однак, в процесі проведення загальних зборів, учасники можуть погодити розширення переліку питань, рішення з яких повинні бути прийняті на цих загальних зборах. Але йдеться лише про розгляд нових питань, не включених до порядку денного, а не внесення будь-яких інших змін до нього. Важливо, щоб згода на вирішення нових питань була одностайною, а присутніми – всі учасники ТОВ. Якщо ж участь у загальних зборах замість учасника бере його представник, то право надавати згоду на розгляд нових питань на загальних зборах повинно бути відображено у його довіреності.

В процесі реалізації права на участь у загальних зборах ТОВ учаснику важливо не лише бути повідомленим про час, дату, місце їх проведення і порядок денний, але й мати можливість підготуватися до них. Велика Палата Верховного Суду вважає, що своєчасне і належне повідомлення учасника товариства про скликання загальних зборів є важливим для формування волі при прийнятті рішень загальними зборами, аби кожен з учасників міг належним чином підготуватися і сформулювати своє бачення щодо питань, які розглядаються на зборах, та повноцінно взяти участь у їх обговоренні (Постанова Великої Палати Верховного Суду від 22 жовтня 2019 року) [134]. До того ж, якщо учасник (або його представник) узяв участь у загальних зборах і голосував на них, то ця обставина сама собою не обов'язково свідчить про те, що учасник був належним чином повідомлений про збори і мав змогу підготуватися до розгляду питань порядку денного (Постанова Верховного Суду у складі КГС від 24 червня 2021 року) [147].

Для належної підготовки до участі в загальних зборах необхідною є можливість ознайомитися з документами та інформацією щодо товариства, його діяльності. На виконавчий орган покладено обов'язок забезпечити необхідні умови для реалізації такої правомочності учасника за місцезнаходженням товариства у робочий час, якщо

інший порядок не передбачений статутом товариства (ч. 11 ст. 32 Закону «Про ТОВ»). Статутом ТОВ можна визначити, наприклад, обов'язок надіслати електронною поштою скан-копії документів, необхідних для ознайомлення, або ж надіслати їх копії на поштову адресу учасника.

Цікавими в цьому аспекті є права учасників компаній у Франції. Окрім права вимагати надіслання чи надання документів, необхідних для прийняття обґрунтованого рішення, учасник може звертатися до правління компанії з письмовими питаннями, на які воно зобов'язане відповісти (під час загальних зборів або шляхом розміщення відповіді на веб-сайті) (ст. L225-108 Комерційного кодексу Франції) [7].

З аналізу норм Закону «Про ТОВ» можна виокремити три основних формати проведення загальних зборів (ч. 3 ст. 33, ст. 36): 1) «офлайн» збори або іншими словами – наживо – на таких зборах важливою є спільна присутність учасників товариства в одному місці для обговорення питань порядку денного; 2) «онлайн» збори або як вони називаються у Законі «Про ТОВ» – у режимі відеоконференції – коли всі учасники одночасно можуть бачити та чути один одного; 3) загальні збори, де рішення приймаються шляхом опитування.

Як підтверджують обставини останніх років, норма, що дозволяє дистанційне проведення загальних зборів, є досить прогресивною та часто потрібною на практиці. Якщо ж планується проведення загальних зборів в онлайн-форматі, то для реального забезпечення корпоративного права учасника на участь в таких зборах повідомлення про їх проведення повинно містити не лише назву платформи, сайту чи додатку, у якому такі збори відбуватимуться, але й всю інформацію (наприклад, активне посилання, код доступу, пароль, тощо), необхідну для реального підключення до загальних зборів. Адже за її відсутності, учасник не зможе реалізувати своє корпоративне право. До того ж, у разі проведення загальних зборів у вигляді відеоконференції вперше або ж за допомогою нового онлайн-ресурсу чи для нових учасників ТОВ, що незнайомі з цих форматом, пропонується до повідомлення про проведення загальних зборів долучати інструкцію для підключення.

Водночас думається, що можливим є поєднання перших двох згаданих способів проведення загальних зборів. Окремі учасники в такому разі зможуть особисто з'явитися за місцем проведення загальних зборів, а інші – підключитися до відеоконференції. Доцільно в такому випадку у повідомленні про проведення зборів вказувати і місце, і контактні дані для підключення до відеоконференції. Ми пропонуємо закріпити відповідну можливість і на законодавчому рівні.

Під час проведення загальних зборів важливим є волевиявлення учасника щодо питань, винесених на розгляд. Відбувається це шляхом голосування на зборах, яке буває трьох основних видів – відкрите, кумулятивне та заочне. За загальним правилом, учаснику належить кількість голосів, що є пропорційною до розміру його частки у статутному капіталі товариства. Інші правила визначення голосів можуть бути передбачені статутом ТОВ (ч. 3 ст. 29 Закону «Про ТОВ»).

Основним видом голосування у ТОВ є відкрите, якщо інше не встановлюється статутом. Так, статутом ТОВ можна передбачити голосування, наприклад, бюлетенями, як це відбувається в акціонерних товариствах. Відкрите ж голосування означає, що чітке волевиявлення щодо прийняття того чи іншого рішення учасником стає відомим іншим учасникам, присутнім на загальних зборах, у момент проведення голосування.

Кумулятивне голосування може бути проведено в процесі обрання членів колегіального виконавчого органу та його голови, якщо це визначено статутом товариства. Цей спосіб голосування розкривається у п. 9 ч. 1 ст. 2 Закону «Про акціонерні товариства». Він означає, що загальна кількість голосів учасника множиться на кількість членів органу товариства, що обираються, а учасник має право віддати всі підраховані таким чином голоси за одного кандидата або розподілити їх між кількома кандидатами. Якщо ж норма щодо кумулятивного голосування відсутня у статуті ТОВ, то воно відбувається щодо кожного кандидата окремо (ч. 6 ст. 39 Закону «Про ТОВ»).

У ст. 35 Закону «Про ТОВ» розкривається зміст поняття «заочне голосування». У такому форматі учасник товариства викладає своє волевиявлення щодо голосування з питань порядку денного письмово і передає його товариству. При

цьому справжність підпису учасника на такому документі засвідчується нотаріально. Такий спосіб голосування застосовується також і в низці європейських країн, зокрема, у Франції (ст. L225-107 Комерційного кодексу Франції).

Варто наголосити, що заочне голосування є можливим при дотриманні умови, що текст документа, наданого учасником, дозволяє визначити його волю щодо безумовного голосування за чи проти відповідного рішення з питань порядку денного. Лише у цьому разі голос учасника товариства зараховуватиметься до результатів голосування. Тобто якщо в документі учасник ставить власне волевиявлення щодо конкретного питання порядку денного у залежність від, наприклад, результатів голосування по іншому питанню, це є неправильно і його голос не повинен бути зарахованим при визначенні результатів голосування.

Проблемним моментом для застосування цього способу голосування є те, що проект порядку денного загальних зборів, що надсилається учасникам до його проведення, не містить проектів рішень із цих питань, за винятком питання про внесення змін до статуту ТОВ. А сам лише проект порядку денного не завжди дає можливість учаснику сформулювати власне волевиявлення щодо нього до моменту проведення цих зборів. Наприклад, на зборах планується розглянути питання розподілу чистого прибутку товариства. Саме так і сформульовано питання у проекті порядку денного. Очевидно, що учасник не може викласти у документі безумовне чітке волевиявлення «за» чи «проти» цього питання, адже конкретної пропозиції по цьому питанню у проекті порядку денного не викладається.

Формулювання цієї норми, як і назва способу голосування, дає можливість стверджувати, що учасник фізично не перебуватиме у місці проведення загальних зборів. Документ, у якому викладено його волевиявлення, повинен бути отриманий товариством на момент проведення загальних зборів. Виникає питання про адресата, якому такий документ надається. Чи його слід надіслати виконавчому органу на адресу місцезнаходження товариства? Чи можна формально передати іншим учасником, який буде присутнім на загальних зборах? Оскільки відповіді на ці питання на законодавчому рівні відсутні, вважаємо, що детальніше їх можна

регламентувати у статуті ТОВ. Допускаємо, що подавати такий документ слід було б органу чи учаснику (-ам), що скликає (-ють) загальні збори.

Неоднозначним, на нашу думку, є питання при конфлікті голосування. Йдеться про ситуацію, коли учасник подав документ із власним волевиявленням щодо питань порядку денного, оформлений згідно з вимогами закону, але при цьому з'явився на загальні збори, де висловлює протилежну думку із питань порядку денного, ніж викладена у документі. Незрозуміло в такому випадку, який саме голос (із документу чи висловлений на зборах) повинен бути врахований при визначенні результатів голосування. Вважаємо, що це питання доцільно було б визначити на законодавчому рівні для формулювання єдиного підходу та попередження зловживання учасниками своїми правами.

Аналогічно слід, з нашої позиції, визначити юридичну долю документа із волевиявленням учасника, отриманого після проведення загальних зборів. Думається, що голоси вже не повинні враховуватися для визначення результатів голосування, адже таке вже відбулося. Водночас слід замислитися і щодо потенційних зловживань у вигляді умисного ухилення від отримання документа. Вважаємо, що в законодавстві мав би визначатися однозначний алгоритм дій у таких ситуаціях.

Ще одним згаданим вище способом проведення загальних зборів є такі, де прийняття рішень відбувається шляхом опитування (ст. 36 Закону «Про ТОВ»). У такому разі не вимагається забезпечення стандартної процедури скликання та проведення загальних зборів. Такі збори відбуваються фактично не як зібрання усіх учасників із звичною можливістю висловитися щодо питань порядку денного, обговорити їх чи поставити запитання. Вони дають можливість отримати волевиявлення усіх учасників ТОВ по конкретному питанню і сформулювати єдиний результат по прийняттю чи навпаки неприйняттю відповідного рішення.

Варто наголосити на тому, що не усі питання, віднесені до компетенції загальних зборів, можуть бути вирішені шляхом опитування. У ч. 2 ст. 36 Закону «Про ТОВ» міститься перелік питань, які не можуть бути вирішені у такий спосіб (наприклад, про ліквідацію товариства чи виключення з нього учасника; та ін). Додаткові питання, які

не можна вирішувати шляхом проведення опитування можуть бути визначені статутом.

Повертаючись до аналізу процедури прийняття рішень загальних зборів шляхом опитування, слід визначити хто може бути ініціатором їх проведення. Ним вправі бути будь-який учасник товариства або виконавчий орган, якщо інше не встановлено статутом. Тобто на відміну від звичайних загальних зборів, скликання яких можливе учасником (-ами), що володіє 10 чи більше відсотками статутного капіталу ТОВ, такий формат зборів може відбуватися незалежно від розміру частки учасника, який стає їх ініціатором.

Всі учасники отримують від ініціатора запит з проектом рішення із запропонованого питання (питань). Запит повинен містити адресу, на яку слід надіслати відповідь щодо поставленого (-их) запитання і строк, протягом якого це слід зробити. Якщо учасник погоджується із запропонованим рішенням, він підписує проект рішення і надсилає його ініціатору протягом 15 днів з дня отримання запиту. Інший строк надання відповіді на запит може визначатися у статуті ТОВ.

Законом дозволяється надсилання запиту та відповідей із застосуванням засобів електронних комунікацій, визначених статутом ТОВ. Модельний статут пропонує використовувати в таких цілях електронну пошту учасників ТОВ. Проте в такому разі на запити чи повідомлення має накладатися кваліфікований електронний підпис із застосуванням засобів, які мають вбудовані апаратно-програмні засоби, що забезпечують захист записаних на них даних від несанкціонованого доступу, від безпосереднього ознайомлення із значенням параметрів особистих ключів та їх копіювання.

Важливо, щоб викладена у відповіді згода учасника товариства з прийнятим рішенням була безумовною. Водночас потрібно дотримуватися вимог статуту (якщо такі є) щодо засвідчення волевиявлення учасників під час опитування, зокрема нотаріального засвідчення справжності підпису учасника товариства. Відповіді, отримані після закінчення встановленого строку, або такі, зміст яких не дає змоги встановити волевиявлення учасника товариства щодо порушеного ініціатором

питання, не враховуються під час підрахунку результатів голосування з такого питання.

По закінченню визначеного строку для надання відповідей ініціатор опитування викладає прийняте рішення в письмовій формі, додає до нього копії відповідей усіх учасників товариства. Таке рішення надсилається всім учасниками в такому ж порядку, як і запит, протягом 10 днів з дати завершення строку на прийняття відповідей від учасників, а також виконавчому органу товариства.

Ще одним питанням, тісно пов'язаним із проведенням загальних зборів, є питання кворуму. В процесі розробки та прийняття Закону «Про ТОВ» законодавець відмовився від визначення кворуму загальних зборів, як певної мінімально необхідної кількості учасників ТОВ, які повинні взяти участь у загальних зборах, щоб такі були повноважними, могли відбуватися і приймати рішення. Цей підхід свого часу вже був відображений у праві Європейського Союзу, а саме в ст. 40 Другої Директиви Ради ЄЕС «про узгодження гарантій, яких вимагають держави-члени від товариств у розумінні частини другої статті 58 Договору, з метою захисту інтересів учасників та третіх осіб, з огляду на створення акціонерних товариств, збереження та зміни капіталу з метою забезпечення рівності застосування таких гарантій». Розкриваючи питання прийняття рішень, Директивою пропонується не поєднувати вимогу щодо кворуму загальних зборів із вимогою прийняття рішення більшістю у 2/3 голосів. Так, вважається необхідним прийняти рішення або більшістю у 2/3 голосів учасників від загального розміру статутного капіталу (кількості акцій), без встановлення вимоги про наявність кворуму, або більшістю від присутніх, за умови наявності учасників, яким належить не менше половини розміру статутного капіталу товариства (кворуму) [47].

У раніше чинному законодавстві щодо ТОВ (ст. 60 Закону «Про господарські товариства») зазначалося, що загальні збори учасників вважаються повноважними, якщо на них присутні учасники (представники учасників), що володіють у сукупності більш як 50 відсотками голосів. Станом на зараз подібні норми у Законі «Про ТОВ» відсутні. До того ж вже є сформована стала та послідовна судова практика ВС у спорах про визнання недійсними рішень загальних зборів товариства прийнятих за

умов наявності у статуті ТОВ положень щодо кворуму після прийняття Закону України «Про ТОВ», зокрема у справах № 910/10275/20, № 910/11992/20, № 922/3010/18, № 922/2200/19, № 904/1112/20 [147; 155] тощо. Такі висновки є чіткими, зрозумілими, послідовними та сприяють однозначному застосуванню зазначених норм матеріального права. В одній із недавніх справ КГС у складі Верховного Суду вкотре наголосив на тому, що та обставина, що Закон не містить прямої (буквальної) заборони встановлювати відсоток голосів учасників, за умови присутності яких загальні збори учасників вважаються повноважними, не означає, що статут товариства, який містить положення про кворум, не суперечить Закону. Така заборона впливає зі змісту ст. 34 Закону «Про ТОВ», яка пов'язує факт прийняття рішень загальними зборами учасників лише з наявністю необхідної кількості голосів учасників, що підтримали таке рішення, і передбачає можливість встановлювати в статуті товариства тільки інакшу кількість голосів, тим самим імперативно забороняючи інше, так і з мети законодавчих змін (виключення поняття кворуму та можливості встановлення кількості голосів учасників для кворуму). Ця мета полягає в наданні більших гарантій реалізації корпоративних прав учасників в управлінні товариством та прийнятті ними рішень, запобігання й унеможливлення зловживання правом не брати участь у зборах, що призводить до блокування ухвалення рішень більшістю [157].

Повертаючись до однієї з ключових правомочностей учасника, – можливості голосувати на загальних зборах, слід акцентувати на тому, що вона дозволяє учаснику ТОВ брати участь у формуванні і прийнятті рішень. На відміну від акціонерного товариства, де при голосуванні акціонерів на загальних зборах застосовується єдине правило «одна акція – один голос», у ТОВ варіантів набагато більше. Відповідно до положення ч. 3 ст. 29 Закону «Про ТОВ» кожен учасник має кількість голосів, які пропорційні його частці у статутному капіталі, якщо інше не передбачено статутом.

Право голосу учасника ТОВ може бути обмежено. Так, відповідно до ч. 3 ст. 15 Закону «Про ТОВ» голоси, що припадають на частку учасника, який має заборгованість перед товариством, не враховуються при визначенні результатів

голосування для прийняття рішення, пов'язаних із заборгованістю по внесенню вкладу відповідно до ч. 2 ст. 15 цього Закону.

Чим більшу частку у відсотках має учасник ТОВ, тим більше прав і можливостей він має при здійсненні управління товариством – він має більше голосів під час реєстрації та голосування на зборах. Аналогічну правову позицію було висловлено у рішенні ЄСПЛ від 25.07.2002 р. у справі «Совтрансавто Холдинг проти України» (Sovtransavto Holding y. Ukraine, заява №48553/99) [194]. В цьому аспекті варто все ж наголосити на тому, що від розміру частки в статутному капіталі ТОВ не залежить обсяг самого корпоративного права на участь в управлінні ТОВ. Це право належить кожному учаснику незалежно від розміру його частки, адже кожен має право і бути присутнім на загальних зборах, виступати там, брати участь в обговоренні питань, ставити власні запитання та й, зрештою, голосувати. Тут скоріше постає лише питання можливості вплинути на прийняття того чи іншого рішення, тобто чи достатньо в такого учасника голосів, щоб прийняти його самостійно, або ж в спільно з іншими учасниками чи навпаки не прийняти його.

З аналізу ст. 34 Закону «Про ТОВ» всі питання, що віднесені до компетенції загальних зборів, можна поділити на 3 основні групи залежно від кількості голосів, необхідних для прийняття рішень щодо них: 1) ті, що вирішуються одностайно всіма учасниками товариства, які мають право голосу з відповідних питань (питання перерозподілу часток учасників, утворення органів товариства, всі, що приймаються при проведенні опитування; тощо); 2) ті, що вирішуються трьома чвертями голосів усіх учасників товариства, які мають право голосу з відповідних питань (внесення змін до статуту товариства; зміна розміру статутного капіталу товариства; щодо реорганізації та ліквідації ТОВ); 3) ті, що вирішуються більшістю голосів усіх учасників товариства, які мають право голосу з відповідних питань (всі інші питання, крім тих, де потрібна більша кількість голосів учасників).

Статутом товариства може встановлюватися інша кількість голосів учасників товариства (але не менше, ніж більшість голосів), необхідна для прийняття рішень з питань порядку денного загальних зборів учасників, крім рішень, які відповідно до Закону «Про ТОВ» приймаються одностайно. Відповідні положення можуть бути

внесені до статуту, змінені або виключені з нього одностайним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь всі учасники товариства.

У товаристві, що має одного учасника, рішення з питань, що належать до компетенції загальних зборів учасників, приймаються таким учасником товариства одноособово та оформлюються письмовим рішенням такого учасника (ч. 1 ст. 37 Закону «Про ТОВ»).

Право на участь у загальних зборах може бути реалізовано учасником не лише особисто. Він може мати одного або ж декілька представників (ч. 2 ст. 33 Закону «Про ТОВ»). В той же час в законодавстві відсутні будь-які вимоги, як до особи повіреного, так і до форми чи змісту оформлених документів, які видаються. Думається, що в такому разі повинні застосовуватися загальні норми цивільного законодавства (гл. 17, 68 ЦК України). Беручи до уваги дані приписи, в учасника є право мати як одного, так і декількох представників. Відносини з ними можуть бути оформлені, наприклад, у вигляді договору доручення. Слід зважати, що відповідно до ч. 1 ст. 1007 ЦК України, довіритель зобов'язаний видати повіреному довіреність на вчинення юридичних дій, передбачених договором доручення. При цьому, як в договорі, так і в довіреності, можна визначити так звані завдання щодо голосування по конкретних питаннях або ж навпаки дати можливість представнику самостійно приймати рішення з питань порядку денного. Подібна практика та нормативна база для неї існує в акціонерному праві.

Якщо глянути на ситуацію під іншим кутом, то наявність декількох представників одного учасника без чіткого розмежування повноважень чи визначених завдань для кожного, означатиме по суті проблемність на етапі голосування на загальних зборах. Так, кожен із представників матиме право бути присутнім на загальних зборах, право виступити, задати запитання тощо. Однак, за відсутності спільної позиції або ж чітких вказівок у їх довіреностях, неможливо буде однозначно встановити волевиявлення учасника, якого вони представляють.

З цих міркувань Закон Сінгапуру «Про компанії» закріпив чіткі правила та обмеження при призначенні представників. Якщо статутом компанії не встановлено інше, то учасник не має права призначати більше 2 довірених осіб для участі та

голосування на одному засіданні. У разі, якщо учасник призначає 2 довірених осіб, такі призначення будуть недійсні, якщо учасник не вкаже кому з повірених належить яка частина його частки [12]. Це означає, що всі голоси, які належать учаснику, можуть бути поділені між двома його представниками, кожен з яких голосуватиме лише в межах тієї частини, що належить йому за довіреністю. Подібна норма існує й у законодавстві Фінляндії (s. 7 Limited Liability Companies Act of Finland) [21]. В національному законодавстві щодо ТОВ нема жодних обмежень, які б забороняли такий підхід, який видається нам загалом досить цікавим та прагматичним водночас.

Довіреність може бути видана учасником на певний строк або ж без зазначення такого.

Щодо форми довіреності, то вона, очевидно, є письмовою, адже довіреністю є письмовий документ, що видається однією особою іншій особі для представництва перед третіми особами (ч.3 ст. 244 ЦКУ). Ч. 5 ст. 245 ЦК України вказує, що довіреність на право участі та голосування на загальних зборах, видана фізичною особою, посвідчується у порядку, визначеному законодавством. Однак, Закон «Про ТОВ» не містить вимоги щодо обов'язкового нотаріального посвідчення виданої довіреності. Така є лише для безвідкличної довіреності (ч. 4 ст. 8 Закону «Про ТОВ»).

З огляду на відсутність будь-яких обмежень на законодавчому рівні, представником учасника може бути будь-яка фізична особа з достатнім обсягом дієздатності, в тому числі посадова особа ТОВ. Варто звернути увагу, що таке «суміщення» заборонено в акціонерних товариствах України, а також і в низці іноземних держав. Так, наприклад, у законодавстві Угорщини чітко зазначено, що генеральні директори, виконавчі директори, члени наглядової ради та аудитор не можуть бути уповноваженими представниками учасників товариств (s. 213 Act of Hungary on Business Associations) [1]. Думається, що запровадження відповідної норми щодо товариств з обмеженою відповідальністю було б цілком слушним.

Як уже було згадано на початку цього підрозділу, будь-який учасник товариства може реалізувати своє право на участь в управлінні не лише через участь у загальних зборах як вищому органі управління. В товариствах є й інші органи управління (виконавчий орган, наглядова рада, у разі її створення), в яких учасник також може

реалізувати свої управлінські права. Учасник може запропонувати свою кандидатуру для обрання на посаду у виконавчому органі чи наглядовій раді. Право бути обраним до складу органів управління є однією із складових корпоративного права на участь в управлінні ТОВ.

На практиці учасники товариства насправді рідко безпосередньо реалізують своє право на участь в управлінні ТОВ. Здебільшого їх на загальних зборах представляють їх повірені. Схоже відбувається і з участю в діяльності інших органів управління. Право обирати посадових осіб до складу органів управління ТОВ, як і право бути самому обраним до таких органів, належить кожному учаснику (за винятком випадків, коли через законодавчі обмеження особа не може бути посадовою особою товариства). Далеко не всі учасники прагнуть набути статусу посадової особи та безпосередньо виконувати функції органів ТОВ. Це в певній мірі можна пояснити тим, що учасники здебільшого мають одну матеріальну мету – отримувати прибуток від діяльності товариства. Крім того, учасники не завжди мають достатньо часу та управлінських навичок і досвіду для здійснення ефективного управління.

Для таких випадків законодавець передбачив можливість, а іноді й обов'язок (наприклад, при включенні до наглядової ради незалежних членів (ч.3 ст. 38 Закону «Про ТОВ»)) делегування учасниками частини своїх правомочностей щодо участі в управлінні товариством особам, які не є власниками часток у його статутному капіталі.

Отже, право брати участь в управлінні ТОВ – це одне із основних комплексних корпоративних прав учасника ТОВ, яке характеризується обов'язковим та виключним суб'єктним складом (учасник – товариство) та реалізується здебільшого через систему взаємопов'язаних органів ТОВ: у першу чергу, через загальні збори, а також через виконавчий орган та наглядову раду. Право на участь в управлінні містить низку правомочностей, реалізація яких й означатиме, що учасник скористався своїм правом на участь в управлінні ТОВ. Водночас у Законі та/або статуті закріплюються норми та вимоги, дотримання яких є обов'язковими гарантіями права на участь в управлінні ТОВ. Основними такими гарантіями є вимоги щодо

повідомлення учасника про дату, час, місце проведення загальних зборів, їх порядок денний, а також щодо змін, внесених до порядку денного.

Право на участь у загальних зборах учасників – це комплекс правових можливостей (правомочностей), що належать всім учасникам ТОВ, і здійснюються пропорційно до частки у статутному капіталі. В силу прямої законодавчої вказівки окремим учасникам ТОВ, які володіють часткою в статутному капіталі певного розміру, надаються додаткові повноваження (наприклад, право самостійно скликати позачергові загальні збори).

3.2. Право на отримання інформації про господарську діяльність товариства.

Право вимагати проведення аудиту фінансової звітності товариства

Відповідно до п. 2 ст. 5 Закону «Про ТОВ» одним із прав учасників ТОВ є право на отримання інформації про господарську діяльність товариства.

Кучерук Н. зазначає, що право учасника на інформацію про діяльність господарського товариства є найважливішим немайновим правом учасника, від якого залежить можливість реалізації інших корпоративних прав. На думку науковця, без володіння достовірною та своєчасною інформацією про діяльність товариства учасник не зможе реалізувати право на участь у загальних зборах, голосування з питань порядку денного тощо [90].

Аналізуючи сутність права на отримання інформації про господарську діяльність товариства, слід зазначити, що в законодавстві ЄС це право визнається загальним стандартом. Зокрема, цей стандарт передбачений Першою директивою 68/151/ЄЕС Ради ЄС «Про координацію гарантій (застережних заходів), які вимагаються країнами-членами від компаній в рамках контексту другого абзацу Статті 58 Договору для захисту інтересів членів та інших з перспективою зробити такі гарантії однаковими в усьому Співтоваристві» [118].

Можна припустити, що право на отримання інформації про господарську діяльність ТОВ походить від загального конституційного права людини на інформацію. Ст. 34 Конституції України гарантує кожному право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший

спосіб і на свій вибір. Ця норма Конституції України ґрунтується на положеннях Європейської конвенції про захист прав та основних свобод людини, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та ін. Отже, право на інформацію є одним з невід'ємних прав людини і громадянина, а тому знаходить своє закріплення як у національному законодавстві, так і на міжнародному рівні [100, с. 142]. На відміну від загального права на інформацію, право учасника на отримання інформації про господарську діяльність ТОВ є спеціальним, так як надається лише учасникам цього товариства. Учасники ТОВ мають фінансовий комерційний інтерес щодо товариства.

Сороченко А.В. цілком справедливо зазначає, що учасник не може бути обмежений в реалізації свого права на інформацію про діяльність ТОВ жодним чином. При вторинних підставах набуття корпоративних прав особа набуває зазначене право, зокрема з моменту, визначеному договором [222, с. 110].

За характером поведінки учасника ТОВ право на отримання інформації про господарську діяльність товариства може бути здійснено двома способами:

1. Пред'явленням вимоги до товариства щодо надання необхідної інформації учаснику. Здійснення цього права гарантується обов'язком надати учаснику інформацію про господарську діяльність товариства.

2. Самостійне ознайомлення учасника ТОВ із загальнодоступною інформацією про товариство, яка розміщена у відкритих базах даних, зокрема в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, Єдиному реєстрі судових рішень тощо, та інших ресурсах (наприклад, веб-сайті товариства).

На такі способи здійснення права на інформацію про діяльність товариства вказує, зокрема і Кохановська О.В., яка вказує, при цьому, на необхідність вчинення дій як з боку учасника господарського товариства, так і самого товариства [77].

Відповідно до ч. 1, 4 ст. 43 Закону України «Про ТОВ» ТОВ забезпечує кожному учаснику (його представнику) доступ до наступних документів: 1) протокол зборів засновників товариства (рішення одноосібного засновника); 2) статут товариства та зміни до статуту; 3) протоколи загальних зборів учасників; 4) документи товариства, що регулюють діяльність органів товариства, та зміни до них; 5) положення про філії

(представництва) товариства у разі їх створення (відкриття); 6) протоколи засідань наглядової ради товариства та колегіального виконавчого органу товариства, накази і розпорядження виконавчого органу товариства; 7) аудиторські висновки та результати надання інших аудиторських послуг; 8) річну фінансову звітність; 9) документи звітності, що подаються відповідним державним органам; 10) документи, пов'язані з випуском емісійних цінних паперів; 11) інші документи, передбачені законодавством, статутом товариства, рішеннями загальних зборів учасників, наглядової ради та виконавчого органу товариства; 12) документи, що підтверджують права товариства на майно; 13) документи бухгалтерського обліку. На противагу нормам Закону України «Про акціонерні товариства», право учасника ТОВ на інформацію про господарську діяльність товариства не поставлено в залежність від розміру частки такого учасника в статутному капіталі. Тобто можна стверджувати, що таке право учасника ТОВ є необмеженим та повинно бути забезпеченим у разі надходження вимоги від учасника товариства про необхідність надати йому інформацію щодо діяльності товариства. Хоча цей підхід і критикується правниками [249, с. 263], нам він видається слушним та не потребує внесення змін.

Звертаємо увагу також на той факт, що законодавством України не обмежений період часу, за який учасник може ознайомлюватися з документами. Це означає, що незалежно від того, коли учасник набув корпоративних прав та обов'язків у відповідному товаристві, він може отримати доступ до будь-якої інформації про діяльність ТОВ, визначеної законом та/або внутрішніми документами товариствами, а не лише тієї, що «з'явилася» у товаристві чи щодо нього з моменту набуття учасником корпоративних прав. Це підтверджується і нормами ст. 43 Закону «Про ТОВ», що дозволяє учаснику ознайомитися, зокрема і з протокол зборів засновників товариства (хоч такий учасник міг і не брати участі у заснуванні товариства).

Цікавими є законодавчі норми Іспанії та Нової Зеландії щодо надання учасника інформації про діяльність товариств. В Іспанії (ст. 196 Закону «Про корпоративні підприємства») лише учасники з часткою 25 і більше % статутного капіталу мають безумовне право на отримання інформації про діяльність товариства. Учасникам з меншою часткою може бути відмовлено у наданні інформації про діяльність

товариства, якщо на думку керівного органу, розкриття такої інформації може завдати шкоди інтересам компанії [9]. Перелік причини відмови компанії у наданні інформації, визначений у Законі Нової Зеландії «Про компанії» (ст. 178) [11], не є вичерпний, але ними можуть бути, зокрема, такі: 1) розголошення інформації завдало б або може завдати шкоди комерційному становищу компанії; 2) розголошення інформації завдало б або може завдати шкоди комерційному становищу будь-якої іншої особи, незалежно від того, надала ця особа інформацію компанії чи ні; 3) запит на інформацію є несерйозним або образливим.

На нашу думку, цей підхід повинен поєднуватися (що зрештою і відображено у згаданій статті) із можливістю оскаржити рішення компанії щодо надання інформації учаснику, наприклад, до суду. Останній ж повинен оцінити доводи сторін та надані докази у справі і, при обґрунтованості позову, задовольнити вимоги щодо надання інформації.

Для порівняння, законодавство Європейського Союзу також містить положення щодо обов'язкового розкриття товариствами (корпораціями). У них йдеться про розкриття, як мінімум, таких документів та відомостей: 1) установчі документи та статuti, якщо вони містяться у різних документах; 2) будь-які внесені зміни до документів, зазначених у попередньому пункті, включаючи будь-яке подовження строку діяльності товариства; 3) після внесення кожної зміни до установчих документів або до статутів, повний текст документа чи статуту зі змінами на поточний момент; 4) призначення на посаду, та звільнення з неї та відомості про осіб, які діють як орган управління, створений згідно з законом, або як члени будь-якого такого органу: а) уповноважені представляти товариство у правовідносинах з третіми особами та в інших юридичних процедурах; б) беруть участь в управлінні, нагляді або контролі за товариством. З інформації, що розкривається, має бути зрозумілим, чи можуть особи, уповноважені представляти товариство, діяти одноособово, чи вони повинні діяти спільно; 5) не менше як раз на рік – сума підписного капіталу, якщо в установчих документах чи в статутах зазначено суму зареєстрованого капіталу, за винятком ситуації, коли будь-яке збільшення підписного капіталу вимагає внесення змін до установчих документів; 6) документи фінансової звітності за кожен

фінансовий рік, які мають бути оприлюднені відповідно до Директив Ради 78/660/ЄЕС, 83/349/ЄЕС, 86/635/ЄЕС та 91/674/ЄЕС; 7) зміна зареєстрованого місцезнаходження товариства; 8) припинення діяльності товариства; 9) рішення суду про визнання товариства недійсним; 10) призначення ліквідаторів, відомості про них та їхні повноваження, окрім випадків, коли такі повноваження виключно і вичерпно визначаються в законі або в статуті товариства; 11) момент припинення процесу ліквідації та, у тих державах-членах, в яких вилучення з реєстру тягне за собою будь-які юридичні наслідки, зазначення факту такого вилучення. Держави-члени можуть передбачити, що переклад таких документів та відомостей може бути нотаріально посвідчений та повинні вжити необхідних заходів для сприяння доступу третіх осіб до перекладів, інформація про які розкривається у добровільному порядку [222, с. 111-112].

Доцільно звернути увагу на те, що більшість згаданих документів стосуються фінансових аспектів діяльності товариств. Водночас є інша група документів, які прямо не відображають економічні показники функціонування товариств, але в той же час можуть мати велике значення для учасників. Йдеться про так звану нефінансову звітність (наприклад, соціальний та екологічний вплив, що спричиняється діяльністю компанії). Згадана вона була і у нормах Кодексу корпоративного управління [62]. На її винятковій ролі в контексті Угоди про асоціацію акцентував також і Лукач І.В. [94]. Вважаємо, що соціальна відповідальність є важливим аспектом здійснення підприємницької діяльності сьогодні. Тому надання можливості ознайомитися з подібною інформацією на вимогу учасника товариства було б слушним доповненням ч. 1 ст. 43 Закону «Про ТОВ».

Слід визнати, що до прийняття Закону «Про ТОВ» право учасника на інформацію про діяльність ТОВ за своїм змістом було значно обмеженим. Відповідно до Постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» від 25 лютого 2016 №4 господарське товариство, якщо його установчими документами не передбачено інше, зобов'язане надавати на вимогу учасника лише документи звітного характеру (річні баланси, звіти про фінансово-господарську діяльність товариства,

протоколи ревізійної комісії, протоколи зборів органів управління товариства) та інформацію, що міститься в установчих документах товариства, а не будь-яку інформацію щодо господарської діяльності товариства [164].

Смітюх А. В. зазначає, що досить часто статuti товариств з обмеженою відповідальністю містять розширювальний, порівняно із законом, перелік відомостей та документів, доступ до яких гарантується учасникам [217, с. 33], що складається, як правило, за певною аналогією з положеннями Закону України «Про ТОВ». На відміну від цього підходу, модельний статут ТОВ не містить особливих норм щодо доступу до інформації. В ньому лише міститься вказівка на необхідність застосування норм Закону щодо зберігання та надання доступу до документів товариства.

Варто звернути увагу на недосконалість юридичної техніки у нормах Закону «Про ТОВ». Стаття 43 Закону «Про ТОВ» під назвою «Зберігання документів товариства» містить норми щодо видів документів, порядку, строків та відповідальних осіб за їх зберігання. Окрім цього, у ній закріплені приписи, що регламентують порядок ознайомлення учасника з документами товариства. Така невідповідність назви статті та її змісту повинна бути виправлена законодавцем. Вважаємо, що є два варіанти, здатні забезпечити правильний підхід до внормування цих законодавчих приписів. Перший полягає у доповненні назви статті 43 словами «та порядок доступу до них учасників товариства». В такому випадку назва та зміст співпадали б між собою. Другий варіант – розділити статтю 43 на дві окремі статті. В першій залишити норми щодо зберігання документів товариства, а в другій розкрити особливості, порядок, строки та умови надання доступу до них учасникам товариства.

Окрім цього, слід зауважити, що Законом «Про ТОВ» недостатньо комплексно регламентовано порядок надання учаснику ТОВ доступу до документів товариства.

Так, на вимогу учасника товариства копії документів, передбачених ст. 43 Закону України «Про ТОВ», виконавчий орган ТОВ зобов'язаний надати протягом 10 днів з дня надходження письмової вимоги учасника. Водночас слід зауважити, що законодавством цілком справедливо передбачено положення, відповідно до якого за підготовку копій документів товариство може встановлювати плату, розмір якої не може перевищувати розмір витрат на виготовлення копій документів та витрат,

пов'язаних з пересиланням документів поштою (ч. 5 ст. 43 Закону України «Про ТОВ»). З іншого боку, встановлюючи таку норму, законодавцеві слід було б детальніше визначити, якою повинна бути вимога учасника. Це дасть змогу товариству чітко виконати вимогу учасника та надати саме ті документи і саме в такому порядку, як цього бажає учасник. Думається, у вимозі учасника слід вказати власні контактні дані, в тому числі й адресу (поштову, електронну тощо), куди потрібно надіслати документи, а також вказати чіткий перелік копій (скан-копій) яких документів необхідно надіслати.

Водночас надіслання копій документів наразі – єдиний запропонований законодавцем варіант отримання інформації про діяльність товариства. Варто звернути увагу на те, що при підготовці до проведення загальних зборів, учасник також вправі ознайомитися з інформацією, що потрібна йому для прийняття обґрунтованих рішень. І зробити це він може за місцезнаходженням товариства у робочий час, якщо інший порядок не передбачений статутом товариства (ч. 11 ст. 32 Закону «Про ТОВ»).

Думається, що доступ учаснику до документів товариства, що не пов'язані зі загальними зборами, також повинен надаватися, за бажанням учасника, у приміщенні товариства. Право доступу до відомостей про господарську діяльність корпорації позиціонується науковцями, як немайна правомочність, крізь яку слід розглядати право на інформацію в корпоративних відносинах [75]. Умовою для ознайомлення з документами щодо діяльності товариства у його приміщенні є повідомлення учасником виконавчого органу про свій намір ознайомитися з документами не пізніше ніж, наприклад, за два-три робочих дні [69, с. 483]. Правильним було б, на нашу думку, повідомити не лише про намір ознайомитися з документами, але й дати вичерпну інформацію про те, з якими документами бажає ознайомитися учасник. Взаємно, виконавчий орган повинен забезпечити такому учаснику можливість ознайомитися з бажаними документами протягом закріпленого строку.

У своїй науковій праці Цікало В.І. пропонує доповнити Закон України «Про ТОВ» нормою, що подібно до акціонерних товариств, зобов'язуватиме ТОВ мати власний веб-сайт. На цьому сайті товариство матиме обов'язок розміщувати

інформацію та документи, які повинно зберігати згідно з законом, у семиденний строк від дати їх оформлення [249, с. 261]. Така пропозиція автора видається нам дещо необґрунтованою і такою, що обмежує можливості ТОВ. Ведення бізнесу в мережі Інтернет, зокрема і через власний веб-сайт, в теперішній час і справді є невід'ємною частиною успішного підприємництва. Однак, наявність власного веб-сайту не завжди є запорукою успіху, а ведення справ, зокрема, й розкриття інформації про власну господарську діяльність, можна забезпечити й іншими способами, наприклад, через сторінку у соцмережах. З іншого боку, забезпечення функціонування веб-сайту – це значна стаття витрат, що може бути не зовсім доступною товариству, особливо на початку його діяльності. Підтримуючи загальну тенденцію до спрощення організації та ведення бізнесу в Україні, зменшення законодавчих регуляторних норм, започатковану законодавцем, ми не можемо погодитися з пропозицією закріпити в Законі обов'язкову вимогу щодо наявності веб-сайту для ТОВ.

Важливим аспектом права учасника на інформацію про господарську діяльність товариства є забезпечення при цьому режиму доступу до інформації з обмеженим доступом. І справді у документах, якими володіє товариство, міститься чимало різної інформації. Не виключено і навіть дуже ймовірно, що там міститиметься й інформація, віднесена товариством до комерційної таємниці, і персональні дані учасників, й інша конфіденційна інформація. Зрозуміло, що відкритий доступ до такого роду відомостей може завдати шкодити інтересам самого товариства. Відтак, на законодавчому рівні слід збалансувати право учасника на інформацію та законний інтерес товариства щодо нерозголошення окремих відомостей, зокрема тих, що становлять комерційну таємницю, та захисту персональних даних, що містяться в документах ТОВ.

Якщо аналізувати комерційну таємницю, як певну сукупність відомостей, що мають комерційну цінність для товариства, то обсяг відповідних даних, включених до неї, визначається зазвичай керівником ТОВ у відповідному наказі або положенні, якщо інше не передбачено статутом. Цим же документом можна визначити і порядок доступу до таких відомостей, а також відповідальність за їх розголошення. З огляду на це, якщо учасник вимагатиме надати йому копії документів, що містять

комерційну таємницю, або ж можливість ознайомитися з ними у приміщенні товариства, виконавчий орган повинен забезпечити дотримання встановленого порядку доступу до відповідної інформації, повідомивши учасника, в тому числі, і про відповідальність, що настає у разі її розголошення.

У разі, коли документи, з якими бажає ознайомитися учасник товариства, містять персональні дані інших учасників, посадових осіб товариства, його контрагентів, партнерів, постачальників, покупців тощо, на виконавчий орган товариства покладений обов'язок запобігти розголошенню таких відомостей, що є у його розпорядженні. Такі відомості можуть бути видалені (закреслені, замальовані тощо) із документа, що надаватиметься учаснику для ознайомлення.

Беручи до уваги викладене вище, пропонуємо доповнити Закон України «Про ТОВ» нормою, згідно з якою товариство та його учасники зобов'язані забезпечувати дотримання режиму користування та розкриття інформації з обмеженим доступом, встановленого законом та/або внутрішніми документами товариства, якщо така міститься у документах, з якими бажає ознайомитися учасник.

Невиконання ТОВ свого обов'язку з надання учаснику на його вимогу документів, передбачених положеннями законодавства або статутом, можуть бути визнані порушенням права учасника товариства на інформацію [236]. Цікавою в цьому аспекті для розгляду є позиція Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду, відображена у декількох справах, де розглядалося порушення права учасника на інформацію про діяльність товариства. В одній із справ учасник ТОВ подав позов до суду, в якому просив зобов'язати ТОВ надати протоколи загальних зборів, копії звітів про фінансову-господарську діяльність та копії річних звітів за 2011-2016 рр., які мали бути належно завіреними.

Перша і друга інстанція відмовили у задоволенні позову. Суди цих інстанцій мотивували свої рішення тим, що чинним законодавством та локальними актами ТОВ не передбачається обов'язок товариства надати учаснику запитувану ним інформацію в письмовому вигляді (у вигляді завірених копій). Проте, Колегія суддів Касаційного господарського суду ВС не погодилася з таким висновками попередніх судів.

Водночас Суд зауважує, що норми чинного законодавства України та статуту ТОВ не визначають ані процедуру, ані форму в якій учасник може отримати інформацію щодо діяльності товариства.

Не дивлячись на відсутність визначеного способу надання інформації, Суд вважає, що це не може бути достатньою підставою для відмови ТОВ надати учаснику інформацію про свою діяльність у той спосіб, який просить його учасник. Ця відмова за своєю сутністю може стати безпідставним обмеженням права учасника у виборі форми одержання інформації. Враховуючи це, касаційна скарга учасника була задоволена [142].

Зокрема Колегія у ще одній подібній справі вважає, що отримання учасником зазначеної інформації від ТОВ є необхідним для реалізації ним корпоративних прав як учасника, зокрема правомочностей на участь в управлінні ТОВ. На думку суду, невиконання ТОВ свого обов'язку щодо надання учаснику ТОВ, на його вимогу для ознайомлення документів, передбачених положеннями закону та статуту, можуть бути визнані порушеними як право на інформацію, так і його корпоративні права [148].

Такої ж позиції дотримується Верховний Суд у постанові від 21 січня 2020 року у справі № 906/157/19 [149].

Цікаво, що законодавство Франції (стаття L. 242-6 Комерційного кодексу) забезпечує додатковий захист для учасників, встановлюючи відповідальність за неправдиву бухгалтерську звітність у вигляді ув'язнення терміном на п'ять років і штрафом у розмірі 375 000 євро. Це правопорушення визначається як «публікація директором або представлення учасникам річних звітів, які не відображають точних результатів діяльності за рік, фінансового стану та активів на кінець цього періоду з метою приховати справжнє становище компанії» [7].

Право на отримання інформації про господарську діяльність товариства слід відрізнити від права вимагати проведення аудиту фінансової звітності товариства, в процесі якого залучена учасником особа (аудитор) також має право ознайомитися із документами товариства, необхідними для проведення перевірки.

Така ж позиція викладена і в судовій практиці, де наголошується, що право вимагати проведення аудиторської перевірки є окремим корпоративним правом, пов'язаним з діяльністю та управлінням справами товариства. Відтак, вимагати проведення аудиторської перевірки діяльності товариства, на відміну від отримання відповідної інформації, можна лише за період, коли особа була учасником товариства [145]. Нам цей підхід видається дещо спірним. З одного боку учасник може самостійно ознайомитися з документами щодо товариства за будь-який період діяльності такого, а з іншого - аудитор, обраний учасником, не може провести перевірку товариства за час, коли останній учасником не був. Втім, результати такої перевірки можуть мати важливе значення для учасника і обмеження його корпоративного права вимоги проведення аудиторської перевірки часом, протягом якого він мав правовий статус учасника, є необґрунтованим. Так, виникнення права вимоги проведення аудиту тісно пов'язане з моментом виникнення корпоративних прав та обов'язків, але от період, за який проводиться перевірка, на нашу думку, не повинен обмежуватися часом, коли особа була учасником ТОВ.

Право вимагати проведення аудиту фінансової звітності товариства визначено у ст. 41 Закону «Про ТОВ». Це право є спеціальним (особливим), оскільки належить учаснику, який сукупно володіє 10 і більше відсотків статутного капіталу товариства. Наявність в учасник відповідного права не обумовлено нічим, окрім розміру його частки в статутному капіталі. Як наголошує в своїй практиці Верховний Суд, право вимагати проведення аудиторської перевірки діяльності товариства не залежить від волі самого товариства (його посадових осіб), а також від доцільності чи недоцільності її проведення, натомість обов'язок товариства забезпечити аудитору можливість провести перевірку виникає відповідно до прямої вказівки закону [145].

Дане право включає в себе також правомочність щодо самостійного обрання аудитора (аудиторської фірми). Єдиною вимогою, що ставиться до такої особи (фірми) є відсутність майнового інтересу з товариством, його посадовими особами чи учасниками. Це положення може бути неоднозначно протрактоване на практиці. Наприклад, якщо аудитором буде обрано близького родича когось із посадових осіб товариства. Буквальне розуміння терміну «майновий інтерес» в запропонованому

прикладі не матиме очевидного відображення, адже родинні зв'язки не зовсім підпадають під категорію «майновий інтерес». В той же час такого аудитора навряд чи можна визнати незалежним та об'єктивним при проведенні перевірки. На додачу, аудитор, залучений учасником, очевидно матиме майновий інтерес з таким учасником хоча б тих міркувань, що на останнього покладено обов'язок оплатити надані аудитором послуги (ч. 3 ст. 41). Відтак, застосована у ч. 1 ст. 41 Закону «Про ТОВ» термінологія потребує, на нашу думку, деяких коректив. Пропонуємо замість вимоги про відсутність майнового інтересу з товариством, його посадовими особами чи учасниками закріпити вимогу щодо незалежності аудитора на основі правил, які встановлюються законодавством України, що регулює аудиторську діяльність.

Щодо об'єкту перевірки, то згідно з ст. 41 Закону «Про ТОВ» ним є власне фінансова звітність товариства. В розумінні Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» нею є звітність, що містить інформацію про фінансовий стан та результати діяльності підприємства [169]. Тобто така звітність не включає даних (зокрема, й документів) бухгалтерського обліку, які, наприклад, є підставою для здійснення транзакцій. Дещо ширшим та більш вдалим в цьому аспекті видається формулювання ст. 75 Закону «Про акціонерні товариства», згідно з яким аудитор проводить перевірку результатів фінансово-господарської діяльності товариства. Пропонуємо надати учасника ТОВ право вимагати проведення аудиту не лише фінансової звітності, а й документів бухгалтерського обліку.

Важливо, що забезпечення аудитора завіреними підписом уповноваженої особи товариства копіями всіх документів відповідно до визначеного у договорі обсягу аудиторських послуг є обов'язком виконавчого органу товариства. Виконати його він повинен протягом 10 днів з дати отримання запиту учасника (учасників) про такий аудит та примірника оригіналу договору про проведення аудиту фінансової звітності товариства.

Згаданий вище договір укладається учасником товариства, який вимагає проведення аудиту. В цьому договорі зазначається обсяг аудиторських послуг. Витрати, пов'язані з проведенням аудиту фінансової звітності, покладаються на учасника (учасників), на вимогу якого проводиться такий аудит, якщо інше не

встановлено статутом товариства. Втім, загальні збори учасників товариства можуть ухвалити рішення про відшкодування витрат учасника на аудит фінансової звітності товариства.

Цікаво, що в зарубіжній практиці право вимагати проведення аудиторської перевірки включає в себе низку додаткових, порівняно з українським законодавством, правомочностей. Так, наприклад, у Латвії учасники компанії мають такі права: призначити експерта з комерційного реєстру для перевірки умов, у яких було засновано компанію (це право існує протягом року з моменту заснування компанії); право на заперечення проти призначення аудитора, яке діє протягом двох місяців з моменту призначення; право залучити іншого аудитора за свій рахунок; право вимагати відстрочення річного звіту компанії; право вимагати внутрішнього аудиту в компанії; право вимагати аудитора підприємства (якщо він призначений) перевірити діяльність підприємства та річний звіт [10]. У Данії учасники, які володіють принаймні однією десятою капіталу, можуть обрати додаткового аудитора для проведення перевірки (s.144 Danish Act on Public and Private Limited Companies) [16].

Отже, право на отримання інформації про господарську діяльність товариства та право вимагати проведення аудиту фінансової звітності товариства – це два окремі корпоративні права учасника ТОВ. Ці права здебільшого учасник реалізує шляхом пред'явлення вимоги до товариства щодо надання необхідної інформації учаснику чи проведення перевірки аудитором (аудиторською фірмою). Однак, особливістю права на інформацію про діяльність ТОВ є можливість учасника самостійно ознайомитись із загальнодоступною інформацією про товариство, що міститься у вільному доступі, зокрема у відкритих базах даних, на веб-сайті товариства чи соціальних мережах, тощо. Водночас обидва цих корпоративних права учасника товариства об'єднує кореспондуючий обов'язок ТОВ надавати запитувану інформацію чи то напряду учаснику чи аудиторю (аудиторській фірмі).

3.3. Право на участь в розподілу прибутку товариства. Право на дивіденди.

Право на отримання частини майна або його вартості у разі ліквідації товариства

Важливими майновими правами учасника ТОВ є право на участь в розподілі прибутку товариства, право на дивіденди та право на отримання частини майна або його вартості у разі ліквідації товариства. Ці права закріплені у п. 3 ч. 1 ст. 5 та ст. 26-27 Закону «Про ТОВ».

Коссак В.М., Сосула О.О. зазначають, що майновий характер корпоративних прав зумовлений тим, що учасник корпорації має частку у її статутному капіталі. Майнові корпоративні права виникають у корпоративних організаціях, які в межах статутного (складеного) капіталу об'єднують майнові вклади учасників [223, с. 45]. Саме заради цих прав засновники (учасники) створюють ТОВ як підприємницьке товариство та інвестують в нього власні активи.

Ефективність функціонування ТОВ безпосередньо залежить не лише від обсягу чистого прибутку, а й від пропорцій його розподілу і напрямів його використання.

Мельник Т.Ю., проаналізувавши чинне законодавство в сфері розподілу прибутку, звертає увагу на відсутність задекларованого прямого порядку здійснення розподільчих відносин щодо останнього [99, с. 137]. Визначення напрямків витрачання чистого прибутку, що залишається у розпорядженні товариства знаходиться в компетенції загальних зборів та може відобразитися у статуті або в корпоративному договорі.

Право на участь у розподілі прибутку є певною передумовою на отримання кожним учасником ТОВ частини прибутку від діяльності цього товариства та опосередковує майнову участь учасників у його діяльності. Спершу така участь проявляється в тому, що особа вносить певну кількість власного майна в оплату частки, участі. Надалі, як правило, майнова участь зводиться до отримання частини прибутку ТОВ.

Вирішення питання про розподіл чистого прибутку товариства належить до виключної компетенції загальних зборів товариства (ч. 1 ст. 30 Закону «Про ТОВ»). Зауважимо, що ч. 2 ст. 31 Закону «Про ТОВ» закріпила обов'язковість внесення до

порядку денного річних загальних зборів учасників питання про розподіл чистого прибутку товариства. Детальніше порядок та особливості реалізації права на участь в розподілі прибутку учасниками ТОВ варто розкривати в статуті товариства або, наприклад, корпоративному договорі.

Зокрема, учасники ТОВ можуть вирішити спрямувати прибуток на розширення виробництва або оновлення виробничих фондів, виплату премії працівникам товариства, організацію здійснення нових видів господарської діяльності, а також на виплати його учасникам пропорційно розміру їхньої частки в статутному капіталі товариства, тобто на виплату учасникам дивідендів.

Законодавчою новелою є **право учасника ТОВ на дивіденди**. В Законі «Про ТОВ» відсутнє визначення цього поняття, водночас особливості реалізації цього права учасником ТОВ закріплені в двох статтях (26 і 27) цього акта.

Саме слово «дивіденд» не є суто юридичним і застосовується у повсякденному житті досить часто, що вимагає чіткого розуміння його змісту [203, с. 89]. У популярній юридичній енциклопедії зазначається, що дивіденд походить від лат. *dividendum* – те, що треба розділити [126, с. 103]. Богуш М.К. вважає, що під дивідендом необхідно розуміти як частину чистого прибутку, так і нерозподіленого прибутку корпорації, що виплачується акціонеру/учаснику з розрахунку на одну належну йому акцію певного типу та/або розміру частки [28, с. 193].

Смітюх В.А. зазначає, що термін «дивіденд» у законодавстві України завжди вживається у зв'язку з розподілом прибутку [215, с. 398-399]. Щодо цього слід зазначити, що 1 січня 2021 р. набрала чинності нова редакція п.п.14.1.49 п.14.1 ст.14 Податкового кодексу України, за якою дивіденди - платіж, який здійснює юридична особа, в т. ч. емітент корпоративних прав, інвестиційних сертифікатів чи інших цінних паперів, на користь власника таких корпоративних прав, інвестиційних сертифікатів та інших цінних паперів, що засвідчують право власності інвестора на частку (пай) у майні (активах) емітента, у зв'язку з розподілом частини його прибутку, розрахованого за правилами бухгалтерського обліку [121].

Коссак В.М., Сосула О.О., аналізуючи в загальному право на дивіденди, зазначають, що воно зумовлене наявністю в статутному (складеному) капіталі

юридичної особи частки належної володільцю корпоративного права [223, с. 46]. Інші науковці стверджують, що право на дивіденди поєднується з можливою відповідальністю учасників корпорації за зобов'язаннями останньої перед кредиторами. Відповідальність учасників корпоративної юридичної особи залежить від її організаційно-правової форми й обмежується, як правило, їхніми вкладками в статутний (складений) капітал, якщо законом або установчими документами чи додатковою угодою між ними не передбачено субсидіарні зобов'язання щодо боргів корпорації [44, с. 167-170].

Виплата дивідендів учасникам товариства здійснюється із дотриманням таких правил:

1) виплата здійснюється тільки за рахунок чистого прибутку товариства. Такі дивіденди є майном, набутим за рахунок іншої особи (товариства) без достатньої правової підстави, і кваліфікуються як безпідставно набуте майно. У цих випадках виникають кондикційні зобов'язання відповідно до глави 83 ЦК України. Згідно з частинами 1, 2 статті 1212 ЦК України, безпідставно набуті дивіденди підлягають поверненню товариству, до того ж незалежно від будь-яких обставин, зокрема від того, чи сталася незаконна виплата дивідендів з вини учасників товариства, чи такої вини немає [124, с. 205-206]. Слід зауважити, що у цих випадках, окрім переплачених дивідендів виникають ще і певні суми переplat із відповідних податків. У цьому випадку варто буде використати механізм повернення помилково сплачених податків.

Важливо, що у ч. 5 ст. 26 Закону «Про ТОВ» закріплено відповідальність посадових осіб товариства, винних у введенні в оману учасників товариства стосовно його фінансового стану, зокрема шляхом подання (включення) недостовірної інформації до документів товариства, що призвело до здійснення неправомірних виплат. Відповідальність цих осіб є разом із учасниками солідарною за зобов'язанням щодо повернення виплат товариству.

Науковці вказують на те, що як виняток, окрім чистого прибутку звітного року, ТОВ можуть розраховувати дивіденди також із нерозподіленого прибутку минулих років. Адже жодних обмежень щодо цього в нормативних актах не передбачено [58].

В той же час слід зважати на те, що розрахунок чистого прибутку визначається за результатами річної фінансової звітності товариства;

2) право на отримання дивідендів залежить від рішення загальних зборів. Так, якщо збори приймають рішення про виплату дивідендів, то учасники отримують право вимагати сплати їм дивідендів у встановлений строк. Якщо загальними зборами не приймалося рішення про виплату дивідендів, вимагати їх виплати немає підстав [166, с. 267]. У випадку, коли загальні збори учасників ТОВ приймають рішення спрямувати чистий прибуток на інші цілі (наприклад, на створення резервного фонду), дивіденди не будуть виплачуватися. Такої позиції дотримуються і суди (п. 3.1 Постанови Пленуму ВГС України від 25 лютого 2016 року №4).

3) за загальним правилом виплата дивідендів відбувається у грошовій формі, проте інша форма виплати може бути затверджена загальними зборами товариства. Варто враховувати, що у випадку виплати дивідендів у готівковій формі слід дотримуватися обмежень, передбачених у п. 6 Положення № 148 [165]. Зокрема, суб'єкти господарювання мають право здійснювати розрахунки готівкою протягом одного дня за одним або кількома платіжними документами:

- між собою – у розмірі до 10000 грн включно;
- з фізичними особами – у розмірі до 50000 грн включно.

На практиці досить часто дивіденди виплачують у натуральній формі. Водночас спершу їх нараховують в грошовій формі. З учасником ТОВ укладають договір купівлі-продажу товарів та відповідно до ст. 601 ЦК України здійснюють взаємозарахування за зобов'язаннями. У цьому випадку розрахунок за товар не проводиться в грошовій формі.

Автори науково-практичного коментаря Закону «Про ТОВ» зазначають, що через те, що виплата дивідендів у негрошовій формі несе значний ризик порушення інтересів міноритаріїв через можливе маніпулювання вартістю майна, ч. 2 ст. 26 Закону вимагається однастайність усіх учасників під час ухвалення рішення щодо такої виплати [124, с. 205]. Така вимога Закону є очевидно слушною і з нашої точки зору, адже покликана забезпечити рівномірний захист інтересів учасників з різними розмірами часток у статутному капіталі;

4) період виплати дивідендів має бути кратним кварталу, якщо інше не передбачено статутом. Важливо, що період виплати може встановлюватися власне статутом ТОВ і не вправі змінюватися рішенням загальних зборів про виплату дивідендів;

5) виплата дивідендів здійснюється у строк, що не перевищує шість місяців з дня прийняття рішення про їх виплату, якщо інший термін не встановлений статутом товариства або рішенням загальних зборів учасників.

Правові наслідки порушення вказаної норми та невиконання дивідендів у визначений строк Законом «Про ТОВ» не закріплюються. Очевидною є можливість судового захисту порушеного права. Однак, в правовому полі вже існують більш ефективні інструменти для стягнення нарахованих, але невиконаних дивідендів. Йдеться про визначеного у ч. 2 ст. 30 Закону «Про акціонерні товариства» право акціонера звернутися до нотаріуса щодо вчинення виконавчого напису нотаріуса на документах, за якими стягнення заборгованості здійснюється у безспірному порядку згідно з переліком, встановленим Кабінетом Міністрів України [167; 174]. Думається, що існування подібної норми значно спрощує стягнення заборгованості по нарахованих учасникам дивідендам, дозволяє уникнути етапу судового розгляду з огляду на відсутність спору між сторонами. Тому пропонуємо доповнити ст. 26 частиною 6 такого змісту: «6. У разі невиконання дивідендів у строк, визначений частиною 4 цієї статті в учасника виникає право звернення до нотаріуса щодо вчинення виконавчого напису нотаріуса на документах, за якими стягнення заборгованості здійснюється у безспірному порядку згідно з переліком, встановленим Кабінетом Міністрів України». В той же час, для належної реалізації такої норми необхідно буде доповнити згаданий перелік документів, визначений КМУ;

б) виплата дивідендів не може здійснюватися, якщо не було проведено розрахунку з учасником, який вийшов зі складу або з правонаступниками учасника, та, якщо для задоволення вимог кредиторів за зобов'язаннями, строк виконання яких настав, недостатньо майна товариства або стане недостатньо у випадку виплати дивідендів;

В сучасній науці корпоративного права з цього приводу слушно зауважується, що виплата учаснику вартості його частки може серйозно вплинути на майновий стан товариства, призвести до вилучення обігових коштів або критично необхідних активів, тож виплата дивідендів до завершення розрахунків з учасником, який виходить або виключений, може порушити його інтереси (якщо товариство втратить платоспроможність і не зможе з ним розрахуватися), самого товариства (якщо товариство не зможе вести свою господарську діяльність) та кредиторів (які також чутливі до ризику вилучення активів під виглядом виплати дивідендів).

Заборона, передбачена ч. 1 ст. 26 Закону України «Про ТОВ», стосується не лише ухвалення рішення про виплату дивідендів, а й самої їх виплати. Зокрема, можливі ситуації, коли рішення про виплату дивідендів є дійсним, ухвалене правомірно, бо на момент його ухвалення ще не було обставин, передбачених гіпотезою цієї норми. Водночас якщо до виплати дивідендів такі обставини з'являться, то товариство має зупинити виплату дивідендів, доки такі обставини не припиняться [124, с. 207];

7) виплата дивідендів не здійснюється учаснику, якщо він повністю або частково не вніс свій вклад. До прийняття Закону України «Про ТОВ» не була законодавчо врегульована проблема виплати дивідендів учасникам, які не виконали свого обов'язку із внесення вкладу до статутного капіталу ТОВ. В цьому законі передбачено, що «товариство не має права виплачувати дивіденди учаснику, який повністю або частково не вніс свій вклад» (ч. 3 ст. 27 Закону України «Про ТОВ»). Незважаючи на існування підтримки такого підходу законодавця, ми все ж вважаємо його дещо радикальним та не зовсім справедливим.

Розглянемо різні можливі ситуації, пов'язані із заборгованістю по внесенню вкладу у статутний капітал товариства та прийняттям рішення про виплату дивідендів. Позиція щодо невиплати дивідендів учаснику, який зовсім не вніс свій вклад, нами не оспорується, адже видається цілком справедливою. Однак, припустимо, що учасник вніс вклад майже в повному обсязі і його заборгованість є незначною, наприклад, 5 чи 10 відсотків вкладу залишилися неоплаченими. Формулювання ч. 3 ст. 27 Закону «Про ТОВ» не дозволяє виплачувати дивіденди такому учаснику, порівнюючи його до учасника, який не вніс свій вклад в повному

обсязі. Думається, що правові наслідки невнесення вкладу для цих двох учасників при виплаті дивідендів повинні відрізнитися. Відтак, пропонуємо змінити формулювання згаданої норми і вказати на те, що дивіденди виплачуються учаснику пропорційно до внесеного ним вкладу. Це дозволить забезпечити баланс корпоративним прав і, водночас стимулюватиме учасника погасити заборгованість по внесенню вкладу для отримання повного обсягу дивідендів. Зрештою, ймовірно, що з виплачених дивідендів учасник якраз і погасить заборгованість по внесенню ним вкладу до статутного капіталу товариства.

8) виплата дивідендів здійснюється особам, які були учасниками товариства на день прийняття рішення про виплату дивідендів, пропорційно до розміру їхніх часток.

Із змісту ст. 167 ГК вбачається, що право на отримання певної частки прибутку (дивідендів) є корпоративним правом. А відповідно до статті 20 ГПК (п. 3 ч. 1 ст. 20) справи у спорах, що виникають з корпоративних відносин, належать до господарської юрисдикції, то спори про виплату дивідендів вважаються корпоративними, і вирішуються господарськими судами.

Щодо виплати дивідендів учаснику ТОВ варто також звернути увагу на практику Верховного Суду. Так, з прийняттям товариством рішення про виплату дивідендів та встановленням у такому рішенні строків проведення розрахунків з учасником товариства виникає обов'язок виплати дивідендів без будь-яких додаткових умов у встановлений у рішенні загальних зборів строк [140; 141]. Скасування рішення загальних зборів про виплату дивідендів після виходу учасника зі складу товариства, якому цим рішенням товариство зобов'язувалося сплатити суму дивідендів, порушує право позивача на мирне володіння майном та призводить до порушення принципу добросовісності, справедливості та розумності [137].

Цікаво, що зарубіжний досвід врегулювання питання виплати дивідендів учасникам товариств не настільки однозначно вказує на виплату дивідендів в залежності від розміру частки учасника в статутному капіталі. Для прикладу, в Іспанії статутом компанії можна встановити преференційний розподіл фінансових прав (наприклад, преференційний дивіденд) для учасників, які є власниками частки протягом певного періоду часу [9]. Подібно у Франції учасники, що володіють

часткою більше двох років, мають прав на «лояльні дивіденди», тобто розмір їх дивідендів збільшується до 10 % [7].

Досліджуючи питання виплати дивідендів у ТОВ, науковці цілком слушно виокремлюють такі основні фактори, що впливають на вибір дивідендної політики товариства: 1) кількість власників та дочірніх товариств; 2) вік компанії; 3) характер галузі, до якої належить товариство; 4) наявність інвесторів; 5) наявність додаткових резервних фондів; 6) державна та податкова політика; 7) рівень інфляції; 8) світова криза [25, с. 129].

Дискусійним серед правників є питання щодо можливості збільшення статутного капіталу за рахунок невикористаних дивідендів. З цього приводу юристи-практики зазначають, що до спливу строку позовної давності дивіденди можна нарахувати та не виплачувати учаснику ТОВ. Для того, щоб збільшити статутний капітал ТОВ за рахунок невикористаної частки, варто перш за все прийняти загальними зборами учасників товариства рішення про збільшення його статутного капіталу, виплатити учаснику його дивіденди, а потім прийняти від нього цю суму грошових коштів як додатковий внесок до статутного капіталу. Після цього слід затвердити новий розмір статутного капіталу товариства. Внаслідок таких операцій буде змінена пропорція часток учасників товариства у сторону збільшення частки учасника ТОВ, який таким чином вніс кошти, і відповідно зменшуються частки інших учасників. На думку О. Єфімова можливий і менш складний (другий) варіант вирішення цього питання, відповідно до якого учасник товариства, який не бажає отримати дивіденди, може ту суму, яка йому «не потрібна», спрямувати на викуп частки іншого учасника [48]. Ми не можемо повністю погодитися з викладеними пропозиціями, хоч і не заперечуємо їх практичної значущості та застосовуваності. Проблема, на нашу думку, є концептуальною і її суть в тому, що автор дискутує про можливість збільшення статутного капіталу за рахунок невикористаних дивідендів, однак, в обох запропонованих варіантах першим кроком відбувається власне виплата дивідендів учаснику.

Слід зауважити, що учаснику ТОВ, який вийшов з товариства, виплачується належна йому частка прибутку, одержаного товариством у цьому році до моменту

його виходу. Судова практика також підтверджує цю тезу. Так, колишній учасник ТОВ звернувся з позовом про стягнення з товариства 85.750 грн. дивідендів, 11.147 грн. інфляційних втрат, 2.544 грн., 3% річних. Свою позицію позивач обґрунтовував тим, що станом на 23.03.2016 (день прийняття рішення про виплату дивідендів) він був учасником товариства з часткою у статутному капіталі 12,25 %. Натомість ТОВ проти позову заперечувало, стверджуючи, що на момент судового розгляду позивач вийшов зі складу учасників ТОВ та втратив право на отримання дивідендів, однак набув право на отримання вартості частини майна товариства.

Суд першої інстанції відмовив у задоволенні позову. Натомість апеляційна інстанція позов задовольнила, аналогічну позицію зайняв і суд касаційної інстанції і зазначив наступне:

- прийняття загальними зборами ТОВ рішення про виплату дивідендів надає учаснику, на користь якого таке рішення прийняте, «законне очікування», що йому будуть такі дивіденди виплачені. Невиплата товариством таких дивідендів прирівнюється до порушення права учасника на мирне володіння майном (рішення ЄСПЛ у справах «Агрокомплекс проти України» (п. 166), «Брумареску проти Румунії» (п. 74), «Пономарьов проти України» (п. 43);

- право на отримання дивідендів мають особи, які є учасниками ТОВ на початок строку виплати дивідендів;

- виплата вартості частини майна ТОВ, пропорційної частці учасника у статутному капіталі у зв'язку з його виходом з товариства не є підставою для відмови у виплаті дивідендів, щодо виділення яких було прийняте рішення загальних зборів учасників товариства на час його участі в товаристві [137].

Таким чином, суди вищих інстанцій підтвердили право учасника, який вийшов з ТОВ, на належну йому частку прибутку (дивідендів), одержаного товариством у цьому році до моменту його виходу.

Через два роки при вирішенні подібної справи КГС ВС підтримав попередню позицію, а також наголосив, що у межах вироблених ЄСПЛ підходів до тлумачення поняття «майно», а саме в контексті ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, це поняття охоплює як «наявне майно», так і активи, включаючи право вимоги, з посиланням на

які заявник може стверджувати, що він має принаймні законні очікування щодо ефективного здійснення свого «права власності» [138].

Довготривала невивплата дивідендів учасникам ТОВ є своєрідною підставою для виникнення корпоративних конфліктів, виникнення підозри у недобросовісній поведінці тощо [203, с. 93].

Право учасника на отримання частини майна або його вартості у разі ліквідації товариства є ще одним важливим майновим корпоративним правом учасника ТОВ. Це право виникає на особливому етапі існування товариства - в процесі його ліквідації. Остання означатиме повне припинення товариства, як юридичної особи, без існування правонаступництва щодо його майна, прав чи обов'язків.

Ліквідація товариства відбувається на підставі рішення загальних зборів учасників, прийнятого трьома чвертями голосів усіх учасників товариства, які мають право голосу з відповідних питань (ч. 2 ст. 34, п. 13 ч. 2 ст. 30 Закону «Про ТОВ»). Процедура ліквідації товариства, як юридичної особи, описана у ЦК України (ст. 111). Не вдаючись в деталі проведення ліквідаційної процедури, вважаємо за необхідне наголосити на тому, що учасники можуть реалізувати своє право на отримання частини майна чи його вартості не відразу, а лише після завершення розрахунків з кредиторами ТОВ, які заявили до нього вимоги в процесі ліквідації. Черговість задоволення вимог кредиторів закріплена у ст. 112 ЦК України.

Згідно з ч. 12 ст. 111 ЦК України майно юридичної особи, що залишилося після задоволення вимог кредиторів (зокрема за податками, зборами, єдиним внеском на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та іншими коштами, що належить сплатити до державного або місцевого бюджету, Пенсійного фонду України, фондів соціального страхування), передається учасникам юридичної особи, якщо інше не встановлено установчими документами юридичної особи або законом. Цьому етапу передують також складення ліквідаційного балансу, затвердження його загальними зборами учасників ТОВ та подання податковим органам.

Важливо, що учасники самостійно узгоджують питання розподілу майна, яке залишилося після задоволення вимог кредиторів. Законодавець не вказує на те, що розподіл повинен відбуватися пропорційно до частки, що належить учаснику, чи до

оплаченої її частини. Хоча, логічним видається передача частини майна чи його вартості в процесі ліквідації ТОВ лише тим учасникам, які внесли свої вклади в статутний капітал товариства.

Єдиним обмеженням, яке міститься у Законі «Про ТОВ», є те, що відповідно до ч. 3 ст. 25 частки, що належать товариству, не враховуються при розподілі майна товариства у разі його ліквідації частки, що є цілком логічно та справедливо.

Отже, право брати участь в розподілі прибутку ТОВ та право на отримання дивідендів складають самостійні суб'єктивні права учасника ТОВ. Перше із цих прав позбавлене економічного змісту та не може окремо передаватися іншій особі, а його здійснення опосередковується участю в управлінні ТОВ. Водночас такі поняття як «прибуток» і «дивіденди» є взаємообумовленими. Наявність чистих прибутків ТОВ є однією із передумов для виплати учасникам товариства дивідендів. Самої лише наявності чистого прибутку у товариства недостатньо для виплати дивідендів його учасникам. Відповідна виплата поставлена у залежність від прийнятого рішення загальними зборами учасників ТОВ. Аналогічно й передача учаснику частини майна чи його вартості, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, у разі ліквідації товариства також прямо залежить від прийнятого загальними зборами рішення.

3.4. Право учасника на вихід з товариства

До прийняття нового Закону України «Про ТОВ» ч. 2 ст. 100 ЦК України гарантувала право учасника вийти з товариства (в т.ч. і ТОВ), проте ставила його в певну залежність від наявності в установчих документах обов'язку учасника письмово попередити про свій вихід з товариства у визначений законом або установчими документами строк, який не може перевищувати одного року. Чинна редакція цієї статті ЦК України закріплює правило, що учасники товариства мають право вийти з нього, якщо інше не впливає із закону (ч. 1 ст. 100 ЦК України).

Крім того, до набрання чинності Законом «Про ТОВ» більшість науковців виділяли таку ознаку виходу учасника як «безумовність» [81, с. 196; 114, с. 248; 239, с. 130]. Слід зауважити, що новий Закон «Про ТОВ» вніс певні корективи щодо цього. Зокрема, ст. 24 цього Закону врегульовує питання щодо виходу мажоритарних і

міноритарних учасників ТОВ. Право виходу учасника з ТОВ є одностороннім правочином. Цей правочин безумовно може вчинити будь-який учасник товариства (крім мажоритарних учасників) у будь-який час.

Одностайною є позиція науковців, які зазначають, що право виходу з товариства належить усім без винятку його учасникам [220, с. 70]. Проте новий Закон України «Про ТОВ» змінив механізм виходу учасників. Так, з аналізу ч. 5 ст. 24 Закону «Про ТОВ» вбачається, що учасник, який володіє 100 % статутного капіталу ТОВ, вже не може вийти з цього товариства. Іншими словами, вихід учасника з ТОВ, в результаті якого в товаристві не залишиться жодного учасника, тепер заборонений. Д.А. Цветов стверджує, що до набуття чинності нового Закону «Про ТОВ» в законодавстві не містилося прямої заборони виходу єдиного учасника із складу товариства і наслідком такого виходу було те, що діяльність вищого органу цього товариства, наділеного виключною компетенцією, паралізувалася [243, с. 199].

На нашу думку, враховуючи положення чинного Закону «Про ТОВ» порядок виходу учасника може бути поділений в залежності від розміру частки на: спрощений/простий (безумовний) та складний (умовний).

Проаналізуємо особливості *спрощеного/простого (безумовного) порядку виходу учасника зі складу ТОВ*. Учасник ТОВ, частка якого у статутному капіталі товариства не перевищує 50 відсотків, може у будь-який час вийти з товариства. Для реалізації учасником права на вихід йому необхідно звернутися до державного реєстратора із заявою про вихід із товариства. Державний реєстратор в день подання документів зобов'язаний внести відповідні зміни до ЄДР і відправити товариству та іншим учасникам виписку за результатами реєстрації виходу.

Відповідно до позиції Верховного суду України відсутність нотаріального посвідчення підпису заявника на заяві про вихід із товариства з обмеженою відповідальністю не дає підстави вважати дійсним волевиявлення учасника товариства щодо виходу зі складу його учасників [139].

Варто звернути увагу на те, що подання заяви про вихід із ТОВ за своєю правовою природою є одностороннім правочином, вчинення якого не обумовлюється поведінкою інших осіб. Відповідно до ч. 1 ст. 214 ЦК України особа, яка вчинила

односторонній правочин, має право відмовитися від нього, якщо інше не встановлене законом. ЦК України та іншими актами цивільного законодавства не встановлено безвідкличність заяви про вихід із товариства. Відкликання заяви про вихід із ТОВ вчиняється у такій же формі, як і її подання (частина 3 стаття 214 ЦК України). До вступу в дію нового Закону «Про ТОВ» вважалось, що момент, до якого учасник має право відмовитися від заяви про вихід із ТОВ, залежить від виконання зобов'язання ТОВ щодо розрахунків з учасником, який вибув. Таким чином, відповідно до виконання цього зобов'язання учасник мав право відкликати свою заяву про вихід. Можливість відмови від заяви про вихід із товариства протягом усього строку виконання зобов'язання про виплату вартості частини його майна не суперечить законодавству України, оскільки у цей період часу голосування і визначення кворуму у вищому органі управління проводяться без урахування частки, відступленої товариству. Доки не буде виконано зобов'язання перед учасником про виплату йому вартості частини майна товариства, пропорційної його частці у статутному капіталі, ця частка не може бути розподілена між іншими учасниками, вона не може бути реалізована третім особам, а також не може бути зменшено розмір статутного капіталу товариства [248, с. 161; 250, с.137].

У Законі України «Про господарські товариства» (втратив чинність в частині щодо ТОВ) було закріплено вимогу щодо повідомлення (попередження) про намір у майбутньому вийти з товариства, не пізніше як за три або шість місяців до виходу. Актуальний на сьогодні Закон «Про ТОВ» не містить аналогічної норми, що є цілком правильним підходом, як з точки зору низки науковців [124, с. 175; 61, с. 23; 91], так і на нашу думку.

Складний (умовний) порядок виходу учасника зі складу ТОВ пов'язаний із правом виходу з ТОВ за згодою інших учасників, якщо його частка у статутному капіталі товариства становить 50 або більше відсотків (ч. 2 ст. 24 Закону «Про ТОВ»). Відповідно, такий учасник перш за все повинен повідомити всіх інших учасників ТОВ та отримати згоду від кожного з них. У випадку, коли хоча б один учасник товариства не надасть свою згоду, право на вихід зі складу ТОВ мажоритарного учасника буде

заблоковано. Виходячи з аналізу ч. 12 ст. 24 Закону «Про ТОВ», вказані положення є імперативними та не можуть бути змінені в статуті ТОВ.

У вітчизняній юридичній науці існують думки, що обмеження права виходу учасника із товариства, зокрема й у випадку належності йому значної частки, є незаконним. Право на вихід із товариства має бути безумовним. Вбачається, що учасник за бажанням, зможе обійти вказану норму, реалізувавши необхідну частину частки та вийти з товариства. Існування законодавчої позиції щодо обмеження право на вихід із товариства суперечить загальним засадам цивільного законодавства. Крім того, інтереси товариства та учасника, який має за мету вийти з товариства, будуть протилежними, що призведе до неналежного управління товариством таким учасником [250, с. 130]. Ми не можемо погодитися із цією позицією, бо на нашу думку, при виході мажоритарного учасника інші учасники можуть втратити бізнес, так як суттєва частина активів товариства буде виведена внаслідок такого виходу.

Рішення про надання згоди на вихід учасника з товариства може бути прийнято упродовж місяця з дня подання учасником заяви, якщо інший строк не передбачений статутом (ч.3 ст. 24 Закону «Про ТОВ»). Аналізуючи цю норму А.В. Смітюх цілком справедливо зазначає, що незрозуміло, чи оформлюється згода на вихід рішенням загальних зборів (у тексті згадується певне «рішення») або низкою заяв (у тексті йдеться про можливість отримання згоди у різний час). Проте, враховуючи можливість прийняття загальними зборами рішень шляхом опитування (ст.36 Закону «Про ТОВ»), а також той факт, що у випадку подання окремих заяв різні заяви можуть містити різний «строк, визначений згодою», можна припустити, що йдеться про отримання згоди на вихід при прийнятті відповідного рішення шляхом опитування на єдиних умовах, визначених проектом рішення [251, с. 444].

Для подальшої реалізації учасником ТОВ права на вихід йому необхідно звернутися до державного реєстратора із заявою про вихід із товариства та із заявою згоди інших учасників.

Слід зауважити, що учасник ТОВ, частка якого в статутному капіталі перевищує 50 відсотків, може бути позбавлений права на вихід у випадку, якщо інші учасники не надають згоди на його вихід. Вважаємо, що така незгода не може бути оскаржена

до суду [69, с.485]. Водночас існує й інша, досить цікава судова практика при вирішенні таких питань. У своєму рішенні Господарський суд Дніпропетровської області від 19 березня 2019 р. [190] зазначив, що враховуючи норми Закону України «Про ТОВ», вихід учасника з товариства – це безумовне та добровільне волевиявлення учасника, спрямоване на припинення корпоративних правовідносин з ТОВ. Таким чином, позов учасника товариства (частка у статутному капіталі якого складає 87%) щодо зобов'язання вчинити певні дії, а саме надати згоду на вихід позивача з товариства від іншого учасника та здійснити державну реєстрацію змін складу учасників іншим учасником, було задоволено повністю [74]. Це рішення суду видається безпідставним, так як згода на вихід мажоритарного учасника має бути отримана безпосередньо від учасника.

Окрім цього слід зважати і на позицію Верховного Суду, який вказав, що такий спосіб захисту, як «зобов'язання учасника надати згоду на вихід з ТОВ» не є правомірним. Суд обґрунтував це тим, що надання згоди учасника на вихід іншого учасника з товариства є правом, а не обов'язком учасника [150].

А Велика Палата Верховного Суду у своїй постанові від 07 квітня 2020 зазначила: «якщо всупереч законодавству, яке діяло на час звернення позивача до суду, товариство не вчиняло дії у зв'язку з виходом учасника з товариства, зокрема не вирішувало питання про внесення змін до установчих документів товариства, то підстави для виникнення в товариства перед учасником обов'язку внести до ЄДР такі зміни відсутні» [128].

Законодавче закріплення здійснення права на вихід з ТОВ учасника з часткою, що перевищує 50 відсотків, виключно за згоди інших учасників спрямоване насамперед на збереження майнової основи господарювання товариства. Проте, ненадання згоди на вихід такого учасника фактично паралізує прийняття рішень товариством. Адже будь-які рішення приймаються більшістю голосів учасників (ч. 4 ст. 34 Закону «Про ТОВ»), окрім законодавчо встановлених випадків. Учасник з часткою більше 50 відсотків, не отримавши згоди на вихід, може заблокувати діяльність товариства. Разом з тим такий учасник може відчужити частину частки (подарувати, наприклад), ставши власником частки, менше ніж 50 відсотків. Тоді

його вихід спрощується [69, с. 485]. Незалежно від процедури виходу учасника та розміру його частки він вважається таким, що вийшов із товариства з дня державної реєстрації його виходу [166, с. 265-266].

Це положення підтверджується і судовою практикою: Господарський суд Львівської області посилається на положення Постанови Пленуму ВГС України «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» №4 від 25.02.2016 р. та у своєму рішенні від 26.03.2019 р. у справі № 914/2386/18 зазначає, що згідно з ч. 5 ст. 24 Закону України «Про ТОВ», учасник вважається таким, що вийшов з товариства, з дня державної реєстрації його виходу [74].

Наслідками здійснення свого права на вихід учасником ТОВ є те, що з моменту подання ним відповідної заяви між ним та ТОВ припиняються корпоративні та, як правило, одночасно виникають зобов'язальні правовідносини щодо проведення розрахунків з учасником [239, с. 134]. Так, не пізніше 30 днів із дня, коли товариство дізналося чи мало дізнатися про вихід учасника, воно зобов'язане повідомити такому колишньому учаснику вартість його частки, надати обґрунтований розрахунок і копії документів, необхідних для розрахунку. Вартість частки учасника визначається станом на день, що передував дню подання учасником відповідної заяви у порядку, передбаченому Законом про держреєстрацію.

Крім того, ТОВ зобов'язане протягом 1 року з дня, коли воно дізналося чи мало дізнатися про вихід учасника, виплатити такому колишньому учаснику вартість його частки. Статутом товариства, що діє на момент виходу учасника, може встановлюватися інший строк для здійснення такої виплати. Вартість частки учасника визначається виходячи з ринкової вартості сукупності всіх часток учасників товариства пропорційно до розміру частки такого учасника [166, с. 265].

Вітчизняна судова практика дотримується позиції, відповідно до якої зобов'язання з виплати частини майна ТОВ учаснику, який вийшов, є грошовим. Враховуючи це, у випадку прострочення цього зобов'язання можуть наставати наслідки, передбачені ст. 625 ЦК України. Зокрема, учасник, який вийшов, має право вимагати від товариства сплати суми боргу з урахуванням установленого індексу

інфляції за час прострочення, а також трьох процентів річних. Подібну позицію знаходимо і в постанові Пленуму ВГСУ від 25.02.2019 № 4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних відносин (п. 4.21), і в рішеннях ВС щодо цих питань.

За погодженням учасника ТОВ, який вийшов, та товариства зобов'язання зі сплати грошових коштів може бути замінено зобов'язанням із передачі іншого майна. ТОВ виплачує учаснику, який вийшов з товариства, вартість, його частки або передає майно лише пропорційно до розміру оплаченої частини частки такого учасника [166, с. 266].

Варто відмежовувати вихід учасника ТОВ від його виключення із складу учасників ТОВ. Нагадаємо, що в чинному законодавстві України визначено лише два випадки можливого виключення учасника з ТОВ:

1) невнесення учасником вкладу (ч. 2 ст. 15 Закону «Про ТОВ»). Із цього приводу варто звернути увагу на позицію ВСУ у справі №922/298/19, відповідно до якої виключення учасника з ТОВ у зв'язку з невнесенням ним вкладу, може бути застосовано лише щодо учасника, який брав участь у створенні цього товариства, тобто виступав його засновником [135].

2) смерть учасника, якщо його спадкоємці не звернулися до товариства із заявою про вступ (ч. 2 ст. 23 Закону «Про ТОВ»).

Загалом, розмежовуючи виключення учасника ТОВ із складу учасників від його виходу з товариства варто зазначити наступне:

По-перше, ініціатива щодо виходу походить від самого учасника і є добровільним волевиявленням. Натомість ініціаторами виключення можуть бути інші учасники ТОВ.

По-друге, виключення можливе лише з підстав, визначених у Законі «Про ТОВ», а для виходу підстави не мають жодного значення.

По-третє, про виключення з ТОВ будь-кого з його учасників має бути прийнято відповідне рішення на загальних зборах учасників товариства в порядку, передбаченому законом та установчими документами [136]. Натомість, вихід – за рішенням самого учасника [81, с. 200].

Прибічники такої законодавчої позиції зауважують, що право на вихід породжує негативні майнові наслідки – виплатити учаснику, який виходить, вартість частини майна ТОВ, що є загрозою корпоративним інтересам товариства [38, с. 50-55].

Натомість вважаємо, що варто підтримати думку В.М. Кравчука, який ще до прийняття Закону «Про ТОВ» зазначав, що право на вихід з ТОВ слід зберегти. Він зазначає, що в нашій державі немає організованого ринку, на якому учасники мали б можливість продавати частки у статутних капіталах ТОВ, тому вихід є чи не єдиним способом для учасника повернути свої інвестиції, задовольнити свої майнові інтереси. Водночас дослідник зауважує, що в подальшому від права виходу з ТОВ доцільно відмовитись, запровадивши замість нього інститут обов'язкового викупу частки [81, с. 202]. Погоджуючись в цілому з науковцем, вважаємо позитивним моментом те, що право виходу було наразі збережене в Законі «Про ТОВ».

Отже, за загальним правилом учасник може здійснити своє право на вихід із ТОВ у будь-який час із дотриманням порядку, визначеного законами України «Про ТОВ», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань». Порядок виходу учасника залежить від розміру його частки в ТОВ і відповідно він може бути:

1) Спрощений/простий (безумовний) порядок – учасник ТОВ, частка якого у статутному капіталі товариства не перевищує 50 відсотків, може у будь-який час вийти з товариства;

2) Складний (умовний) порядок – за згодою інших учасників, якщо частка учасника, який бажає вийти з товариства, у статутному капіталі товариства становить 50 або більше відсотків (ч. 2 ст. 24 Закону України «Про ТОВ»).

3.5. Зловживання корпоративними правами учасником товариства

Здійснення корпоративних прав учасниками ТОВ досить часто супроводжується зловживаннями цими ж правами. Зловживання корпоративними правами учасниками ТОВ є різновидом загального зловживання суб'єктивним правом.

В сучасній правовій доктрині зловживання правом (*англ. abuse of law*) розглядається як особливий вид правової поведінки, який полягає у соціально

шкідливих учинках суб'єкта права, у використанні своїх прав недозволеними способами, що суперечать цільовому призначенню права та у вчиненні дій, що виходять за межі наданих законом прав, якщо ці межі і цільове призначення права встановлені законом [110, с. 84]. Полянський Т.Т. зазначає, що зловживання правом – це така протиправна поведінка, у процесі та в результаті якої суб'єкт права, маючи на меті заподіяти шкоду іншим суб'єктам або свідомо припускаючи її настання, формально здійснює певне суб'єктивне юридичне право чи обов'язок, зміст яких сформульований відносно визначено і тому може бути витлумачений неоднозначно [123, с. 402]. Інші науковці стверджують, що під зловживанням правом можна розуміти особливий вид правової поведінки, який виражається у діяннях по використанню особами своїх прав у недозволені або не передбачені законодавством способи, що суперечать призначенню права, формально не порушуючи його, внаслідок чого може завдатись шкода інтересам суспільства, держави або окремої особи, при чому здебільшого юридична відповідальність за такі діяння не настає (існують винятки у рамках діянь, які порушують інтереси, що прямо охороняються законом, а отже, в цьому випадку діяння будуть відноситись до одного з виду правопорушень: цивільні, сімейні, господарські тощо) [233, с. 28].

Поняття «зловживання корпоративними правами» базується на загальному принципі неприпустимості зловживання цивільними правами, закріпленому в ч. 3 ст. 13 ЦК України, відповідно до якого не допускаються дії осіб, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах. Чинне законодавство не містить визначення зловживання правом та не встановлює ознак для визначення форм зловживання правом, що істотно ускладнює кваліфікацію поведінки особи як зловживання правом [117, с. 62].

Натомість в сучасній науці корпоративного права є чимало визначень цього поняття. Так, О. В. Кучмієнко зазначає, що зловживання правом у корпоративних правовідносинах можна визначити як особливу форму реалізації права господарським товариством або його учасником, яка є нелінійною системою, та характеризується вольовим, недобросовісним та нецільовим використанням права, що полягає в реалізації правоохоронюваного інтересу, який суперечить суті такого

права за наявності інших механізмів реалізації такого правоохоронюваного інтересу або якщо така реалізація порушує (може порушити) правоохоронювані інтереси інших осіб [91, с. 175]. Думається, що автором дещо поспішно зроблено висновок про те, що зловживання правом може проявлятися через реалізацію права власне господарським товариством. Проблема тут полягає в тому, що господарське товариство не наділене корпоративними правами, як такими. Вони належать учаснику такого товариства, відтак, зловживати ними може той суб'єкт, який ними володіє, тобто – учасник товариства.

Луць В.В. стверджує, що зловживання суб'єктивним корпоративним правом – це правопорушення, яке виявляється у поведінці учасника корпоративних відносин при здійсненні ним свого корпоративного права і зводиться до завдання шкоди іншим суб'єктам (суб'єкту) корпоративних правовідносин [97, с. 129]. Саракун І.Б. під зловживанням суб'єктивним корпоративним правом пропонує розуміти поведінку учасника корпоративних відносин, наслідком якої є завдання шкоди іншим суб'єктам (суб'єкту) цих правовідносин. Зловживання може виражатися у різноманітних формах. Воно завжди пов'язане зі здійсненням корпоративного права. З іншої сторони науковець під зловживанням корпоративними правами розуміє особливий тип цивільного правопорушення, що вчиняються суб'єктом корпоративних відносин, яке пов'язане з використанням недозволених конкретних форм у межах дозволеного загального типу поведінки суб'єкта [204, с. 12]. Підтримуючи загалом думки згаданих вище науковців, слід зауважити, що зловживання корпоративним правом може проявлятися не лише у формі здійснення такого права, але й у вигляді утримання від його здійснення, тобто у вигляді бездіяльності.

Серьогін С.Ю. вважає, що зловживання правом у корпоративних відносинах – це особлива форма реалізації права, що представляє собою вольову поведінку учасників корпоративних відносин, всупереч принципам розумності та добросовісності, які здійснюють права і виконують обов'язки в рамках законодавства, що регулює корпоративні відносини [207, с. 189]. В іншій своїй праці науковець зазначає, що зловживання правом – це дії, що суперечать загальним принципам добросовісності та розумності, правам господарського товариства та його учасників, що спричиняють

негативні наслідки у вигляді певного обмеження чи позбавлення прав, зокрема й прав на керування господарським товариством, на отримання інформації про діяльність господарського товариства, частини прибутку господарського товариства та отримання ліквідаційної квоти, наслідком яких є відмова у захисті права [208, с. 130].

Вкотре підкреслюючи цінність наукових здобутків процитованих вище правників, вважаємо, що слід розширити розуміння поняття «зловживання правом», включивши в нього не лише активні дії учасника юридичної особи корпоративного права, але й бездіяльність, тобто відсутність будь-яких дій з метою здійснення певного права.

Основні ускладнення, які виникають у правозастосовчій практиці щодо зловживань корпоративних прав, пов'язані з тим, що кваліфікація того чи іншого випадку використання права на шкоду іншим особам проводиться на підставі суб'єктивної оцінки суддів і процес доказування таких випадків є досить непростим. До того ж, виходячи з чисто формальної точки зору, ті хто «зловживають» при здійсненні корпоративних прав, досить часто виявляються правими [205, с. 150].

Найбільш поширеними причинами зловживання корпоративними правами в ТОВ є конфлікт інтересів його учасників, нечіткість законодавчих норм, відсутність законодавчої кваліфікації інституту зловживання правом. Деякі норми нового Закону України «Про ТОВ» спрямовані на зменшення кількості зловживань корпоративних прав учасниками ТОВ. Аналіз положень цього Закону дозволяє констатувати, що вдалося усунути чимало різноманітних прогалин та суперечностей правового регулювання корпоративних відносин в ТОВ. Однак, як видається, проблема зловживання корпоративними правами учасниками ТОВ не зникла та законодавче попередження їх усунення залишається все ще актуальним.

Учасник ТОВ, який зловживає правом, здійснює його не для отримання блага, яке є об'єктом корпоративного права, а задля заподіяння шкоди іншим особам, товариству чи для реалізації інших своїх інтересів.

Концепція інтересу компанії, що переважає інтереси окремо взятих учасників, відображена у чеському законодавстві. Обов'язок лояльності учасників щодо компанії забороняє останнім діяти всупереч інтересам бізнесу [22].

Чайковська А. В. виділяє два найпоширеніші прояви зловживання корпоративними правами учасником ТОВ: 1) систематичне нез'явлення учасника на загальні збори. Важливим видається врахування систематичності нез'явлення на загальні збори, вини блокуючого учасника, належних та допустимих доказів, які це підтверджують; 2) навмисне блокування прийняття рішень загальними зборами шляхом голосування «проти» [250, с. 157].

Систематичне нез'явлення на загальні збори суди, здебільшого, і справді визнавали зловживанням корпоративним правом. Законодавство не містить чіткого розуміння «систематичного» невиконання учасником обов'язків перед товариством. Однак, відповідно до листа Держпідприємництва України від 12 травня 2003 року № 2859 систематичним вважаються дії, що повторюються 3 чи більше разів.

У випадку, коли учасник ТОВ не бере участь в загальних зборах, то це може завдати шкоди правам та законним інтересам не лише інших учасників товариства, але й самому товариству. з огляду на неможливість прийняття важливих для товариства рішень через відсутність необхідної кількості голосів учасників товариства. Систематичне чи навіть разове нез'явлення на загальні збори може розцінюватися як зловживання корпоративними правами, особливо у тому разі, якщо учасник діє умисно. Правда довести умисел такого учасника доволі проблематично [69, с. 151].

У зв'язку із цим, Н. Кожемякіною пропонується у разі систематичної неявки учасника на збори (наприклад 3 і більше разів) зменшити вимоги до кворуму. Таким чином передбачається збалансувати права учасника, який не з'являється на збори, та інших учасників товариства [65]. Варто звернути увагу на той факт, що у чинному Законі «Про ТОВ» поняття кворуму відсутнє, у зв'язку з чим, пропозиція автора втрачає свою актуальність. Якщо ж розглядати таку ідею з позиції зниження вимог щодо кількості голосів, необхідних для прийняття рішення на загальних зборах, то слід бути особливо обережними з такими пропозиціями. Адже намагаючись протидіяти зловживанню корпоративним правом одним учасником ТОВ, ми можемо створити правове підґрунтя для зловживань іншими учасниками.

Втім, критичним питанням в цьому напрямку залишається проблема доказування, що притаманна такій категорії справ, а також вплив зловживання учасником своїм правом на права інших учасників. Тобто чи завжди зловживання корпоративним правом має наслідком порушення прав інших учасників товариства. Відповідь на це питання, на нашу думку, є негативною. Як приклад можна навести справу, що розглядалася в Господарському суді міста Києва. Позивачем виступало ТОВ «Тієсто Гриль», відповідачем - учасник цього товариства ОСОБА_1. Позовна вимога стосувалася визнання учасника таким, що зловживає корпоративними правами, припинення зловживання корпоративними правами (шляхом його виключення зі складу учасників ТОВ). В обґрунтування своїх вимог ТОВ зазначило, що учасник ТОВ ОСОБА_1, частка якого у статутному капіталі товариства складає 33 %, ухилився від участі у загальних зборах учасників ТОВ, які відбулись 07.11.2018 р., 27.12.2018 р., 30.01.2019 р. та 10.04.2019 р., що, на думку ТОВ, свідчить про зловживання учасником товариства своїми правами.

Суд відмовив у задоволенні позовних вимог в повному обсязі, так як на загальних зборах учасників ТОВ «Тієсто Гриль», які відбулися 07.11.2018 року, 27.12.2018 року, 30.01.2019 року та 10.04.2019 року, були присутні два учасника з трьох – ОСОБА_8, який володіє 34 % голосами товариства, та ОСОБА_3 із 33 % голосами, що разом складає 67 % голосів, а тому ці загальні збори були правомочними з усіх питань, винесених на порядок денний указаних зборів, зокрема і змін до статуту товариства. Отже, відсутність на цих зборах учасника ОСОБА_1 (33 % голосів) жодним чином не перешкождала розгляду та прийняттю рішень вказаними загальними зборами.

Вимога позивача про виключення ОСОБА_1 зі складу учасників ТОВ «Тієсто Гриль» із виплатою йому його частки у розмірі 33 % статутного капіталу ТОВ «Тієсто Гриль» також задоволенню не підлягає. Так як, відповідно до п.п. 13.16.5, 13.17 Статуту ТОВ «Тієсто Гриль» до виключної компетенції загальних зборів учасників товариства відноситься виключення учасника з товариства. Виключення учасника з товариства судом є втручанням у господарську діяльність товариства, а тому суд не має права брати на себе функції органів управління товариством; суд перевіряє обґрунтованість та законність прийняття рішення про виключення учасника у разі

подання ним позову про визнання такого рішення недійсним (аналогічна позиція викладена ВСУ у постанові від 18 квітня 2018 р.) [191]. Видається, суд прийняв цілком справедливе рішення. Так як питання, передбачені пунктами 2, 3, 13 ч. 2 ст. 30 Закону «Про ТОВ», на порядок денний не виносились. Крім того, ч. 4 ст. 34 цього Закону передбачає, що рішення загальних зборів учасників з усіх інших питань приймаються більшістю голосів усіх учасників товариства, які мають право голосу з відповідних питань.

З іншого боку, Закон «Про ТОВ» містить низку питань (зокрема, п. 4, 5, 9, 10 ч. 2 ст. 30), рішення щодо яких приймається одностайно, тобто всіма учасниками ТОВ. В цьому випадку зловживання правом учасника у вигляді ігнорування загальних зборів та умисне ухилення від участі у них, здатне порушити права інших учасників ТОВ та перешкоджати діяльності такого товариства.

На нашу думку, одним із проявів зловживання корпоративними правами є зловживання в процесі здійснення права на вихід. Так, запровадження безумовної реалізації права на вихід із складу учасників товариства учасника, частка у статутному капіталі якого становить до 50 % статутного капіталу має наслідком зменшення статутного капіталу товариства. Своєю чергою, зменшення статутного капіталу ТОВ надає право кредиторам цього товариства вимагати дострокового припинення або виконання зобов'язань, укладання іншого договору з кредитором (ч. 4 ст. 19 Закону «Про ТОВ»). Не варто виключати, що дострокове припинення зобов'язання або дострокове його виконання може навіть поставити ТОВ на межу банкрутства, яке може бути в інтересах його конкурентів або кредиторів. Отже, вихід учасника зі складу ТОВ, у випадку його домовленості з кредиторами про реалізацію останніми свого права, може мати наслідком заподіяння шкоди або створення реальної загрози її заподіяння товариству та здатні порушити права інших учасників товариства, що є ключовими ознаками зловживання корпоративним правом. Переконані, що зловживати корпоративними правами у такий спосіб немає сенсу учасникам, частка яких у статутному капіталі товариства є незначною. Адже, незначним у такому випадку буде і зменшення розміру статутного капіталу.

Очевидно, що цей факт не може бути настільки суттєвим для кредиторів, щоб останні ініціювали дострокове припинення або виконання зобов'язань [225, с. 89-90].

Чи не найпоширенішими є випадки зловживання правом на інформацію. Традиційно в недобросовісних цілях це право використовується міноритарними учасниками [91, с. 75]. Новели Закону «Про ТОВ» унеможливили зловживання корпоративним правом на отримання інформації, зокрема на відміну від положень ст. 10 Закону України «Про господарські товариства». У ч. 1 ст. 5 чинного Закону учасникам товариства надано право отримувати інформацію про господарську діяльність, тобто діяльність товариства, яка полягає у виконанні робіт чи наданні послуг, виготовленні та реалізації продукції, яка мають цінову визначеність. Обов'язок товариства надати саме таку інформацію, закріплений і у статті 43 Закону. Як правило, така інформація міститься у відповідних договорах та має цінність для конкурентів товариства або контролюючих органів, що є ключовою причиною зловживання учасником правом на інформацію. Не слід виключати, що інформація про господарську діяльність ТОВ може містити комерційну таємницю. Отже, за таких умов зловживання правом на отримання інформації про діяльність товариства може отримати ще більше поширення у правозастосовній практиці і в значній мірі негативно вплинути на ділову репутацію товариства, послабити інвестиційну привабливість та знизити його прибутковість. Способом попередження таких зловживань може бути надання засновникам/учасникам ТОВ права уточнювати у статуті ТОВ умови реалізації права на отримання інформації про господарську діяльність товариства. Наприклад, закріплення у статуті товариства правила про те, що учаснику товариства на ознайомлення надаються господарські договори у належним чином засвідчених копіях із виключенням з їх тексту даних про іншу сторону договору або про технології виробництва, що використовуються товариством для забезпечення своєї діяльності тощо. Вважаємо, що ознайомлення учасника із всіма істотними умовами договору у повній мірі здатне забезпечити реалізацію його права на отримання інформації про діяльність товариства та виключає можливість розголошення інформації про його контрагентів або виробничу діяльність, яка може мати цінність для його конкурентів [225, с. 90-91].

Альтернативним варіантом захисту комерційної діяльності ТОВ крізь призму збереження відомостей, що становлять комерційну таємницю, та уникнення їх використання учасником у власних цілях, може бути положення про неконкуренцію. Подібна норма міститься у ч. 3 ст. 119 ЦК України щодо учасників повного товариства. На підставі відповідних приписів учасник повного товариства не має права без згоди інших учасників вчиняти від свого імені та у своїх інтересах або в інтересах третіх осіб правочини, що є однорідними з тими, які становлять предмет діяльності товариства. Звичайно, існування однієї лише заборони у законодавчому акті є лише правилом, яке може бути легко порушене за відсутності визначеної відповідальності за такі дії. Нами вже було запропоновано захищати комерційну таємницю ТОВ, запроваджуючи відповідні локальні акти чи норми статуту, що визначатимуть порядок доступу і використання відповідної інформації та відповідальність за її розголошення. Але от використання у власних корисливих цілях комерційної таємниці, отриманої учасником ТОВ в порядку реалізації свого корпоративного права на інформацію про діяльність товариства, є неприпустимим, тому теж потребує закріплення на локальному рівні особливих правил та заходів впливу у разі їх недотримання. Думається, що подібні приписи можна закріпити у корпоративному договорі, як дієвому інструменті, здатному вплинути на учасника, що вчиняє дії на шкоду інтересам товариства, в тому числі й при зловживанні своїми корпоративними правами.

Загалом для боротьби зі зловживанням правом необхідними умовами є розвинена правова культура учасників відносин, їх добросовісність при застосуванні способів захисту від зловживання, а також високий рівень суддівського професіоналізму. В першу чергу необхідною є усталена практика кваліфікації дій особи як зловживання правом [91, с. 147]. З цього приводу також слушною видається думка К.І. Котько, відповідно до якої необхідним є переопрацювання правових норм з наданням іншої регламентації наслідків зловживання корпоративними правами. Слідуючи зарубіжному досвіду у сфері корпоративного управління, необхідно також запровадити норми, які б унеможливили зловживання учасниками своїми правами [76, с. 67].

Підсумовуючи викладене вище, вважаємо, що для запобігання випадкам зловживання корпоративними правами учасниками ТОВ, а також з метою ефективного захисту прав інших учасників чи самого товариства в результаті зловживань, на законодавчому рівні чи судовій практиці доцільно було окреслити поняття «зловживання корпоративними правами учасника господарського товариства». В той же час, для подібних випадків пропонується на практиці зараз застосовувати локальні інструментарії, широко використовуючи, зокрема, можливість закріплення у корпоративному договорі правових наслідків вчинення чи утримання від вчинення дій, що за своєю суттю кваліфікуватимуться як зловживання корпоративним правом учасника ТОВ.

3.6. Обов'язки учасника товариства з обмеженою відповідальністю

Традиційно правовий статус учасника ТОВ складають не лише корпоративні права, але і корпоративні обов'язки.

Корпоративний обов'язок – це міра належної поведінки учасника ТОВ, яка зумовлена вимогами закону, статуту або корпоративного договору [69, с. 479]. Практично ідентичної думки дотримується і А.В. Сороченко, який вважає, що під корпоративним обов'язком слід розуміти модель поведінки суб'єктів корпоративних правовідносин, яка встановлена законом та/або установчими (засновницькими) документами відповідного господарського товариства, в тому числі акціонерною угодою [222, с. 68].

Богуш М.К. дає ширше визначення цього поняття. На його думку, під корпоративними обов'язками необхідно розуміти передбачену нормами чинного законодавства, локальними корпоративними актами або договором міру обов'язкової поведінки зобов'язаних суб'єктів корпоративних правовідносин з метою реалізації суб'єктивного корпоративного права уповноваженої особи [28, с. 64].

Загалом, як справедливо зазначає Я.С. Марущак, поняття обов'язку носить імперативний характер, тобто зобов'язує особу учасника корпоративних правовідносин учинити певні дії або утриматися від учинення певних дій. Невиконання або неналежне виконання корпоративних обов'язків учасником

товариства має наслідком застосування до нього, за рішенням органів управління? відповідних заходів корпоративної відповідальності, які можуть установлюватися законом або установчими документами товариства [98, с. 95, 101].

Корпоративні обов'язки мають фрагментарний та допоміжний характер. Отже, як правильно стверджує А.В. Смітюх, основу правового статусу учасників товариств складають саме корпоративні права, тоді як корпоративні обов'язки встановлюються виключно для врегулювання окремих, вельми нечисленних питань, обмежуючи, по суті, можливості зловживання окремими правами учасника, або іншим чином урівноважуючи їх. З іншого боку, будь-яким обов'язкам завжди кореспондують права, отже, кожне право забезпечується відповідним обов'язком [214, с. 91-92]. Думається, що, позиціонуючи корпоративні права як первинну складову правового статусу учасника ТОВ, доцільно говорити, що кожному праву кореспондує певний обов'язок. Однак, не зовсім правильно, з нашої точки зору, говорити про те, що це винятково корпоративний обов'язок цього ж учасника. Наприклад, корпоративному праву на участь в управлінні ТОВ учасника кореспондують обов'язки товариства щодо повідомлення такого учасника про дату, час, місце і порядок денний загальних зборів, надання йому можливості ознайомитися з документами, необхідними для підготовки до загальних зборів. Без сумніву, учасник при реалізації своїх прав повинен діяти в межах заданих правил і норм, які визначені у Законі та статуті ТОВ, тому їх дотримання є важливим наскрізним обов'язком учасника товариства. Але говорити, що цей чи інші корпоративні обов'язки учасника кореспондують його права, видається, не зовсім правильним.

Розмірковуючи над обов'язками учасників ТОВ можна відмітити їх неоднорідність і невичерпність. Так, І. В. Спасибо-Фатєєва зазначає, що неоднорідність полягає у тому, що природа обов'язків учасників різна - зобов'язальна і корпоративна. Власне, як і права учасників товариства мають подвійну природу. З додержання/виконання обох цих обов'язків мають слідувати правові наслідки, як і з недодержання їх – відповідальність. І саме цим і відрізняються дві зазначені групи обов'язків учасників ТОВ. І. В. Спасибо-Фатєєва щодо невичерпності зазначає, що в дійсності в установчому документі ТОВ обов'язки його учасників не визначаються.

А в законі містяться лише обов'язки тих учасників, які є членами органів господарського товариства. Думається все ж, що це особливий вид обов'язків, які мають не всі учасники [70, с. 25]. Погоджуючись з визначенням правової природи та видів обов'язків учасників ТОВ, окреслених дослідницею, вважаємо, що такий обов'язок, як дотримання статуту товариства, стосується не лише учасників-членів органів товариства. У статуті ТОВ можна закріпити обов'язок, наприклад, повідомити про зміну контактних даних учасника, які є необхідними для надіслання йому повідомлень щодо організації загальних зборів. Або ж, наприклад, обов'язок повідомити товариство про намір відчужити свою частку чи її частину у статутному капіталі. Такі обов'язки учасник повинен буде виконати з огляду на закріплення їх у статуті товариства та пряму вказівку Закону щодо необхідності їх дотримання. Водночас наведені нами приклади, є загальними обов'язками учасника і не мають стосунку до нього, як члена органу управління ТОВ.

Згідно зі ст. 117 ЦК України обов'язками учасників господарського товариства є: виконання своїх зобов'язань перед товариством; внесення вкладів у статутний капітал товариства в розмірі та порядку, обумовленими в статуті; нерозголошення комерційної таємниці й конфіденційної інформації про діяльність товариства.

Корпоративні обов'язки учасників ТОВ закріплені в ст. 6 Закону «Про ТОВ». Такими є обов'язок дотримуватися статуту та обов'язок виконувати рішення загальних зборів учасників товариства. Обов'язки учасників можуть бути закріплені і в статуті товариства. Так, статутом може передбачатися покладення на учасника ТОВ інших обов'язків. Інші обов'язки також визначаються Законом і стосуються, наприклад, питань участі у зборах, виконання певних дій при виході з товариства тощо. Зміна обов'язків, визначених у згаданій законодавчій нормі, не допускається [237, с. 15].

Слід зауважити, що в ст. 6 Закону «Про ТОВ» обов'язки учасника ТОВ встановлюється лише законом і статутом. Водночас зі змісту ст. 7 цього ж закону випливає, що обов'язки учасника ТОВ можуть бути передбачені і в корпоративному договорі. Тому, на нашу думку, ч. 2 ст. 6 Закону «Про ТОВ» варто викласти в такій

редакції: «2. Учасники можуть мати обов'язки, встановлені законом, статутом товариства та корпоративним договором».

Крім того, варто підтримати думку І. Дерев'янка, який наголошує, що відсутність на законодавчому або установчому рівні фіксації збалансованих прав та обов'язків унеможлиблює захист прав учасників і товариства загалом від бездіяльності недобросовісних учасників, що в результаті призводить до корпоративних конфліктів та блокування діяльності товариства [45]. Тому, на нашу думку, очевидно, що деталізація у профільному (спеціальному) законі обов'язків учасників ТОВ більшою мірою забезпечило б добросовісне їх виконання учасниками [69, с. 486].

В сучасній юридичній науці існують різноманітні критерії класифікації корпоративних обов'язків учасника ТОВ. Так, Калаур І. Р., Смітюх А.В. пропонують поділяти корпоративні обов'язки на позитивні, що вимагають вчинення певних дій, і негативні, що вимагають утримання від вчинення певних дій [72, с. 182-183; 215, с. 90-91].

Сороченко А.В. також виділяє наступні види корпоративних обов'язків:

1) типовий корпоративний обов'язок під яким автор пропонує розуміти врегульовану законом модель належної поведінки суб'єктів корпоративних відносин, механізм реалізації якої закріплений в установчих документах товариства, і яка передбачає виконання певних дій (утримання від них) як з боку учасників корпорації по відношенню один до одного, так і по відношенню до власне корпорації;

2) особливий корпоративний обов'язок, на думку науковця є спеціальна, врегульована законом та/або установчими документами модель належної поведінки суб'єктів корпоративних відносин, яка може мати факультативний характер і яка передбачає виконання певних дій (утримання від них) як з боку учасників корпорації по відношенню один до одного, так і по відношенню до корпорації. Особливі корпоративні обов'язки визначають зв'язок особи зі статусом учасника статутного господарського товариства або з певним видом господарської компетенції такого товариства.

При цьому, А.В. Сороченко зауважує, що головною відмінністю особливих корпоративних обов'язків від типових є можливість встановлення (врегулювання)

перших на локально-правовому рівні (установчі (засновницькі) документи корпорації) за домовленістю між учасниками, за умови, що вони не суперечитимуть законодавству [222, с. 74-75].

На нашу думку, *залежно від змісту* корпоративних обов'язків їх можна поділити на *загальні та спеціальні*.

1. Загальні корпоративні обов'язки учасника ТОВ – це обов'язки, які закріплені на законодавчому рівні (в ЦК України, в Законі «Про ТОВ»). Ці обов'язки учасника ТОВ можна поділити на дві підгрупи: загальні безумовні обов'язки та загальні умовні обов'язки.

Серед загальних безумовних корпоративних обов'язків, варто виділити наступні:

1) Обов'язок дотримуватися вимог статуту ТОВ.

Виконання цього обов'язку є можливим за умови, що засновники в установчому документі встановлюють обов'язки, які вони вважають для себе необхідними.

Якщо в статуті ТОВ передбачені додаткові, порівняно із зазначеними в Законі «Про ТОВ», обов'язки учасників (учасника) товариства, то такі додаткові обов'язки набувають імперативного характеру і підлягають виконанню поряд з основними обов'язками [234, с. 76].

Цей обов'язок має виконуватися лише, якщо відповідні положення статуту є правомірними. Неправомірні акти не впливають на правове регулювання (зокрема, встановлювати права та обов'язки) з моменту їх прийняття, навіть якщо вони не визнані судом недійсними. За протилежного підходу довелось би припустити, що норми закону можна порушувати з волі учасників правовідносин всупереч волі законодавця, що суперечить частині першій статті 68 Конституції України та й взагалі усталеному у світі уявленню про обов'язковість законів. Наслідки неправомірної поведінки, за загальним правилом, повинні встановлюватися законом, а розсуд учасників ТОВ правовідносин щодо таких наслідків може допускатися лише як виняток у випадках і в межах, встановлених дозвільними нормами закону. Оскільки законом не встановлено наслідків неправомірності положень статуту, то це означає, що такі положення не створюють правових наслідків [124, с. 25-26].

2) Обов'язок виконувати рішення загальних зборів учасників ТОВ. Важливо, що цей обов'язок учасники мають незалежно від того, чи брали вони участь у загальних зборах та чи голосували за ухвалення такого рішення. Рішення загальних зборів приймається більшістю голосів і є обов'язковим навіть для тих учасників ТОВ, які голосували проти такого рішення аж ніяк не спростовує ознак правочину. Адже, як слушно зазначають Ю. М. Жорнокуй, С.О. Сліпченко., вступаючи до кола учасників особа добровільно погоджується на те, що вирішення справ на загальних зборах буде відбуватися саме таким чином – більшістю голосів. Тому голосування «проти» зовсім не свідчить, що приймається рішення попри волю суб'єкта, оскільки останній добровільно прийняв подібні «правила гри» [51, с. 173].

3) Обов'язки учасників, які пов'язані з їхньою майновою участю. Вони полягають у внесенні вкладів до статутного (складеного) капіталу товариства при його створенні та у випадку збільшення статутного (складеного) капіталу.

Досить лояльно регламентовано правила виконання цього обов'язку учасниками ТОВ, які зобов'язані протягом шести місяців з дати державної реєстрації товариства внести свій вклад до статутного капіталу товариства, якщо інше не закріплено у статуті (ч. 1 ст. 14 Закону «Про ТОВ»). Як зазначено в ч. 1 ст. 15 Закону «Про ТОВ», учаснику може бути надано додатковий строк для погашення заборгованості щодо внесення вкладу до статутного капіталу товариства.

Водночас виконання обов'язку щодо внесення вкладу у зв'язку зі створенням ТОВ забезпечується досить серйозними та конструктивними заходами, визначеними у ч. 2 ст. 15 Закону «Про ТОВ».

Цікаво, що в іноземних нормативно-правових актах обов'язок учасника оплатити вартість своєї частки в статутному капіталі корелює з обмеженнями, першочергово, права голосу такого учасника на загальних зборах. Іншими словами, учасники, які не зробили належний вклад протягом встановленого часу, не можуть голосувати. Адже у них відсутні голоси, що відповідають частці, оскільки остання не оплачена, як цього вимагається. Такі норми існують, зокрема, у Чехії (s. 173 Act of Czech Republic on Commercial Companies and Cooperatives (Business Corporations Act)) [2], Румунії (art. 101 Law of Romania on Companies) [20], Латвії (s. 211 Commercial Law of Republic of

Latvia) [10], Італії (art. 2344 Civil Code of Italy) та Угорщині (s. 216 Act of Hungary on Business Associations) [1].

Думається, що подібна практика була б доречною і у національному законодавстві. Нами вже було обґрунтовано доцільність впровадження такого підходу у підрозділі 2.1. цієї роботи.

4) Обов'язок не розголошувати комерційну таємницю про діяльність товариства, який є актуальним у випадку затвердження органами управління ТОВ переліку інформації, на яку поширюється відповідний правовий режим.

Комерційна таємниця підлягає охороні як один із об'єктів права інтелектуальної власності відповідно до положень ЦК України та ГК України. Відповідно до ч. 1 ст. 505 ЦК України комерційною таємницею є інформація, яка є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, ужитих особою, яка законно контролює цю інформацію.

Професор О.С. Яворська, аналізуючи законодавче визначення комерційної таємниці, цілком обґрунтовано виділяє наступні її ознаки: а) інформація, що становить комерційну таємницю, є таємною, тобто вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з цим видом інформації; б) така інформація повинна мати комерційну цінність для її володільця; в) особа, яка законно контролює цю інформацію, повинна вживати адекватних заходів щодо збереження її секретності [56, с. 369].

Як правило, виконання обов'язку учасником не розголошувати комерційну таємницю про діяльність товариства забезпечується санкціями корпоративного характеру та заходами державного примусу. Зокрема, розголошення комерційної таємниці є діями, які входять до складу недобросовісної конкуренції і за які главою 5 Закону «Про захист від недобросовісної конкуренції» передбачено відповідальність (ст.ст. 1, 17) [175]. Більш того, у ч. 3 ст. 164-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачено відповідальність за порушення правового режиму

комерційної таємниці або конфіденційної інформації з метою нанесення шкоди діловій репутації або майну її носія [64]. Вчинення подібних дій особою у зв'язку з професійною або службовою діяльністю, якщо такі дії завдають істотної шкоди суб'єкту господарської діяльності, є складом злочину, який закріплено у ст. 232 Кримінального кодексу України [85].

Загальні умовні обов'язки учасника ТОВ – це обов'язки, які виконуються тільки за певних умов. До цієї підгрупи обов'язків можна віднести наступні:

1) Обов'язок інформувати про майбутнє відчуження корпоративної частки інших учасників товариства (ч. 3 ст. 20 Закон «Про ТОВ»);

2) Якщо учасник товариства, який має намір продати свою частку (частину частки) третій особі, отримав від іншого учасника письмову заяву про намір скористатися своїм переважним правом, такі учасники зобов'язані протягом одного місяця укласти договір купівлі-продажу пропонованої до продажу частки (частини частки) (ч. 4 ст. 20 Закон «Про ТОВ»);

3) Відповідно до ч. 8 ст. 36 Закону «Про ТОВ» учасник ТОВ, як ініціатор опитування, зобов'язаний викласти прийняте рішення в письмовій формі, додати до нього копії відповідей усіх учасників товариства та надіслати всім учасникам товариства в порядку, встановленому для надіслання запитів, протягом 10 днів з дати завершення строку на прийняття ним відповідей від учасників товариства.

2. Спеціальними корпоративними обов'язками є обов'язки, які закріплені в статуті ТОВ та в корпоративному договорі. З обов'язків, які досить часто передбачають у статутах ТОВ, слід вказати обов'язок учасників не конкурувати з ТОВ, подібний до того, який в силу прямої вказівки ст. 70 Закону «Про господарські товариства» несуть учасники повних та повні учасники командитних товариств, але, як правило, сформульований таким чином, щоб він охоплював усі можливі форми конкуренції учасника з товариством (ч. 5 ст. 40 Закону «Про ТОВ» передбачає такі обов'язки щодо членів виконавчого органу ТОВ, але не щодо їх учасників).

Обов'язки, як уже зазначалось, можуть бути закріплені і в корпоративному договорі, укладеному між учасниками ТОВ. У корпоративному договорі допускається закріплення обов'язків учасників реалізовувати або утримуватися від

реалізації своїх прав за наявності певних умов. З огляду на правозастосовну практику вважаємо, що такими обов'язками можуть бути:

- не створювати, не бути або ставати учасником ТОВ та/або не обіймати посади в органах управління компаній, що займаються діяльністю в тій самій сфері, що й їхнє товариство;

- не продавати або не відчужувати іншим чином частку в статутному капіталі ТОВ протягом певного строку без письмової згоди інвестора або до настання певних обставин;

- придбати або відчужити частки за заздалегідь визначеною ціною або при настанні певних обставин;

- утримуватись від реалізації переважного права, наприклад, не використовувати це право протягом певного часу;

- утримуватися від вчинення недобросовісних дій чи бездіяльності, які можуть призвести до нерозумного витрачання майна чи набуття зобов'язань всупереч основним напрямам діяльності чи цілям товариства, затвердженим у статуті чи рішеннях вищого органу;

- утримуватись від дій, які можуть спричинити майнову шкоду або збитки товариству чи завадити його діловій репутації;

- сприяти ТОВ у здійсненні його завдань і цілей та інші [69, с. 173-174].

В процесі розробки корпоративного договору доцільно в його змісті викласти заходи відповідальності за невиконання або неналежне виконання обов'язків його сторонами.

Корпоративні обов'язків учасників ТОВ можна також поділити *на майнові та немайнові*. Деякі науковці немайнові обов'язки учасника товариства називають організаційними обов'язками [222, с. 74; 88, с. 147].

Обов'язки учасника товариства майнового характеру безпосередньо пов'язані з майновою участю в ТОВ. Основними серед них є обов'язок внесення вкладів до статутного капіталу товариства, обов'язок внесення додаткових внесків до статутного капіталу у разі його збільшення на підставі рішення загальних зборів.

Обов'язки немайнового характеру здебільшого пов'язані із управлінням ТОВ. До них сучасні науковці відносять обов'язок щодо забезпечення права на інформацію, [222, с. 74-75], обов'язок щодо дотримання положень установчих документів товариства, виконання рішень органів управління товариством [105, с. 203] тощо.

Отже, пропонуємо обов'язки учасника ТОВ поділяти на дві групи:

1) Загальні обов'язки – ті, що встановлені законодавством України. Їх можна подіти на дві підгрупи: безумовні (належать всім учасникам ТОВ та існують стабільно безвідносно до жодних обставин) та умовні (пов'язані із настанням певних умов в межах ТОВ, що так чи інакше впливають із дій чи рішень, прийнятих учасником).

2) Спеціальні корпоративні обов'язки – це обов'язки, які закріплені в статуті ТОВ або в корпоративному договорі.

Для відображення цього підходу ще раз акцентуємо на необхідності доповнити ч. 2 ст. 6 словами «та корпоративним договором», що дозволить розширити перелік документів, в яких можуть закріплюватися обов'язки учасника ТОВ.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

1. Встановлено, що здійснення права на участь в управлінні ТОВ впливає на реалізацію інших корпоративних прав учасника ТОВ.

Розкриваючи зміст права на участь в управлінні товариством, встановлено, що його зміст охоплює низку повноважень, до яких віднесено: 1) право бути присутнім на загальних зборах учасників; 2) право бути повідомленим про дату, час та місце, а також порядок денний загальних зборів; 3) право вносити пропозиції до порядку денного загальних зборів; 4) право ознайомитися з документами та інформацією, необхідними для розгляду питань порядку денного на загальних зборах учасників; 5) право брати участь в обговоренні питань порядку денного; 6) право голосу з питань порядку денного загальних зборів учасників; 7) право бути ініціатором проведення опитування; 8) право брати участь у загальних зборах через представника (-ів); 9) право обирати осіб до складу органів управління ТОВ.

Це право забезпечується обов'язками товариства, пов'язаними з організацією та проведенням загальних зборів, зокрема щодо повідомлення про: 1) дату, час та місце проведення загальних зборів; 2) порядок денний загальних зборів; 3) внесення змін до порядку денного.

Право на участь у загальних зборах учасників ТОВ – це комплекс правових можливостей (правомочностей), що належать всім учасникам ТОВ, і здійснюються пропорційно до частки у статутному капіталі. В силу прямої законодавчої вказівки окремим учасникам ТОВ, які володіють часткою в статутному капіталі певного розміру, надаються додаткові повноваження (наприклад, право самостійно скликати позачергові загальні збори).

2. З аналізу норм Закону «Про ТОВ» виокремлено три основних формати проведення загальних зборів: 1) очні загальні збори – на таких зборах важливою є спільна присутність учасників товариства в одному місці для обговорення питань порядку денного; 2) дистанційні загальні збори (у режимі відеоконференції) – коли всі учасники одночасно можуть бачити та чути один одного; 3) загальні збори, де рішення приймаються шляхом опитування.

Можливе поєднання очних та дистанційних загальних зборів. Обґрунтовано доцільність вказувати у повідомленні про проведення загальних зборів додатково контактні дані для підключення до відеоконференції.

3. Право на участь у загальних зборах може бути реалізовано учасником ТОВ особисто та через представника. Учасник ТОВ може мати одного або ж декілька представників. Беручи до уваги іноземний досвід регулювання цього питання, аргументовано доцільність закріплення на законодавчому рівні заборони представництва учасника ТОВ на загальних зборах учасників посадовими особами такого товариства.

4. На підставі аналізу правової літератури встановлено, що право учасника ТОВ на отримання інформації про господарську діяльність ТОВ є похідним від загального конституційного права людини на інформацію. Водночас воно є спеціальним, оскільки надається лише учасникам цього товариства.

За характером поведінки учасника ТОВ право на отримання інформації про господарську діяльність товариства може бути здійснено двома способами:

– пред'явленням вимоги до товариства щодо надання необхідної інформації учаснику. Здійснення цього права гарантується обов'язком надати учаснику інформацію про господарську діяльність товариства;

– самостійне ознайомленням учасника ТОВ із загальнодоступною інформацією про товариство, яка розміщена у відкритих базах даних, зокрема в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, Єдиному реєстрі судових рішень тощо, та інших ресурсах (наприклад, веб-сайті товариства).

5. З огляду на невідповідність назви та змісту ст. 43 Закону «Про ТОВ», запропоновано розділити її на дві окремі статті. В першій виокремити норми щодо зберігання документів товариства, а в другій розкрити особливості, порядок, строки та умови надання доступу до них учасникам товариства.

Доведено необхідність збалансувати право учасника ТОВ на інформацію та законний інтерес товариства щодо нерозголошення окремих відомостей, зокрема тих, що становлять комерційну таємницю, та захисту персональних даних, що містяться в документах ТОВ. З метою збереження конфіденційності такої інформації, встановлено за доцільне розробити внутрішні правила ТОВ щодо режиму користування та розкриття інформації з обмеженим доступом.

6. При дослідженні права учасника ТОВ вимагати проведення аудиту фінансової звітності товариства встановлено доцільність надання учаснику ТОВ права вимагати проведення аудиту не лише фінансової звітності, а й документів бухгалтерського обліку.

7. Досліджено майнові права учасника ТОВ, якими є право на участь в розподілі прибутку товариства, право на дивіденди та право на отримання частини майна або його вартості у разі ліквідації товариства.

Відповідно до ч. 3 ст. 27 Закону «Про ТОВ» заборонено виплачувати дивіденди учаснику ТОВ, що повністю чи частково не вніс свій вклад. Однак, учасник ТОВ, який частково вніс свій вклад, набув корпоративних прав, зокрема і право на

дивіденди. З урахуванням цього, запропоновано змінити згадану норму, надавши учаснику ТОВ, який частково вніс свій вклад, право на дивіденди пропорційно до внесеної ним частки.

Для спрощення процедури стягнення нарахованих та невикорисаних дивідендів учасника ТОВ запропоновано доповнити ст. 26 Закону «Про ТОВ» частиною 6 такого змісту: «6. У разі невикорисаних дивідендів у строк, визначений частиною 4 цієї статті в учасника виникає право звернення до нотаріуса щодо вчинення виконавчого напису нотаріуса на документах, за якими стягнення заборгованості здійснюється у безспірному порядку згідно з переліком, встановленим Кабінетом Міністрів України».

8. Враховуючи положення чинного Закону України «Про ТОВ», доведено, що порядок виходу учасника з ТОВ залежить від розміру його частки у статутному капіталі і може бути поділений на: 1) *спрощений/простий (безумовний)* – для учасника ТОВ, частка якого у статутному капіталі товариства не перевищує 50 відсотків; 2) *складний (умовний)* – для учасника ТОВ, частка якого у статутному капіталі товариства становить 50 або більше відсотків.

Право учасника ТОВ на вихід з товариства забезпечується обов'язком товариства виплатити вартість частки учаснику, який вийшов з товариства. Такий обов'язок може здійснюватися уже після припинення корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ. Правовим наслідком виходу учасника з ТОВ є припинення його корпоративних прав та обов'язків з моменту державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань.

9. Встановлено, що зловживання корпоративними правами учасниками ТОВ є різновидом загального зловживання суб'єктивним правом. На підставі аналізу судової практики, чинного законодавства, наукових позицій встановлено, що зловживання корпоративним правом може проявлятися не лише у активних діях, пов'язаних зі здійсненням такого права, але й у пасивній поведінці, тобто в утриманні від реалізації цього права.

Одним із ефективних способів запобігання зловживання корпоративними правами учасниками ТОВ, а також захисту прав інших учасників чи самого товариства у таких випадках, може бути укладення корпоративного договору.

10. На підставі аналізу Закону «Про ТОВ» встановлено, що згідно з ст. 6 корпоративні обов'язки учасника ТОВ можуть встановлюватися лише законом і статутом. Водночас зі змісту ст. 7 цього ж закону випливає, що обов'язки учасника ТОВ можуть бути передбачені і в корпоративному договорі. Тому ч. 2 ст. 6 Закону «Про ТОВ» варто викласти в такій редакції: *«2. Учасники можуть мати обов'язки, встановлені законом, статутом товариства та корпоративним договором»*.

З огляду на особливості корпоративного договору доцільним видається закріплення у ньому неустойки як способу забезпечення належного виконання обов'язків його сторонами.

ВИСНОВКИ

В дисертаційній роботі здійснено комплексний аналіз законодавства, судової і реєстраційної практики. наукової літератури, який спрямований на виявлення та вирішення теоретичних-прикладних проблем правового регулювання корпоративних прав та обов'язків учасників ТОВ. За результатами проведеного дослідження сформульовано такі основні висновки:

1. Становлення та розвиток законодавчого регулювання корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ в сучасній Україні можна поділити на декілька етапів:

1) становлення корпоративного права в незалежній Україні (1991-2004 рр.). В цей період були прийняті такі закони: «Про господарські товариства», «Про підприємництво», «Про цінні папери та фондову біржу»;

2) кодифікація корпоративного законодавства внаслідок прийняття ЦК та ГК України та гармонізація його з правом ЄС (2004-2017 рр.). Не дивлячись на існуючі суперечності, дублювання та інші проблематичні моменти, згадані акти все ж забезпечили нові умови господарювання в тогочасних реаліях. На цьому етапі КМУ було також затверджено модельний статут ТОВ.

3) новелізація законодавства щодо ТОВ, що характеризується прийняттям спеціального Закону України «Про ТОВ», затвердженням нового Модельного статуту ТОВ та подальше вдосконалення законодавства щодо корпоративних прав та обов'язків учасників ТОВ (2018 р. – триває до сьогодні).

2. Запропоновано під локальними актами ТОВ розуміти акти, які приймаються уповноваженими органами товариства або його засновниками/учасниками для досягнення визначеної мети діяльності та врегулювання відносин в товаристві із врахуванням інтересів учасників ТОВ та вимог законодавства.

Основним локальним актом ТОВ є його установчий документ – статут. Іншими локальними актами ТОВ можуть бути положення, порядки, інструкції тощо, які приймаються у встановленому законом порядку.

3. Позитивною новелою Закону «Про ТОВ» визнано впровадження корпоративного договору. Для забезпечення належного його виконання доцільно у змісті цього договору визначати як можливість, так і підстави, умови та розмір

неустойки, що підлягає стягненню у разі невиконання чи неналежного виконання умов корпоративного договору.

Зобов'язання в корпоративному договорі для учасника ТОВ забезпечити голосування згідно з вказівками органів управління та/або його посадових осіб товариства суперечить чинному законодавству та загальним принципам права. Такі положення корпоративного договору, а не весь договір, слід визнати нікчемними. Зважаючи на викладене, запропоновано ч. 4 ст. 7 Закону «Про ТОВ» викласти у такій редакції: «4. Умови корпоративного договору, якими встановлюється обов'язок учасників забезпечити голосування згідно з вказівками органів управління товариства чи його посадових осіб, є нікчемними».

4. Дослідження норм кодифікованих актів та приписів спеціального законодавства, що регламентує діяльність товариств з обмеженою відповідальністю, дає підстави стверджувати про недосконалість положень ГК України, в якому розкривається поняття корпоративних прав. З огляду на це, запропоновано корпоративні права учасника ТОВ розглядати як сукупність самостійних суб'єктивних прав, що виникають з майнової та/або особистої участі в товаристві, види, зміст та особливості реалізації яких визначені законодавством, локальними актами товариства та корпоративними договорами у разі їх укладення учасником.

5. Розвинуто наукові погляди щодо поділу підстав набуття корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ на первинні та похідні.

Обґрунтовано, що набуття корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ з первинних підстав (тобто права на частку, а відтак і права, що випливають з неї, виникають вперше і раніше нікому не належали) можливе у разі: 1) внесення вкладу у зв'язку зі створенням ТОВ; 2) внесення додаткового вкладу у межах суми збільшення статутного капіталу ТОВ.

Грунтуючись на аналізі законодавчих приписів та наукової доктрини, підставами набуття корпоративних прав учасника ТОВ є юридичний склад – прийняття рішення про створення товариства; державна реєстрація товариства; внесення майнового вкладу в статутний капітал ТОВ (якщо прийнято відповідне рішення про його формування).

На основі аналізу іноземного досвіду правового регулювання формування статутного капіталу товариств акцентовано на доцільності закріплення у чинному законодавстві України можливості внесення до статутного капіталу ТОВ не лише майнових вкладів, а й особистих (наприклад, зобов'язання щодо виконання робіт чи надання послуг у визначеному обсязі та строки на користь товариства).

Встановлено, що внесення вкладів третіми особами у разі збільшення статутного капіталу у визначеному порядку є підставою набуття такими особами корпоративних прав та обов'язків учасника. Внесення додаткових вкладів третіми особами веде до зміни у співвідношенні часток між учасниками, що існувало раніше. Відтак, необхідними є зміни у статуті товариства та проведення відповідних реєстраційних змін.

6. Встановлено, що похідними підставами набуття корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ є: 1) відчуження частки в статутному капіталі ТОВ; 2) перехід частки до спадкоємця або правонаступника учасника-юридичної особи в процесі реорганізації; 3) звернення стягнення на частку учасника товариства.

Правовою підставою відчуження частки в статутному капіталі ТОВ є договір (купівля-продаж, дарування, міна, тощо). Такий договір укладається у письмовій формі. Істотною умовою цього договору є умова про предмет. Інші істотні умови можуть визначатися у законодавстві України залежно від виду договору, що укладається сторонами.

7. Проаналізовано переважне право учасника ТОВ на придбання частки, що пропонується для продажу третій особі. Запропоновано механізм повідомлення учасників ТОВ про намір продати свою частку (частину частки) третій особі. Учасник ТОВ, що бажає відчужити частку, подає письмове повідомлення товариству. Товариство зобов'язане направити копію повідомлення всім іншим учасникам ТОВ протягом встановленого строку за рахунок того учасника ТОВ, який має намір відчужити частку. Запропоновано процедурні моменти механізму повідомлення визначати локальними актами товариства.

З метою уникнення зловживань у процесі реалізації переважного права на придбання частки (її частини) учасника ТОВ аргументовано доцільність заборонити

на законодавчому рівні уступку переважного права на придбання частки (частини частки) іншого учасника товариства, що продається третій особі.

Запропоновано закріпити у Законі «Про ТОВ» обов'язок учасників ТОВ викупити частку (її частину) у разі їхньої незгоди на відчуження частки (її частини) іншим учасником ТОВ на запропонованих ним умовах. У разі невиконання такого обов'язку, учасник ТОВ повинен отримати можливість відчужити частку (її частину) будь-якій особі на власний розсуд.

8. До правонаступника учасника ТОВ можуть застосовуватися правові наслідки прострочення внесення вкладу, визначені у ст. 15 Закону «Про ТОВ». Запропоновано закріпити на законодавчому рівні можливість застосування відповідних наслідків лише після подання такими особами заяви про вступ до ТОВ та проведення відповідної реєстраційної дії.

У разі визнання особи безвісно відсутньою правонаступництво не виникає. Натомість у ч. 2 ст. 23 Закону «Про ТОВ» встановлено, що у разі оголошення судом безвісно відсутнім учасника - фізичної особи, частка якого у статутному капіталі товариства становить менше 50 відсотків, та якщо протягом року з дня закінчення строку для прийняття спадщини, встановленого законодавством, спадкоємці (правонаступники) такого учасника не подали заяву про вступ до товариства відповідно до закону, товариство може виключити учасника з товариства. Тому відповідні приписи в частині правових наслідків оголошення учасника фізичної особи безвісно відсутнім з ч. 2 ст. 23 Закону мають бути виключені.

Обов'язки щодо управління часткою в статутному капіталі ТОВ особи, яка визнана судом безвісно відсутньою, покладаються на призначеного нотаріусом опікуна над майном такої особи.

9. Встановлено, що звернення стягнення на частку у статутному капіталі ТОВ є однією із підстав припинення корпоративних прав та обов'язків, що відбувається поза волею відповідного учасника ТОВ.

Запропоновано усунути невідповідність норм Законів України «Про ТОВ», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» та «Про виконавче провадження», що регламентують окремі питання у

процедурі звернення стягнення на частку учасника ТОВ. З цією метою у ч. 1 ст. 25 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» доцільно внести такі зміни: 1) до переліку документів, на підставі яких державний реєстратор проводить реєстраційні дії у разі накладення арешту на частку в статутному капіталі, додати постанову про накладення арешту; 2) розширити перелік суб'єктів, які можуть звертатися з відповідними документами до державного реєстратора, додавши до нього приватного виконавця; 3) включити до переліку документів, які є підставою для внесення змін до відомостей про юридичну особу у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, акт виконавця про проведені електронні торги.

10. Досліджуючи право на участь в управлінні ТОВ, встановлено, що здійснення цього корпоративного права впливає на реалізацію інших корпоративних прав учасника ТОВ.

Характеризуючи зміст права на участь в управлінні товариством, встановлено, що його зміст охоплює низку повноважень, до яких віднесено: 1) право бути присутнім на загальних зборах учасників; 2) право бути повідомленим про дату, час та місце, а також порядок денний загальних зборів; 3) право вносити пропозиції до порядку денного загальних зборів; 4) право ознайомитися з документами та інформацією, необхідними для розгляду питань порядку денного на загальних зборах учасників; 5) право брати участь в обговоренні питань порядку денного; 6) право голосу з питань порядку денного загальних зборів учасників; 7) право бути ініціатором проведення опитування; 8) право брати участь у загальних зборах через представника (-ів); 9) право обирати осіб до складу органів управління ТОВ.

Це право забезпечується обов'язками товариства, пов'язаними з організацією та проведенням загальних зборів, зокрема щодо повідомлення про: 1) дату, час та місце проведення загальних зборів; 2) порядок денний загальних зборів; 3) внесення змін до порядку денного.

Право на участь у загальних зборах учасників – це комплекс правових можливостей (правомочностей), що належать всім учасникам ТОВ, і здійснюються пропорційно до частки у статутному капіталі. В силу прямої законодавчої вказівки

окремим учасникам ТОВ, які володіють часткою в статутному капіталі певного розміру, надаються додаткові повноваження (наприклад, право самостійно скликати позачергові загальні збори).

11. З аналізу норм Закону «Про ТОВ» виокремлено три основних формати (способи) проведення загальних зборів: 1) очні загальні збори – на таких зборах важливою є спільна присутність учасників товариства в одному місці для обговорення питань порядку денного; 2) дистанційні загальні збори (у режимі відеоконференції) – коли всі учасники одночасно можуть бачити та чути один одного; 3) загальні збори, де рішення приймаються шляхом опитування.

Можливе поєднання очних та дистанційних загальних зборів. Обґрунтовано доцільність вказувати у повідомленні про проведення загальних зборів додатково контактні дані для підключення до відеоконференції.

12. Право на участь у загальних зборах може бути реалізовано учасником ТОВ особисто та через представника. Учасник ТОВ може мати одного або ж декілька представників. Наведено аргументи щодо необхідності закріплення на законодавчому рівні заборони представництва учасника ТОВ на загальних зборах учасників посадовими особами такого товариства.

13. Право учасника ТОВ на отримання інформації про господарську діяльність ТОВ є похідним від загального конституційного права людини на інформацію. Водночас воно є спеціальним, оскільки надається лише учасникам цього товариства.

За характером поведінки учасника ТОВ право на отримання інформації про господарську діяльність товариства може бути здійснено двома способами:

– пред'явленням вимоги до товариства щодо надання необхідної інформації учаснику ТОВ. Здійснення цього права гарантується обов'язком надати учаснику ТОВ інформацію про господарську діяльність товариства;

– самостійне ознайомлення учасника ТОВ із загальнодоступною інформацією про товариство, яка розміщена у відкритих базах даних, зокрема в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, Єдиному реєстрі судових рішень тощо, та інших ресурсах (наприклад, веб-сайті товариства).

З огляду на невідповідність назви та змісту ст. 43 Закону «Про ТОВ» запропоновано розділити її на дві окремі статті: в першій закріпити норми щодо зберігання документів товариства, а в другій – розкрити особливості, порядок, строки та умови надання доступу до них учасникам товариства.

14. Доведено необхідність збалансувати право учасника ТОВ на інформацію та законний інтерес товариства щодо нерозголошення окремих відомостей, зокрема тих, що становлять комерційну таємницю, та захисту персональних даних, що містяться в документах ТОВ. З метою збереження конфіденційності такої інформації, встановлено за доцільне розробити внутрішні правила ТОВ щодо режиму користування та розкриття інформації з обмеженим доступом.

15. Досліджено майнові права учасника ТОВ, якими є право на участь в розподілі прибутку товариства, право на дивіденди та право на отримання частини майна або його вартості у разі ліквідації товариства.

Зі змісту ч. 3 ст. 27 Закону «Про ТОВ» встановлено, що учаснику, який повністю або частково не вніс свій вклад, дивіденди не виплачуються. Однак, учасник, який частково вніс свій вклад, набув корпоративних прав, зокрема і право на дивіденди. З урахуванням цього, запропоновано змінити згадану норму, надавши учаснику, який частково вніс свій вклад, право на дивіденди пропорційно до внесеної ним частки.

Для спрощення процедури стягнення нарахованих та невикорисаних дивідендів учасника ТОВ запропоновано доповнити ст. 26 Закону «Про ТОВ» частиною 6 такого змісту: «6. У разі невикорисаних дивідендів у строк, визначений частиною 4 цієї статті в учасника виникає право звернення до нотаріуса щодо вчинення виконавчого напису нотаріуса на документах, за якими стягнення заборгованості здійснюється у безспірному порядку згідно з переліком, встановленим Кабінетом Міністрів України». Обґрунтовано необхідність внесення змін й у відповідні нормативно-правові акти, що регламентують порядок здійснення нотаріальних дій.

16. Враховуючи положення чинного Закону України «Про ТОВ», доведено, що порядок виходу учасника з ТОВ залежить від розміру його частки у статутному капіталі і може бути поділений на: 1) *спрощений/простий (безумовний)* – для учасника ТОВ, частка якого у статутному капіталі товариства не перевищує 50 відсотків; 2)

складний (умовний) – для учасника ТОВ, частка якого у статутному капіталі товариства становить 50 або більше відсотків.

Право на вихід з ТОВ забезпечується обов'язком товариства виплатити вартість частки учаснику ТОВ, який вийшов з товариства. Такий обов'язок може здійснюватися і після припинення корпоративних прав та обов'язків учасника ТОВ. Правовим наслідком виходу учасника з ТОВ є припинення його корпоративних прав та обов'язків з моменту державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань.

17. Встановлено, що зловживання корпоративними правами учасниками ТОВ є різновидом загального зловживання суб'єктивним правом. На підставі аналізу судової практики, чинного законодавства, наукових позицій встановлено, що зловживання корпоративним правом може проявлятися не лише у активних діях, пов'язаних зі здійсненням такого права, але й у пасивній поведінці, тобто в утриманні від реалізації цього права.

Одним із ефективних способів запобігання зловживання корпоративними правами учасниками ТОВ, а також захисту прав інших учасників чи самого товариства у таких випадках, може бути укладення корпоративного договору.

18. На підставі аналізу Закону «Про ТОВ» обґрунтовано, що корпоративні обов'язки учасника ТОВ можуть встановлюватися законом, статутом та корпоративним договором. З огляду на особливості корпоративного договору доцільним видається закріплення у ньому неустойки як способу забезпечення належного виконання обов'язків його сторонами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Act of Hungary on Business Associations of 2006. URL: <https://gss.unicreditgroup.eu/sites/default/files/markets/documents/Act%20on%20Business%20Associations.pdf>
2. Act on Commercial Companies and Cooperatives (Business Corporations Act) of the Czech Republic of 25.01.2012 № 90/2012. URL: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/Business-Corporations-Act.pdf>
3. Bulgarian Commerce Act Promulgated, State Gazette № 48/18.06.1991. URL: https://www.minfin.bg/upload/38079/Commerce_Act.pdf
4. Civil Code of Czech Republic of 3.02.2012. URL: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/Civil-Code.pdf>
5. Civil Code of the Republic of Lithuania of 18.07.2000. № VIII-1864. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=32ocqrv7x&documentId=TAIS.400592&category=TAD>
6. Commercial Code of Estonia of 15.02.1995. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/522062017003/consolide>
7. Commercial Code of France of 21.09.2000. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000005634379?etatTexte=VIGUEUR&etatTexte=VIGUEUR_DIFF
8. Commercial Code of Slovak Republic of 1991 № 513/1991. URL: https://is.muni.cz/el/1422/jaro2013/SOC038/um/Obchodny_zakonnik_513_1991_v_anglickom_jazyku.pdf
9. Commercial Code of Spain of 22.08.1885. URL: https://www.mjusticia.gob.es/es/AreaTematica/DocumentacionPublicaciones/Documents/Code_of_Comerce_%28Codigo_de_Comercio%29.PDF
10. Commercial Law of Republic of Latvia of 4 May 2000. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/5490>

11. Companies Act of New Zealand of 28.09.1993. URL: <https://www.legislation.govt.nz/act/public/1993/0105/latest/whole.html#DLM320697>
12. Companies Act of Republic of Singapore of 1967. URL: <https://sso.agc.gov.sg/Act/CoA1967?ProvIds=P15-#pr177->
13. Companies Act of Slovenia. URL: <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO4291>
14. Consolidated Law on Finance of Italy of 24.02.1998 № 58. URL: https://www.consob.it/web/consob-and-its-activities/laws-and-regulations/documenti/english/laws/fr_decree58_1998.htm
15. Corporate Enterprises Act of Spain of 2.07.2010. URL: https://www.mjusticia.gob.es/es/AreaTematica/DocumentacionPublicaciones/Documents/Corporate_Enterprises_Act_2015_-_Ley_de_Sociedades_de_Capital.PDF
16. Danish Act on Public and Private Limited Companies of 22.02.2010. URL: https://danishbusinessauthority.dk/sites/default/files/danish_companies_act.pdf
17. Dutch Civil Code of 1992. URL: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0002656/>
18. Kodeks cywilny: Ustawa z 23.04.1964. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19640160093>
19. Kodeks spółek handlowych: Ustawa z 15.09.2000. URL: <https://www.infor.pl/akt-prawny/DZU.2000.094.0001037,ustawa-kodeks-spolek-handlowych.html>
20. Law of Romania on Companies of 16.11.1990 № 31. URL: https://www.fondulproprietatea.ro/files/live/sites/fondul/files/en/corporate-governance/Legea%2031_1990_engleza.pdf
21. Limited Liability Companies Act of Finland of 2006. URL: <https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2006/en20060624.pdf>
22. Rights and obligations of shareholders. National regimes and proposed instruments at EU level for improving legal efficiency. 2012. URL: https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/juri/dv/pe462463_/pe462463_en.pdf

23. Swiss Civil Code of 10.12.1907. URL: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/24/233_245_233/en

24. Turkish Commercial Code of 13.01.2011. № 6102. URL: <https://www.pwc.com.tr/en/publications/ttk-assets/pages/ttk-a-blueprint-for-the-future.pdf>

25. Yavorska, O. S., Pylypenko, P. D., Synchuk, S. M., Shpuhanych, I. I., & Samagalska, Y. Y. (2021). Legal Aspects of Dividend Payment in a Limited Liability Company. *Cuestiones Políticas*, 39(70), 119-138. URL: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3970.07>

26. Бабецька І. Я. Здійснення та захист переважних прав в корпоративних правовідносинах: дисертація ...к.ю.н. за спец.: 12.00.03. К., 2013. 218 с.

27. Бігняк О. В. Цивільно-правовий захист корпоративних прав в Україні: дис. ... д.ю.н. за спец.:12.00.03. Національний університет «Одеська юридична академія», Київ, 2017. 489 с.

28. Богущ М. К. Захист прав та інтересів суб'єктів корпоративних правовідносин: дисертація ... к.ю.н. спец.12.00.04. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2018. 240 с.

29. Бровченко Т. І. Зміст статуту товариств. *Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав : матеріали Круглого столу, присвяченого пам'яті професора Ч. Н. Азімова, м. Харків, 18 грудня 2015 р. Харків, 2016. С. 188-191.*

30. Бровченко Т. І. Установчі документи юридичних осіб за законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2015. 230 с.

31. Будурова Г. М. Про деякі особливості заснування товариств з обмеженою відповідальністю в Україні та Німеччині. *Правові умови сприятливого бізнес-клімату: досвід Німеччини та України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 27.06.2019 р.) / ред. кол.: С. В. Ківалов (голова), О. П. Подцерковний (голова), М. Д. Василенко та ін. Одеса: Фенікс, 2019. С. 31-34. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/11811>*

32. Бутрин Н. С. Набуття корпоративних прав на підставі правочину: загальні положення та проблемні аспекти актуальні проблем URL:<http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/law/05may2014/01.pdf>

33. Бутрин Н. С. Правочин як підстава виникнення та припинення корпоративних прав: дис ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2014. 207 с.

34. Бутрин Н.С. Виникнення корпоративних прав на підставі заповіту та заповідального відказу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2015. Вип. 1. Т. 1. С. 143–145.

35. Вінник О. Роль модельних установчих документів (шаблонів) у процесі цифровізації сфери господарювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2020 №7. С.62-68.

36. Вінтоняк Н. Д. Правовий режим корпоративних прав подружжя: дисертація ...к.ю.н. за спец. 12.00.03. Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України. Навчально-науковий юридичний інститут ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2019. 213 с.

37. Войчишин В. О. Щодо істотних умов корпоративного договору в товариствах з обмеженою відповідальністю. *Часопис цивілістики*. 2020. №38. URL: <https://doi.org/10.32837/chc.v0i38.368>

38. Воловик О. А. Інтереси господарських товариств. Проблеми правового забезпечення в корпоративних відносинах : монографія. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В.Даля, 2006. 132 с.

39. Гаврилюк В. М. правонаступництво при реорганізації юридичних осіб за цивільним законодавством України : дис. ... к.ю.н. спец.: 12.00.03. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2014. 226 с.

40. Галіцина Н. В. Адміністративно-правові засади процедури створення та функціонування товариств з обмеженою відповідальністю в Україні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2010. 246 с

41. Гарагонич А. В. 10 пасток Закону про ТОВ. URL : <https://blog.liga.net/user/ogaragonych/article/30270>.

42. Гончаренко О. М. Теоретико-правові засади саморегулювання господарської діяльності: Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04. Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва ім. академіка Ф.Г. Бурчака. Національна академія правових наук України. Київ, 2020. 489 с.

43. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>

44. Гудима-Підвербецька М. М. Координати розвитку правового регулювання субсидіарних зобов'язань учасників (засновників) юридичної особи. *Цивільне право України: нові виклики і перспективи розвитку*: матеріали XVIII міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 98-й річниці з дня народження д. ю. н., проф. В. П. Маслова (Харків, 28 лютого 2020 року). Харків: Право, 2020. С.167–170.

45. Деревянко І. Закон про ТОВ: що змінилося і навіщо? *Юридична газета*. 2018. № 16 (618). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/korporativne-pravo-ma/zakon-pro-tov-shcho-zminilosya-i-navishcho.html>

46. Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2017/1132 щодо деяких аспектів корпоративного права (кодифікація) від 14.06.2017 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_014-17#Text

47. Друга Директива Ради ЄЕС «Про узгодження гарантій, яких вимагають держави-члени від товариств у розумінні частини другої статті 58 Договору, з метою захисту інтересів учасників та третіх осіб, з огляду на створення акціонерних товариств, збереження та зміни капіталу з метою забезпечення рівності застосування таких гарантій» від 13.12.1976 р. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2018/03/77_91_%D0%84%D0%A1.doc

48. Єфімов О. Дивіденди: запитання – відповіді. *Вісник офіційно про податки*. 2021. № 18-19, 15 травня 2021 р. С. 116-129. URL: <https://yefimov.com.ua/?p=4431>

49. Жорнокуй В. Г. Здійснення права участі в управлінні господарським товариством. *Право і Безпека*. 2014. №4. С. 187-192.

50. Жорнокуй В. Г. Правова природа права участі в управлінні господарським товариством. *Право і Безпека*. 2011. № 5. С. 216-220.

51. Жорнокуй Ю. М. Підстави виникнення, зміни та припинення корпоративних правовідносин / Ю. М. Жорнокуй, С. О. Сліпченко. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2020. Т. 27, № 1. С. 163-187.

52. Захватаев В. Н. Коммерческий кодекс Франции. Москва : Волтерс Клувер, 2008. 1272 с.

53. Зеліско А. В. Кваліфікуючі ознаки засновницького договору як правової форми регулювання відносин між засновниками корпоративних юридичних осіб. *Корпоративні правочини: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 27-28 вересня 2013 року*. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2013. С. 112-116.

54. Ігонін В. Імпортозаміщення корпоративних договорів. URL: https://vkr.ua/publication/importozamischennya_korporativnikh_dogovoriv.

55. Інструкція про порядок відкриття і закриття рахунків клієнтів банків та кореспондентських рахунків банків - резидентів і нерезидентів, затв. Постановою Правління НБУ від 12.11.2009 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1172-03#Text>

56. Інтелектуальне право України / за заг. ред. проф. О. С. Яворської. Тернопіль: підручники і посібники, 2016. 608 с.

57. Ісаєва К. О. Момент припинення корпоративних правовідносин. *Проблеми законності*. 2021. Вип. 152. С. 36-45.

58. Карпова В. Дивіденди в ТОВ: правові аспекти. *Ліга: Закон* від 16.02.2021 р. https://ips.ligazakon.net/document/reader/bz012861?ed=2021_02_16

59. Кібенко О. Р. Концепція розвитку корпоративного законодавства України. *Юридичний радник*. 2007. № 5. С. 6-14.

60. Кібенко О. Р. Сучасний стан та перспективи правового регулювання корпоративних відносин: порівняльно-правовий аналіз права ЄС, Великобританії та України : дис... д-ра юрид. наук: 12.00.04. Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2006. 526 с.

61. Кібенко О., Залеська А. Вихід учасника із товариства з обмеженою відповідальністю: проблемні питання та практичні рекомендації. Українське комерційне право. 2012. № 12. С. 20–29

62. Кодекс корпоративного управління, затв. Рішенням НКЦПФР від 12.03.2020 р. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/documents/kodeks-korporatyvnoho-upravlinnia-kliuchovi-vymohy-i-rekomendatsii/>

63. Кодекс України з процедур банкрутства вид 18.10.2018 р. (редакція від 01.0.2021 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#n1753>

64. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. (редакція від 01.07.2021 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

65. Кожемякіна Н. Зловживання корпоративним правом шкодить здоров'ю товариства. URL: <https://docs.google.com/viewer?url=http://www.felix.kh.ua/assets/files/publication/15012013.pdf>

66. Кознова О. Корпоративні договори в Україні: практика 2020 року та очікувані новели. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/200534_korporativn-dogovori-v-ukran-praktika-2020-roku-ta-ochkuvan-noveli

67. Колосов Р. В. Підстави виникнення, зміни та припинення корпоративних прав: особливості правового регулювання. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 3. С. 96-102.

68. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. А.С. Довгерт, Н.С. Кузнецова, М.М. Хоменко та інші Київ: Видавничий дім “Артек”, 2020. 128 с.

69. Корпоративне право: підручник / Ю. О. Гладь, В. М. Мартин, Ю. Я. Самагальська та ін.; за заг. ред. проф. О. С. Яворської. Дрогобич : Коло, 2020. 650 с.

70. Корпоративне право крізь призму судової практики: монографія / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ЕКУС, 2021. 512 с.

71. Корпоративне право Польщі та України: монографія / Васильєва В. А., Гербет Анджей, Ковалишин О. Р. [та ін.] ; за ред. проф. В. А. Васильєвої. – Івано-Франківськ, 2016. 377 с.

72. Корпоративне право України : підруч. / В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. Р. Кібенко, І. В. Спасибо-Фатєєва [та ін.]; за заг. ред. В. В. Луця. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 384 с.

73. Корпоративні договори: огляд зарубіжної практики. Київ, Центр комерційного права 2017. 32 с.

74. Корпоративні спори за оновленим законодавством: огляд судової практики URL: <http://polishchuk.kiev.ua/news/korporativni-spori-za-onovlenim-zakonodavstvom-ogljad-sudovoi-praktiki.html>

75. Коссак В.М. Право на інформацію як елемент змісту корпоративних відносин. Проблеми цивільного права на процесу : тези доповідей учасників наук.-практ. Конф., присвяч. 95-ій річниці від Дня народження О.А. Пушкіна (22 травня 2020 р., м. Харків) / МВС України, Харків, нац. ун-т внутр. Справ; Харків, обласний осередок Всеукр. Гром. Орг. «Асоціація цивілістів України». Харків: ХНУВС; Панов. 2020. С. 49

76. Котько К. І. Зловживання корпоративним правом та шляхи вирішення проблеми. *Молодий вчений*. 2018. № 4(1). С. 63-68.

77. Кохановська О.В. Поняття і зміст права на інформацію про діяльність господарського товариства. Корпоративне право України та інших європейських країн: порівняльно-правова характеристика: зб. наук. праць за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції (26-27 вересня 2014 року, м. Івано-Франківськ) / НДІ приватного права та підприємництва ім. академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України Луця В.В. Івано-Франківськ, 2014, С. 49

78. Кочергіна В. Статут юридичної особи як правовий акт і підстава виникнення цивільних прав: актуальні питання теорії і практики. *Юридична Україна*. 2012. № 1. С. 47-50.

79. Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики. Київ: Істина. 2005. 720 с.

80. Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах: автореферат дис. ... докт. н. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2010. 38 с..

81. Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах: дис. ... докт. н. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2010. 430 с.

82. Кравчук В. М. Укладення договору про відчуження частки в статутному капіталі товариства. *Юридична Україна*. 2007. № 7. С. 60-63.

83. Кравчук В. М. Форми та істотні умови договору про відчуження частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю. URL: <http://corpravo.com/print/629>

84. Крат В. Науковий висновок щодо управління часткою в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю. 20.02.2014. URL: http://yurradnik.com.ua/vis_exp/naukoviy-visnovok-shhodo-upravlinnya-chastkoyu-v-statutnomu-kapitali-tovaristva-z-obmezhenoyu-vidpovidalnistyuu/

85. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. (редакція від 01.07.2021 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

86. Кронік Н. Кому важливі новації в корпоративних договорах? І як відповідний закон дозволить убезпечити активи. URL: <https://mind.ua/openmind/20181767-komu-vazhlyvi-novaciyi-v-korporativnih-dogovorah>

87. Кулаков В. В. Окремі питання проведення реорганізації товариства з обмеженою відповідальністю. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 7. С. 5-9.

88. Купчак Б., Гачак-Величко Л. Корпоративні права та їх застосування в господарській діяльності. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2010. Вип. 5. С. 145-155.

89. Кухарев О. Є. Особливості спадкування права на частку у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю. 2021. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/15668>

90. Кучерук Н. Товариські ігри. Український юрист. 2014. №12. URL: <http://jurist.ua/?article/801>

91. Кучмієнко О. В. Зловживання правом у корпоративних правовідносинах: дис. ... к.ю.н. за спец.: 12.00.03. Київський національний університет імені Т. Шевченка. К. 2016. 230 с.

92. Лавріненко І. Момент виходу учасника з ТОВ: лабіринти правозастосування. *Юридична газета online*. 13.06.2016 р. С. 4/5. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/korporativne-pravo-ma/moment-vihodu-uchasnika-z-tov-labirinti-pravozastosuvannya.html>

93. Ліхачев М., Пиголь О. Як успадкувати частку в ТОВ за новим законом? URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/korporativne-pravo-ma/yak-uspadkuvati-chastku-v-tov-za-novim-zakonom.html>

94. Лукач І. В. Законодавче закріплення нефінансового звіту в контексті угоди про асоціацію. *Право України*. 2018. № 6. Ст. 151

95. Лукашов Р. С. Корпоративний договір у регулюванні відносин товариства з обмеженою відповідальністю. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2018. Вип.48. С. 76-91.

96. Лукашов Р. С. Товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю як суб'єкти цивільного права дис. ... к.ю.н. за спец.:12.00.03. Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль, 2020. 223 с.

97. Луць В. В. Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правові аспекти): монографія / за заг. ред. В.В. Луця. Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. 320 с.

98. Марущак Я. С. Корпоративні права та обов'язки за законодавством України та Європейського Союзу: дисертація ...к.ю.н. за спец. 12.00.03. Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2018. 214 с.

99. Мельник Т. Ю. Обґрунтування напрямів розподілу прибутку підприємства з урахуванням інтересів різних учасників господарських відносин. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2019. №4(1). С. 136-141.

100. Мельченко В. І. До проблеми здійснення державного контролю за режимом доступу до відкритої інформації. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2010. №51. С. 142-149.

101. Модельний статут товариства з обмеженою відповідальністю, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 27 березня 2019 р. № 367 «Деякі питання дерегуляції господарської діяльності». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/367-2019-%D0%BF#Text>

102. Модельний статут, затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 16.11.2011 № 1182 (втратив чинність 27.03.2019 р.) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1182-2011-п#Text>

103. Муравйов В. І. Вступ до права Європейського Союзу: підручник. К.: Видавничий поліграфічний центр "Київський університет", 2007. 303 с.

104. Мягкий А. В. Корпоративне управління за законодавством України: дис...к.ю.н. спец.: 12.00.04. К. : НДІ приват. права і підприємництва ім. Ф.Г. Бурчака, 2017. 229 с.

105. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / Кол. авт.: Г. Л. Знаменський, В. В. Хахулін, В. С. Щербина та ін.; За заг. ред. В. К. Мамутова. К.: Юрінком Інтер, 2004. 688 с.

106. Нецька Л. С. Правовий статус товариства з обмеженою відповідальністю (цивільно-правовий аспект): Дис... к.ю.н. спец.: 12.00.03 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. К., 2001. 188 с.

107. Ніколенко М. О. Господарсько-правове регулювання корпоративних договорів: дисертація ...к.ю.н. за спец.:12.00.04. Науково-дослідний інститут правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії правових наук України, Харків, 2021. 212 с.

108. Ніколенко М. О. Становлення правового регулювання корпоративних договорів в Україні. *Право та інновації*. 2019. № 2. С. 41-47.

109. Однорог Д. В. Момент виникнення корпоративних правовідносин: проблемні питання. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 70. С. 357-361.

110. Олійник А. Запобігання зловживанню цивільними процесуальними правами: питання теорії та практики. *Юридична Україна*. 2013. № 7. С.83-91.

111. Онишкевич Р. Практика застосування корпоративного договору. *Ліга блоги* від 27.03.2021 р. URL: <https://blog.liga.net/user/ronyshkevych/article/39490>

112. Оприско М. В. Підстави та правові наслідки визнання недійсними договорів про відчуження корпоративних прав. *Адвокат*. 2012. № 12. С.44-48.

113. Оприско М. В. Поняття та види договорів про відчуження корпоративних прав. *Адвокат*. 2010. №11. С.35-39.

114. Оцел В. Г. Правова природа виходу учасника з товариства з обмеженою відповідальністю. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 3. С. 245-249.

115. Оцел В. Г. Правова природа відчуження частки в товаристві з обмеженою відповідальністю. *Право і суспільство*. 2016. № 5(2). С. 40-44.

116. Оцел В. Г. Цивільно-правове регулювання припинення участі в товаристві з обмеженою відповідальністю: автореферат дис. ... к.ю.н. за спец.:12.00.03. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Київ, 2017. 18 с.

117. Пашутіна В. Ю. Основні підходи до розуміння сутності зловживання корпоративними правами. *Юридична Україна*. 2013. № 9. С. 62-67.

118. Перша директива 68/151/ЄЕС Ради Європейських Співтовариств «Про координацію гарантій (застережних заходів), які вимагаються країнами-членами від компаній в рамках контексту другого абзацу Статті 58 Договору для захисту інтересів членів та інших з перспективою зробити такі гарантії однаковими в усьому Співтоваристві» від 09.03.1968 р. URL: https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_453

119. Пилипко Ю. Порядок повідомлення учасників товариства про проведення загальних зборів. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 33-38.

120. Погорецька Н. В. Правове положення малих підприємств у вигляді товариств з обмеженою відповідальністю :автореферат дис. ...к.ю.н. Українська державна юридична академія. Харків, 1994. 17 с.

121. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. (редакція від 25.02.2021 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

122. Позова Д. Д. Щодо поняття корпорації у світлі законодавства країн континентальної системи права. *Корпоративне право України та інших європейських країн: шляхи гармонізації*: зб. наук. праць за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 2–3 жовтня 2015 р.). Івано-Франківськ, 2015. С. 198–202.

123. Полянський Т. Т. Феномен зловживання правом (загальнотеоретичне дослідження). Львів: Галицький друкар, 2012. 456 с.

124. Попов Ю. Ю. Закон України «Про ТОВ з обмеженою та додатковою відповідальністю»: наук.-практ. коментар. Київ: К.І.С., 2019. 392 с.

125. Попов Ю. Ю. Корпоративні договори: подальший розвиток у Законі «Про ТОВ з обмеженою та додатковою відповідальністю». Юридична газета онлайн. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/korporativne-pravo-ma/korporativni-dogovori.html>

126. Популярна юридична енциклопедія / Кол. авт.: В.К. Гіжевський, В.В. Головченко, В.С. Ковальський (кер.) та ін. К.: Юрінком Інтер. 2003. 528 с.

127. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 01 червня 2021 року у справі № 910/2388/20 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97451659>

128. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 07.04.2020 р. у справі № 910/7674/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90111800>

129. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 1.10.2019 р. у справі № 909/1294/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84726142>

130. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11.09.2019 р. у справі № 392/1213/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84975970>

131. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12.06.2019 р. у справі N 308/12150/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82637252>

132. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13.03.2018 р. у справі № 914/881/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72819699>

133. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20.03.2019 р. у справі № 821/197/18/4440/16. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/81013816>

134. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 22.10.2019 р. у справі № 923/876/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85614604>

135. Постанова Верховного Суду у складі колегії Касаційного господарського суду від 18.06.2020 р. у справі № 922/298/19 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89957306>

136. Постанова Верховного Суду у складі колегії Касаційного господарського суду від 23.07.2020 р. у справі № 916/2296/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90540516>

137. Постанова Верховного Суду у складі колегії Касаційного господарського суду від 23.05.2018 р. у справі № 908/660/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74378042>

138. Постанова Верховного Суду у складі колегії Касаційного господарського суду від 11.08.2020 р. у справі № 910/13193/19 URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/90936140>

139. Постанова Верховного Суду у складі колегії Касаційного господарського суду від 02.05.2018 р. у справі № 912/422/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73836520>.

140. Постанова Верховного Суду у складі колегії Касаційного господарського суду від 17.01.2018 р. у справі № 910/11316/17. URL: <http://reyestr.court.gov.Ua/Review/71659611>.

141. Постанова Верховного Суду у складі колегії Касаційного господарського суду від 29.01.2019 р. у справі № 922/677/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79589029>.

142. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 26.08.2018 р. у справі № 904/3679/17 URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75024622>

143. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 16.06.2020 р. у справі № 911/1089/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89910801>

144. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 12.04.2018 р. у справі № 914/1968/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73410612>

145. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 29.05.2018 р. у справі № 921/505/17-г/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74411292>

146. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 23.03.2018 р. у справі № 904/6983/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73160525>

147. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 24.06.2021 р. у справі № 910/10275/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97903187>

148. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 24.12.2020 р. у справі № 911/73/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93783768>

149. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 21.01.2020 р. у справі № 906/157/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87056246>

150. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 02.12.2020 р. у справі № 910/13957/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93329963>

151. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 07.07.2021 р. у справі № 910/4446/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98584674>

152. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 22.08.2018 р. у справі № 925/715/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76057599>

153. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 01.07.2021 р. у справі № 917/549/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98083116>

154. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 18.06.2020 р. у справі № 922/1393/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89957289>

155. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 28.07.2021 р. у справі № 904/1112/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98812421>

156. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 04.08.2021 р. у справі № 921/383/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98851459>

157. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 16.02.2022 р. у справі № 922/1122/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103892660>

158. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 25.02.2020 р. у справі № 915/1299/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87929165>

159. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 28.03.2018 р. у справі № 910/22291/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73081560>

160. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 16.01.2020 р. у справі № 905/859/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86961698>

161. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного господарського суду від 13.03.2019 р. у справі № 756/10797/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80918766>

162. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 11.12.2019 р. у справі № 638/19826/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86468310>

163. Постанова Верховного Суду у складі палати для розгляду справ щодо корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів Касаційного господарського суду від 30.09.2021 р. у справі № 910/16496/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100704124>

164. Постанова Пленуму Вищого господарського суду України «Про практику вирішення корпоративних спорів» від 25.02.2016 № 4 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-16#Text>

165. Постанова Правління НБУ від 29.12.2017 року №148 «Про затвердження Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0148500-17#Text>

166. Правові засади створення, діяльності та припинення юридичних осіб в Україні: навч. посібник / Ю. М. Юркевич, У. Б. Андрусів, О. Б. Верба-Сидор та ін.; за ред. Ю. М. Юркевича. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 412 с.

167. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17#Text>

168. Про акціонерні товариства: Закон України від 27.07.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#n1983>

169. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14>

170. Про встановлення Видів та розмірів витрат виконавчого провадження: Наказ Міністерства юстиції України від 29.09.2016 р. № 2831/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1300-16#Text>

171. Про господарські товариства: Закон України від 19.09.1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12#Text>

172. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань : Закон України від 15 травня 2003 р. № 755-IV (редакція від 01.07.2021). *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 2. Ст. 17.

173. Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин: Постанова Пленуму Вищого господарського суду від 25.02.2016 р. № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-16#Text>

174. Про затвердження переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.06.1999 р. № 1172. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1172-99-%D0%BF#Text>

175. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 07.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-вр#Text>

176. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text>

177. Про нотаріат Закон України від 02.09.1993 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>

178. Про ТОВ з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 6.02.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19>

179. Про формування статутного фонду ТОВ, створеного шляхом реорганізації: лист Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва від 13 жовтня 2009 р. № 12368. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/DP2639.html

180. Проект Закону Про ТОВ з обмеженою та додатковою відповідальністю від 13.05.2016 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59093

181. Рабовська С. Деякі особливості спадкового правонаступництва після смерті фізичної особи-учасника господарських товариств. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2013. № 1. С. 66–68.

182. Регламент Європейського парламенту та Ради «Про конкретні вимоги стосовно обов'язкового аудиту суспільно значимих суб'єктів господарювання та який припиняє дію Рішення Комісії 2005/909/ЄС» від 16.04.2014 р. URL: https://www.apob.org.ua/?page_id=259

183. Регламент Ради «Про провадження у справах про неплатоспроможність» від 29.05.2000 р. № 1346/2000. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_45877

184. Регламент Ради щодо контролю за концентраціями суб'єктів господарювання від 20.01.2004 р. № 139/2004. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_45877

185. Регламенти Ради «Про Європейське об'єднання з економічних інтересів (ЄОЕІ)» від 25.07.1985 р. № 2137/85. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_45877

186. Регламенти Ради «Про Статут європейського товариства (SE) (ЄТ)» від 8.10.2001 р. № 2157/2001. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_45877

187. Рекомендація Комісії «Про визначення мікро-, малих та середніх підприємств» від 6.05.2003 р. № 2003/361/ЄС. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_45877

188. Рекомендація Комісії «Про покращення та спрощення умов підприємницької діяльності для новостворених підприємств» від 22.04.1997 р. № 97/344/ЄС. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_45877

189. Рекомендація Комісії від 3.04.1996 р. № 96/280/ЄС «Про визначення малих та середніх підприємств». URL: https://minjust.gov.ua/m/str_45877

190. Рішення Господарського суду Дніпропетровської області від 19.03.2019 р. (справа №904/282/19) URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/80631282>

191. Рішення Господарського суду м. Києва від 13.01.2020 (Справа № 910/9030/19) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87117313#>

192. Рішення Господарського суду Одеської області від 09.03.2021 р. Справа № 916/2796/20 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95674635>

193. Рішення Господарського суду Одеської області від 28.11.2019 р. у справі № 916/1444/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86175401>

194. Рішення ЄСПЛ у справі «Совтрансавто Холдинг проти України» (Sovtransavto Holding у. Ukraine, заява №48553/99) від 25.07.2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_043#Text

195. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням ТОВ «Ліхтнер Бетон Львів» щодо офіційного тлумачення положень ч. 4 ст. 58, ч. 1 ст. 64 Закону України «Про господарські товариства», справа № 1-3/2013 від 5.02.2013 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-13>.

196. Ромащенко І. Припинення корпоративних прав. URL: [http://zt.knute.edu.ua/files/2019/01\(102\)/10.pdf](http://zt.knute.edu.ua/files/2019/01(102)/10.pdf)

197. Ромащенко І. Припинення корпоративних прав. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2019. № 1. С. 79–91.

198. Ромовська З. В. Українське цивільне право. Спадкове право: Підручник. К.: Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. 264 с.

199. Рубан В. Г. Деякі актуальні проблеми зміни складу учасників товариства з обмеженою відповідальністю. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип.6. С. 59-66.

200. Рябова К. О. Правова природа корпоративних договорів. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2018. № 4. С. 163-169.

201. Сазонов В. В. Переважне право у випадку купівлі-продажу частки у ТОВ: проблеми теорії та практики. *Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права*: матеріали Науково-практичної конференції (м. Львів, 15 березня 2019 р.). Львів, 2019. С. 36-39.

202. Сазонов В. В. Підстави виникнення корпоративних правовідносин: цивільно-правовий аспект: дисертація ... к.ю.н. за спец.:12.00.03. Київський університет права Національної академії наук України; Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, Київ, 2020. 194 с.

203. Саракун І. Б. Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект): дис. ...к.ю.н. за спец.: 12.00.03. К., 2008. 214 с.

204. Саракун І. Б. Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект): автореферат ...дис. К.ю.н. за спец.: 12.00.03. К., 2008. 20 с.

205. Саракун І. Б. Практичні аспекти зловживання правом у товаристві з обмеженою відповідальністю. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2012. Вип. 28. С. 150-156.

206. Свінцицький А. Корпоративні договори: нові можливості та старі проблеми. URL: letrado.ua/uk/publikatsiyi/korporatyvni-dohovory/

207. Серьогін С. Ю. Зловживання правом у сфері корпоративних відносин (порівняльно-правовий аспект: дис. ... к.ю.н. за спец.: 12.00.03. Київський національний університет імені Т. Шевченка. Київ, 2015. 220 с.

208. Серьогін С. Ю. Проблема визначення та кваліфікація дій особи як зловживання правом у юридичній особі. *Наше право*. 2014. № 9. С. 124-130.

209. Сіщук Л. В. Відповідальність учасників підприємницьких товариств за порушення корпоративного договору. *Приватне право і підприємництво*. 2020. Вип. 20. С. 147-152.

210. Сіщук Л. В. Новели законодавства щодо корпоративного договору. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. №10. С.49-54.

211. Сіщук Л. В. правонаступництво в корпоративних правовідносинах: дис. ...к.ю.н. за спец.: 12.00.03. Київ. 2014. 229 с.

212. Смірнов Г. Ю. Корпоративні права: поняття та правова природа. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №2. С. 59-67.

213. Смірнов Г. Ю. Особливості захисту права на участь в управлінні господарським товариством. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 66. С. 70-77.

214. Смітюх А. В. Корпоративне право у схемах: навчальний посібник. Вид. 2, змін. і доп. Київ : Істина, 2012. 244 с.

215. Смітюх А. В. Корпоративні права та корпоративні паї (частки): теоретико-правові аспекти : монографія. Одеса : Фенікс, 2018. 662 с.

216. Смітюх А. В. Товариство з обмеженою відповідальністю: порівняльно-правове дослідження права виходу учасника з товариства за законодавством України та добровільного або спеціального анулювання частки учасника за законодавством Польщі. *Ukraina po Rewolucji Godnosci. Prawa czlowieka - tozsamosc narodowa*, red. T. Lachowski, V. Mazurenko. Lodz-Olsztyn, 2017. С. 167-175.

217. Смітюх А. В. Щодо змісту права учасника корпоративного підприємства на отримання інформації про діяльність підприємства. Матеріали 72-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, 29 листопада – 1 грудня 2017 року, Секція: Економічних і правових наук: Одеса: Фенікс, 2017. С.31-35.

218. Смітюх А. В. Щодо класифікації корпоративних прав, їх суб'єктів та корпоративних відносин. *Правова держава*. 2016. № 21. С. 94-100.

219. Соколовська Ю. В. Учасники підприємницьких товариств як суб'єкти цивільно-правової відповідальності у корпоративних відносинах: дисертація ...к.ю.н.

за спец. 12.00.03. Навчально-науковий юридичний інститут ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Івано-Франківськ, 2019. 260 с.

220. Соколовський М. В. Межі здійснення права на вихід із господарського товариства: окремі аспекти цивільно-правового регулювання. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 6. С. 70-74.

221. Соломко О. ТОВки з молотка: про примусову реалізацію ТОВ у виконавчому провадженні. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA011843

222. Сороченко А. В. Корпоративні права та обов'язки : господарсько-правовий аспект: дис.... к.ю.н. спец.: 12.00.04. К. : КНУ імені Тараса Шевченка, 2015. 204 с.

223. Сосула О. О. Цивільно-правові способи розпорядження корпоративними правами: дисертація ...к.ю.н. за спец.: 081 Право. Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів 2021. 223 с.

224. Суханов М. О. До питання про генезу розвитку правового регулювання корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю в Україні. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXVI звітної науково-практичної конференції (6–7 лютого 2020 р.): у 2-ох ч. Ч. 1. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2020. 250 с. 208-212.*

225. Суханов М. О. Зловживання корпоративними правами та їх попередження в контексті оновлення законодавства Про ТОВ з обмеженою відповідальністю. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи: матеріали XVIII Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції (18-19 квітня 2019 року)*. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2019. 214 с. С.89-91. URL: https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/10/Zbirnyk-2019_Povnyy.pdf

226. Суханов М. О. Переважні права учасника товариства з обмеженою відповідальністю: окремі аспекти їх реалізації та захисту. *Knowledge, Education, Law, Management* 2020 № 8 (36), vol. 2. С.209-214

227. Суханов М. О. Роль статуту в механізмі правового регулювання корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою

відповідальністю. *Право і суспільство*. 2019. №6. С. 111-116. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-6-1-19>

228. Суханов М. О. Сутність та зміст корпоративного договору як підстави набуття корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. №1 С.70-73.

229. Суханов М. О. Характеристика підстав набуття корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю в порядку правонаступництва. *Підприємництво, господарство і право*. 2020 №4 С.48-53. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/4/9.pdf>

230. Суханов М. О. Характеристика правового регулювання діяльності товариств з обмеженою відповідальністю та корпоративних прав їхніх учасників за правом країн ЄС та США. *Науковий вісник Ужгородського національного університету, Серія ПРАВО*. 2019. Випуск 57. Том 1. С.88-91.

231. Суханов М. О. Щодо ролі локальних актів товариства з обмеженою відповідальністю... в механізмі правового регулювання корпоративних прав та обов'язків учасника товариства. Правовий захист корпоративних прав за законодавством України та країн Європейського Союзу: Збірник наукових праць за матеріалами XVII Міжнародної науково-практичної конференції (27-28 вересня 2019 року, м. Івано-Франківськ) / НДІ приватного права і підприємництва імені акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. Івано-Франківськ, 2019. 293 с. С.222-226.

232. Схаб-Бучинська Т. Я. Переважні права як один із чинників обмежень договірної свободи. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2017. Вип. 45. С. 175-184.

233. Тихомиров Д. О. Зловживання правом як відхилення від правомірної поведінки / Д.О. Тихомиров, Н. П. Харченко. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2016. Вип.38(1). С.26-29.

234. Тихомиров М. Ю. Общество с ограниченной ответственностью: практическое пособие по применению закона в новой редакции. М. «Издательство Тихомирова М. Ю.», 2010. 384 с.

235. Тичкова О. Ю. Локальні корпоративні акти у цивільно-правовому регулюванні: автореф. дис. к.ю.н.; спеціальність 12.00.03. Харків, Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2009. 19 с.

236. ТОВ повинне надати учаснику інформацію у зручний для нього спосіб – ВС. Дзеркало суддів від 12.07.2018 URL: <http://suddya.com.ua/news/tov-povinne-nadati-ucasniku-informaciju-u-zrucnii-dla-nogo-sposib-vs>

237. Товариство з обмеженою відповідальністю за новим Законом: узагальнення законодавства, коментарі, зразки документів / Д. В. Журавлев, О. В. Коротюк, К. І. Чижмарь. К. : ОВК, 2019. - 64 с.

238. Токар М. Новий Закон про ТОВ: час оновити статут. *Бухгалтерія UA*. 2018. № 24. URL: <https://buh-ua.com.ua/uk/doc/53330/novyj-zakon-ob-ooo-vremja-obnovit-ustav>.

239. Уразова Г. О. Право учасника на вихід із товариства з обмеженою відповідальністю. *Проблеми законності*. 2015. Вип. 129. С. 129-138.

240. Форманюк В. В. Реалізація локальних нормативно-правових актів. Актуальні проблеми держави і права. 2012. Вип. 68. С. 184-189

241. Ханієва Ф. М. Майно як вклад до господарського товариства. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2016. № 4. С. 50-58.

242. Ханієва Ф. М. Правочини з внесення вкладів до господарського товариства. дис. ... к.ю.н. за спец.:12.00.03. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2020. 242 с.

243. Цветов Д. А. Товариство з обмеженою відповідальністю з одним учасником: особливості правового статусу. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 4. С. 196-200.

244. Цивільне право України. Договірні та недоговірні зобов'язання / С.С. Бичкова, І.А. Бірюков, В.І Бобрик. За заг. редакцією С.С. Бичкової. Київ. Алерта, 2014. 496 с.

245. Цивільне право України. Загальна частина: підручник / за ред. О. Дзери, Н. Кузнецової, Р.Майданика. 3-тє вид., перероб. і допов. Київ:Юрінком-Інтер,2010. 976с.

246. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

247. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 3: Юридична особа / за ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ФОП Колісник А. А.. 2010. С.420.

248. Цікало В. І. Окремі питання набуття, зміни та припинення прав учасників господарських товариств. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2016. Вип. 64. С. 151-165.

249. Цікало В.І. Засада пропорційності здійснення корпоративних прав: монографія. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. 588 с.

250. Чайковська А. В. Правове врегулювання корпоративних конфліктів у товариствах з обмеженою відповідальністю дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Київ, 2020. 241 с.

251. Чебану О. Р. Корпоративні договори у правовій системі України. Збірник тез доповідей студентів, аспірантів та з добувачів-учасників 74-ї звітної конференції Одеського національного університет у імені І. І. Мечникова. Секція економічних і правових наук (Одеса, 25–27 квітня 2018 р.). Одеса: Фенікс, 2018. С.436-437.

252. Черненко О. А. Модельний статут як установчий документ суб'єкта господарювання. *Приватне право і підприємництво*. 2016. Вип. 15. С.154-157.

253. Шаді Саад. Squeeze-out у ТОВ? – так, це можливо! 5.09.2019. URL: https://www.saad.legal/squeeze-out_tov/

254. Шемета Т. М. Правова основа переходу частки учасника у статутному капіталі товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю. *Правничий часопис Донецького університету*. 2018. № 1-2. С. 113-122.

255. Шлыкова Т. А. Права участников общества с ограниченной ответственностью: юридическая природа, понятие, виды: Дис.... канд. юрид. наук : 12.00.03 .М.: РГБ, 2005. 169 с.

256. Юркевич Ю.М. Припинення юридичних осіб з правонаступництвом дис. ...к.ю.н. за спец.: 12.00.03. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – Київ, 2009. 209 с.

257. Яворська О. С. Договірні зобов'язання про передання майна у власність: цивільно-правові аспекти Тернопіль. Підручники та посібники, 2009. 384 с.

258. Яворська О. С. Корпоративний договір у механізмі корпоративного управління. Адаптація корпоративного законодавства України до права Європейського Союзу: збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції / за ред. В.В. Луця. Івано-Франківськ, 2016. С. 286-289.

ДОДАТОК

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

*Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:**1) статті у фахових виданнях України:*

1. Суханов М.О. Характеристика правового регулювання діяльності товариств з обмеженою відповідальністю та корпоративних прав їхніх учасників за правом країн ЄС ТА США. *Науковий Вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». Випуск №57. Том №1. 2019. С.88-91.

2. Суханов М.О. Сутність і зміст корпоративного договору як підстави набуття корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. №1. С. 70-73.

3. Суханов М.О. Роль статуту в механізмі правового регулювання корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю. *Право і суспільство*. 2019. №6. С. 111-116.

4. Суханов М.О. Характеристика підстав набуття корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю в порядку правонаступництва. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №4. С.48-53.

5. Суханов М.О. Право на участь в управлінні товариством з обмеженою відповідальністю. *Науковий Вісник Чернівецького юридичного інституту Одеської юридичної академії*. Випуск №1. 2020. С.43-46. (внесено до Міжнародної наукометричної бази «Index Copernicus International» (Польща).

6. Суханов М.О. Аналіз практики Верховного суду щодо судового захисту корпоративних прав учасників товариства з обмеженою відповідальністю. *Право і суспільство*. 2021. №1. С.56-61.

2) статті у іноземних фахових виданнях:

1. Суханов М.О. Переважні права учасника товариства з обмеженою відповідальністю: окремі аспекти їх реалізації та захисту. *Knowledge, Education, Law, Management*. № 8 (36). 2021. С. 126-133.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Суханов М.О. Особливості виходу учасника товариства з обмеженою відповідальністю. Збірник матеріалів XVII науково-практичної конференції «*Актуальні проблеми приватного права*» (Харків, 22 лютого 2019 р.). Харків: Нац. Юрид. Ун-т ім. Я. Мудрого. С. 379-383.

2. Суханов М.О. Зловживання корпоративними правами та їх попередження в контексті оновлення законодавства Про ТОВ з обмеженою відповідальністю. Тези XVIII Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції «*Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи*». 18-19 квітня 2019 року. Львів. С.89-91.

3. Суханов М.О. Інформаційні права учасника товариства з обмеженою відповідальністю. Збірник матеріалів Третьої Всеукраїнської науково-практичної конференції «*Актуальні проблеми інтелектуального, інформаційного та ІТ права*», м. Львів. 2019. С.150-156.

4. Суханов М.О. Щодо ролі локальних актів товариства з обмеженою відповідальністю в механізмі правового регулювання корпоративних прав та обов'язків учасника товариства. Збірник наукових праць за матеріалами XVII Міжнародної науково-практичної конференції «*Правовий захист корпоративних прав за законодавством України та країн Європейського Союзу*». м. Івано-Франківськ, 2019. С. 222-226.

5. Суханов М.О. До питання про генезу розвитку правового регулювання корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю в Україні. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали XXVI звітної науково-практичної конференції (Львів, 6-7 лютого 2020 р.) : у 2-ох ч. Ч. 1. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2020. С. 208-212.

6. Суханов М.О. До питання про сферу дії корпоративних договорів у Великобританії та Сполучених Штатах Америки: тези XIX Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції «*Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи*». 24 квітня 2020 року. Львів. С.103-105.

7. Суханов М.О. Класифікація корпоративних обов'язків учасників товариства з обмеженою відповідальністю. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали XXVII звітної науково-практичної конференції (Львів, 6-7 лютого 2021 р.) : у 2-ох ч. Ч. 1. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2021. С. 223-226

8. Суханов М.О. Особливості захисту корпоративних прав учасника товариства з обмеженою відповідальністю. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матеріали XXVIII звітної науково-практичної конференції (Львів, 3-4 лютого 2022 р.) : у 2-ох ч. Ч. 1. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2022. С. 208-210

Відомості про апробацію результатів дисертації:

1. XVII науково-практична конференція «*Актуальні проблеми приватного права*» (Харків,), м. Харків: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 22 лютого 2019 р., форма участі – заочна.

2. XVIII Міжнародна студентсько-аспірантська наукова конференція «*Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи*». м. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 18-19 квітня 2019 року, форма участі – очна.

3. Третя всеукраїнська науково-практична конференція «*Актуальні проблеми інтелектуального, інформаційного та ІТ права*», м. Львів: 239 Львівський національний університет імені Івана Франка, 17-18 травня 2019 року, форма участі – очна.

4. XVII Міжнародна науково-практична конференція «*Правовий захист корпоративних прав за законодавством України та країн Європейського Союзу*». м. Івано-Франківськ, 2019, форма участі – заочна.

5. XXVI Звітна науково-практична конференція «*Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*», м. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 6-7 лютого 2020 року, форма участі – очна.

6. XIX Міжнародна студентсько-аспірантська наукова конференція «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи», м. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 24 квітня 2020 року, форма участі – дистанційна.

7. XXVII звітна науково-практична конференція, м. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 6-7 лютого 2021 р., форма участі – очна.

8. . XXVIII звітна науково-практична конференція, м. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 3-4 лютого 2022 р., форма участі – очна.